809 LEDE MASTERPLAN MARKIZAAT

Kasteeldreef |9340 Lede

MASTERPLAN MARKIZAAT: BOUWKUNDIG ERFGOEDLUIK

Opgemaakt door **ARAT architecten**
Fraikinstraat 71 I 2200 Herentals I www.arat.be
T 014 24 86 90 I info@arat.be

Opgemaakt te Herentals I oktober 2025

Opdrachtgever I **Gemeente Lede**
Markt 1 I 9340 Lede
Contactpersoon | Alexander De Wit

ARAT

Opdrachtgever **Gemeente Lede**

Opgemaakt door **ARAT architecten**
Fraikinstraat 71 I 2200 Herentals I www.arat.be
T 014 24 86 90 I info@arat.be

Projectverantwoordelijke
Philip Baelus

Projectmedewerker
Carmen Helsen

ARAT

HOOFDSTUK 01 IDENTIFICATIE **9**

01.01 Inleiding 9
01.02 Situering van het onderzoeksgebied 9
01.03 Juridisch kader 9
01.03.01 Beschermd monument (niet meer geldig; 1975-1978) 9
01.03.02 Beschermd cultuurhistorisch landschap (niet meer geldig; 1975-1978) 11
01.03.03 Vastgesteld bouwkundig erfgoed 11
01.03.04 Gewestplan 12
01.04 Opmeting bestaande toestand 13

HOOFDSTUK 02 HISTORISCHE NOTA **17**

02.01 Chronologisch overzicht 17
02.02 Bouwgeschiedenis 19
02.02.01 Oprichting van de heerlijkheid Lede 19
02.02.02 Waterslot onder het Markizaat & de familie Bette (17de-18de eeuw) 23
02.02.03 Verbouwing van kasteel in de 18de eeuw 27
02.02.04 Van opgeheven Markiezaat tot industrie 33
02.02.05 Oprichting van gesticht en kostschool onder de Kanunnikessen van de H. Augustinus van Jupille (1897-WOI) 41
02.02.06 Oprichting van het Gesticht van Mesen: school voor kinderen van oorlogsslachtoffers (1918-1971) 49
02.02.07 Van verval tot ruïne (1971-2025) 55
02.03 Synthese bouwfasen 56

HOOFDSTUK 03 INVENTARIS VAN DE ERFGOEDELEMENTEN **65**

03.01 Kasteelruïne 65
03.02 Boerderijvleugel 73
03.03 Hollands paviljoen (kelder - vloerplaat) 77
03.04 Schoolvleugel (kelder - vloerplaat) 79
03.05 Wachterhuisje 79
03.06 Ommuring domein 79

HOOFDSTUK 04 WAARDEBEPALING **83**

04.01 Beschrijving erfgoedwaarden: huidige toestand 83
04.02 Waardebepaling Bouwkundige relicten 89
04.03 Waardebepaling Archeologische relicten 91

HOOFDSTUK 05 BIJLAGEN **95**

05.01 Cartografische studie 95

HOOFDSTUK 06 BIBLIOGRAFIE **118**

06.01 Literatuur 118

06.02 Website 119

06.03 Beeldbanken 119

HOOFDSTUK 01
IDENTIFICATIE

01.01 INLEIDING

Deze studie vormt het erfgoedluik of de erfgoedanalyse van het bouwkundig erfgoed, als deel van het onderzoek voor de opmaak van masterplan voor de site Markizaat van Lede. In het eerste hoofdstuk worden de verschillende gebouwen geïdentificeerd en worden de vroegere beschermingsstatuten toegelicht. De erfgoedanalyse bestaat uit een bouwhistorische nota waar kort de geschiedenis van de site wordt toegelicht aan de hand van historische kaarten, iconografisch materiaal en bestaande literatuur. Aan de hand van historische kaarten en ander iconografisch materiaal wordt het vroegere uitzicht en de verschillende evoluties van de site visueel gereconstrueerd. In het derde hoofdstuk worden de erfgoedelementen en -kenmerken van de gebouwen in hun huidige toestand geïnventariseerd om zo tenslotte tot een waardebepaling te kunnen komen voor de site en haar afzonderlijke bouwkundige delen.

01.02 SITUERING VAN HET ONDERZOEKSGEBIED

Het onderzoeksgebied is het voormalig domein van het Koninklijk Gesticht van Mesen. Het bouwblok wordt gevormd door de Kasteeldreef, Markizaatstraat en Stationsstraat. Een deel van de voormalige domein werd eind 19de eeuw afgesneden voor de bouw van het treinstation dat zich ten noorden van de site bevindt. Ter hoogte van de Kasteeldreef en Stationsstraat is deel van domein ook verkaveld.

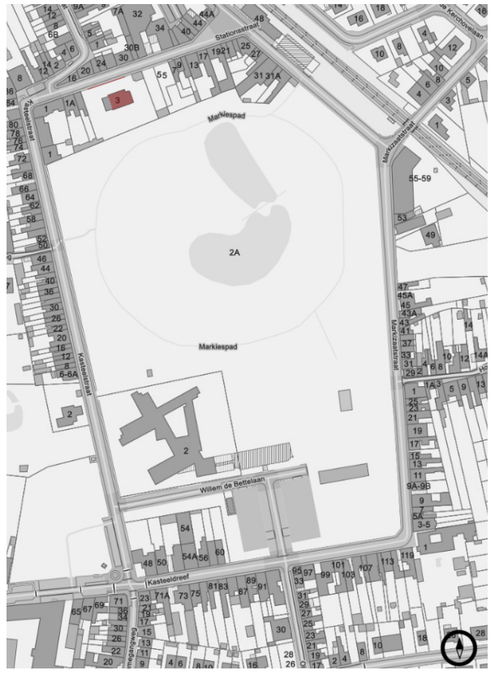
Naam	Domein Koninklijk Gesticht Van Mesen
Ligging	Kasteeldreef (Lede)
Datering	13de-eeuws domein met 18de eeuws kasteel (met oudere kern), laat 18de, 19de en 20ste eeuwse neerhof en voormalige industrie- en schoolvleugels
Bescherming	*Beschermd monument*: Domein Koninklijk Instituut Van Mesen: landhuis, oranjerie en neogotische gebouwen, was geldig van 23-03-1975 tot 21-06-1978 *Beschermd cultuurhistorisch landschap:* 'Domein Koninklijk Instituut Van Mesen', was geldig van 23-03-1975 tot 21-06-1978.
Geïnventariseerd	Kasteeldomein: Vastgesteld bouwkundig erfgoed van 24-09-2009 tot 20-06-2023 Domein Koninklijk Gesticht Van Mesen: vastgesteld bouwkundig erfgoed sinds 20-06-2023
Eigenaar	Gemeente Lede
Gebruik	Leegstaande, kasteel is vervallen tot ruïne, domein in gebruik als park

01.03 JURIDISCH KADER

01.03.01 BESCHERMD MONUMENT (NIET MEER GELDIG; 1975-1978)

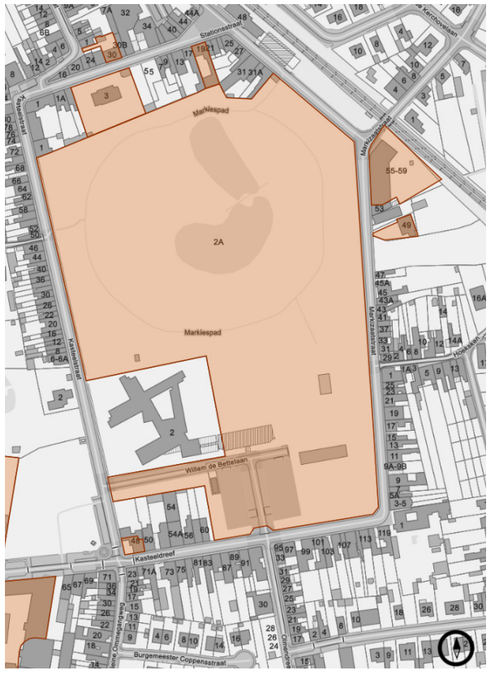
Het Koninklijk Instituut Van Mesen, meer bepaald '*het 18de-eeuwse kasteel, de kelder onder het Hollandse paviljoen, de 18de-eeuwse oranjerie met stallingen en de vroeg 20ste-eeuwse neogotische gebouwen*' werden op 23 maart 1975 beschermd als monument. De bescherming werd vernietigd op 21 juni 1978.[1]

BESCHERMDE MONUMENTEN

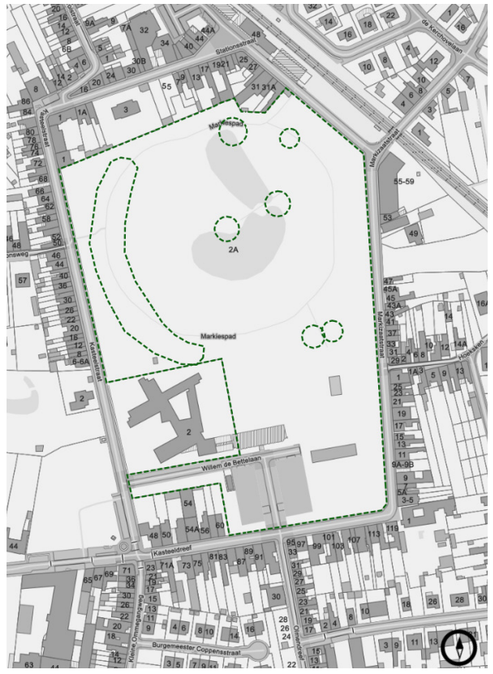

afb. 1: 2025: GRB-kaart met aanduiding van beschermde monumenten © Geoportaal.

VASTGESTELD BOUWKUNDIG ERFGOED

afb. 3: 2025: GRB-kaart met aanduiding van vastgesteld bouwkundig erfgoed © Geoportaal.

LANDSCHAPPELIJKE ERFGOED ELEMENTEN

afb. 4: 2025: GRB-kaart met aanduiding van landschappelijke erfgoed elementen © Geoportaal.

afb. 2: Orthofoto uit 2024 van het onderzoeksgebied © Geoportaal.

1 'Domein Koninklijk Instituut Van Mesen: landhuis, oranjerie en neogotische gebouwen', *Agentschap Onroerend Erfgoed*, https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/10680 (geraadpleegd op 29 september 2025).

❶

afb. 5: 2014: Foto's kasteel na consolidatie tot ruïne © Beeldbank Agentschap Onroerend Erfgoed.

❷

afb. 7: Oude luchtfoto met schoolvleugels vóór sloop en huidige luchtfoto na afbraak van de schoolvleugels © Delcampe - Geoportaal.

❸

afb. 6: 2014: Foto's van boerderijvleugel © Beeldbank Agentschap Onroerend Erfgoed.

❹

afb. 8: Foto van vleugel 'Hollands paviljoen' vóór afbraak © Beeldbank Made in Denderland.

afb. 9: Foto van kelder onder 'Hollands paviljoen' © Scriptie C. De Caluwé.

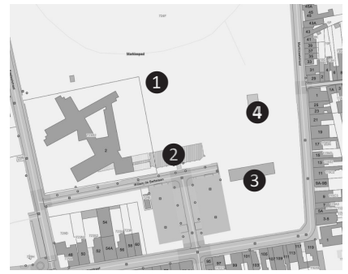
01.03.02 Beschermd cultuurhistorisch landschap (niet meer geldig; 1975-1978)

Het Domein van het Koninklijk Instituut Van Mesen was beschermd als cultuurhistorisch landschap van 23-03-1975 tot 21-06-1978. Deze bescherming werd vernietigd bij arrest van de Raad van State van 21 juni 1978.[2]

01.03.03 Vastgesteld bouwkundig erfgoed

Het Domein Koninklijk Gesticht Van Mesen is wel nog steeds vastgesteld als bouwkundig erfgoed, opnieuw vastgesteld sinds 20 juni 2023 omwille van haar architecturale en historische waarde. Het Koninklijk Instituut van Mesen omvatte een indrukwekkend gebouwencomplex gelegen in een park met vijver met tuinbruggen en parkdreef en met een hoge bakstenen ommuring die oorspronkelijk de Kasteeldreef en -straat, de Markizaat- en Stationsstraat aflijnde. Een deel van het 18de-eeuwse landhuis (met oudere kern) werd als ruïne geconsolideerd. De stallen in het verlengde van de oranjerie bleven bewaard alsook enkele resten van omheiningsmuren. In het park voorts nog tuinbruggen, kettingpalen en een fruitmuur rond de voormalige moestuin.[3]

(1) Overzicht gebouwen

❶

Naam	Kasteel van Lede
Datering	2de helft 18de eeuw (met oudere kern)
Gebruik	Leegstaande
Toestand	Geconsolideerd tot ruïne

❷

Naam	Oostelijke schoolvleugel: funderingen
Datering	1905 (instandhoudingswerken 2016)
Gebruik	Leegstaande
Toestand	Geconsolideerd tot ruïne met enkel funderingen

❸

Naam	Boerderijvleugel (in het verlengde stond de orangerie, gesloopt in 2010)
Datering	1777-1824, verbouwd in 19de - 20ste eeuw
Gebruik	Leegstaande
Toestand	Vervallen toestand

❹

Naam	Voormalig 'Hollands Paviljoen': funderingen en kelderverdieping
Datering	1921-1922 (verbouwde industrievleugel uit ca. 1850)
Gebruik	Leegstaande
Toestand	Geconsolideerd tot ruïne met enkel funderingen

❺

Naam	Restanten van de omheiningsmuren en tuinmuren
Datering	Tuinmuur aan boerderijvleugel opklimmend 18de eeuw; poort aan Kasteeldreef en Hollands Paviljoen uit begin 20ste eeuw
Gebruik	Afscheiding; toegangspoorten
Toestand	Vervallen toestand

2 'Domein Koninklijk Instituut Van Mesen', *Agentschap Onroerend Erfgoed*, https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/10969 (geraadpleegd op 29 september 2025).

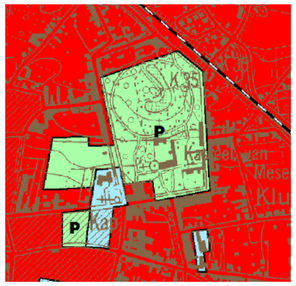
3 'Domein Koninklijk Gesticht Van Mesen', Agentschap Onroerend Erfgoed, https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/139829 (geraadpleegd op 29 september 2025).

01.03.04 GEWESTPLAN

Het volledige domein van het voormalige Markizaat was tot 2003 volledig gelegen in parkgebied. De onmiddellijke omgeving rond dit parkgebied is grotendeels bestemd als woongebied.

In 2003 werd het gewestplan aangepast, waarbij de site in twee delen werd opgesplitst:

- De zuidelijke zone, ingekleurd in blauw, werd bestemd als *zone voor openbaar nut*
- De noordelijke zone kreeg de bestemming *zone voor beschermd groen en park.*
- In het verlengde van de Olmendreef is de toegang tot het kasteel aangeduid als *zone voor wegenis met waardevolle beplanting* (waaronder de rode beuk of 'welkomstboom').
- De bebouwing in de zuidwesthoek van het domein is bestemd als *zone voor aaneengesloten en halfopen bebouwing, met bijkomende aanduidingen voor bijgebouwen en openbaar nut*.

afb. 10: Gewestplan met oude inkleuring voor het onderzoeksdomein (geldig tot 2003) © Geoportaal.

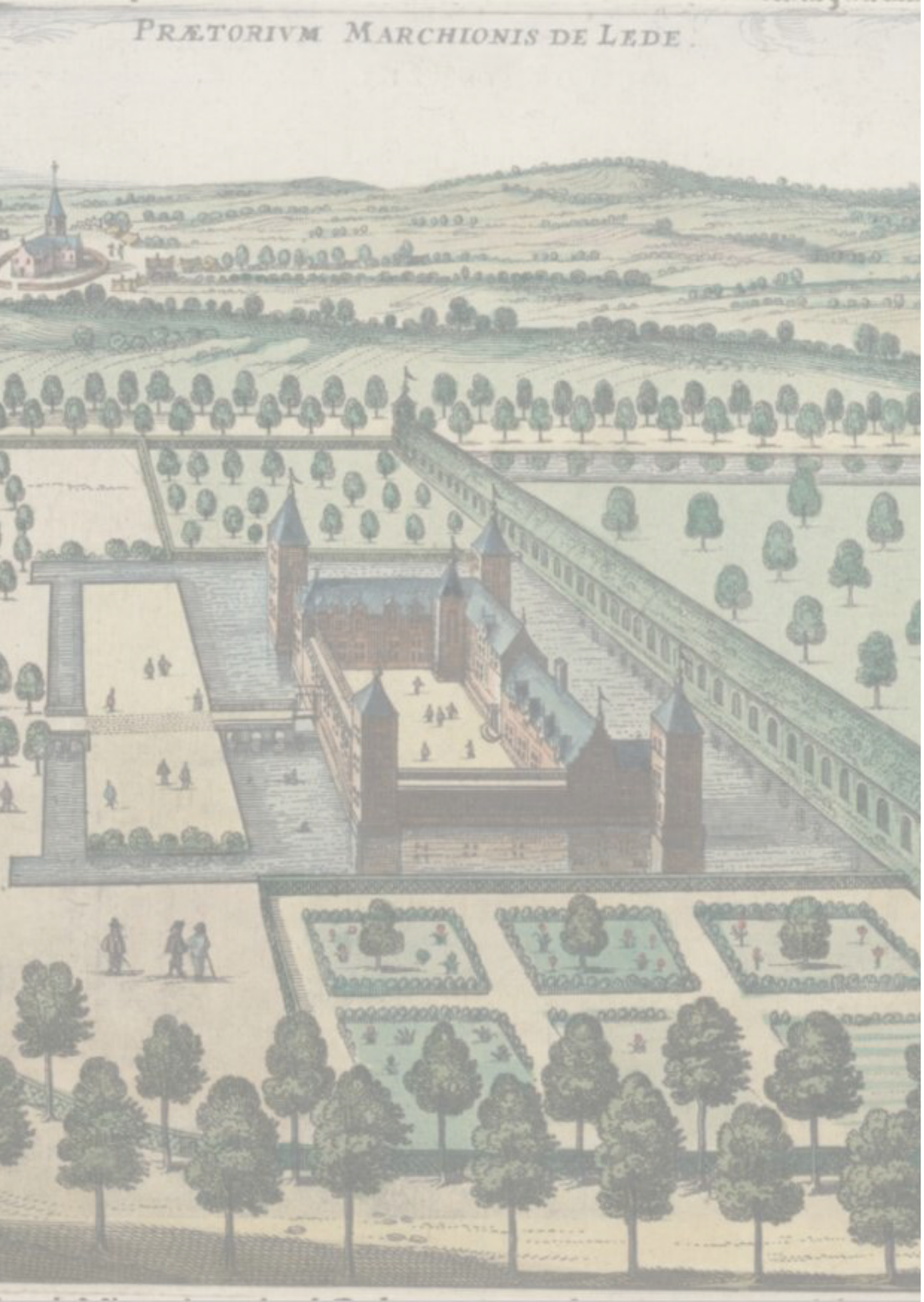
afb. 11: Gewestplan geldig sinds 16 oktober 2003 © Gemeente Lede.

01.04 OPMETING BESTAANDE TOESTAND

afb. 12: Inplanting bestaande toestand © ARTEC+

HOOFDSTUK 02
HISTORISCHE NOTA

02.01 CHRONOLOGISCH OVERZICHT

Destijds een gebouwencomplex in een park (met vijver) van bijna 7 hectare, met hoge bakstenen ommuring die oorspronkelijk de Kasteeldreef en -straat, de Markizaat- en Stationsstraat aflijnde. De meeste gebouwen op de boerderij na werden gesloopt. Het kasteel van het Markizaat werd als ruïne geconsolideerd.

KASTEEL VAN DE HEREN VAN LEDE

1130	Vermelding familie van Lede die heerlijkheid Lede bezitten
PRE 1581	Heerlijkheid Lede onder familie van Lede, de Grutere en Bette
1581	Verwoesting door Geuzen en heropbouw van het kasteel
1596	**Heropbouw waterslot** met twee vleugels binnen vierkante omgrachting

MARKIZAAT

1607	Verheven tot Baronie
1626	*Kaart* **Uitbreiding waterslot met verbindingsvleugel en torens**
1633	Verheven tot Markizaat (onder William Bette)
1641	*Sanderusprent* **Uitbreiding renaissance kasteel met vier vleugels en hoektorens met omgrachte erekoer**
1670	*Verkavelingsplan* **Dubbele omgrachting rondom erekoer, kasteel & uitbreiding neerhof**
1695	*Kaart* **Uitbreiding erekoer met twee dienstvleugels**
1761	**Verbouwing kasteel in classicistische stijl** in opdracht van markies Emmanuel Bette n.o.v. Florentijnse architect Giovanni Niccolo Servandoni (1695-1766)
1777	*Ferrariskaart* Verbouwing voorhof L-vormige dienstgebouwen en uitbreiding neerhof
1777-1824	**Uitbreiding neerhof met boerderijvleugel**

INDUSTRIE

1815-1844	Oprichting van Modelstokerij en azijnmakerij op het domein
1844-1885	Oprichting van Suikerfabriek en Jeneverstokerij en vervolgens weverij
ca. 1850	**Uitbreiding en verbouwing neerhof i.f.v. industrie**
	Hoek van domein wordt afgesneden voor bouw van treinstation van Lede
1885-1897	Oprichting van Tabaksfabriek

SCHOOL

1897-1918	Kostschool voor meisjes onder Karmelietessen van Sint-Augustinus te Jupille
1897	Verbouwing gevels kasteel in neo-renaissancestijl
1900-1905	**Uitbreiding met twee neogotische vleugels met kapel ten zuidwesten**
1918-1971	Koninklijk gesticht van Mesen ‘school van de kinderen des Vaderlands’
1922	**Verbouwing van industriële vleugel naar schoolgebouw, zogenaamde ‘Hollands Paviljoen’**

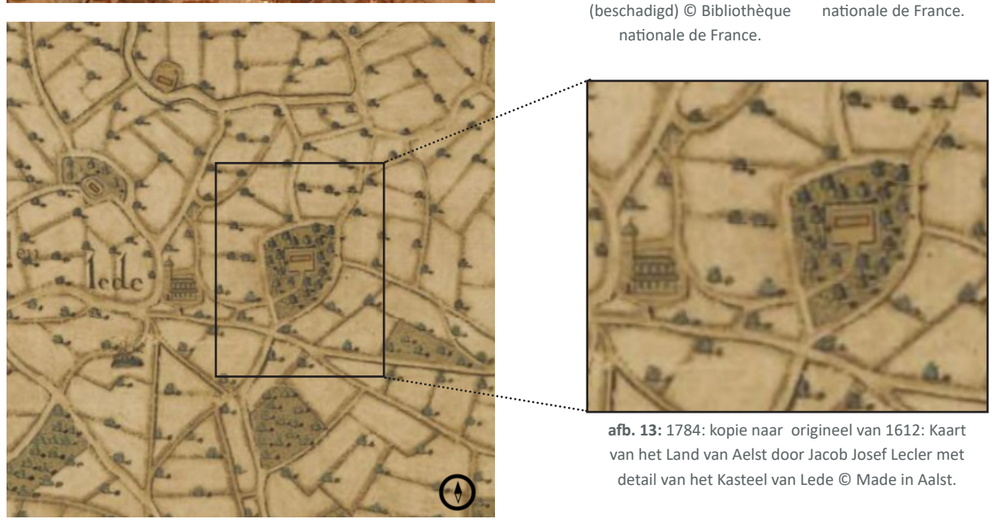
WOONZORGCENTRUM

2010-2015	Sloop van schoolvleugels, kapel, Hollands paviljoen en deel van neerhof (orangerie)
2014	Bouw van woonzorgcentrum WZC in domein
2017	Consolidatie van kasteel tot ruïne

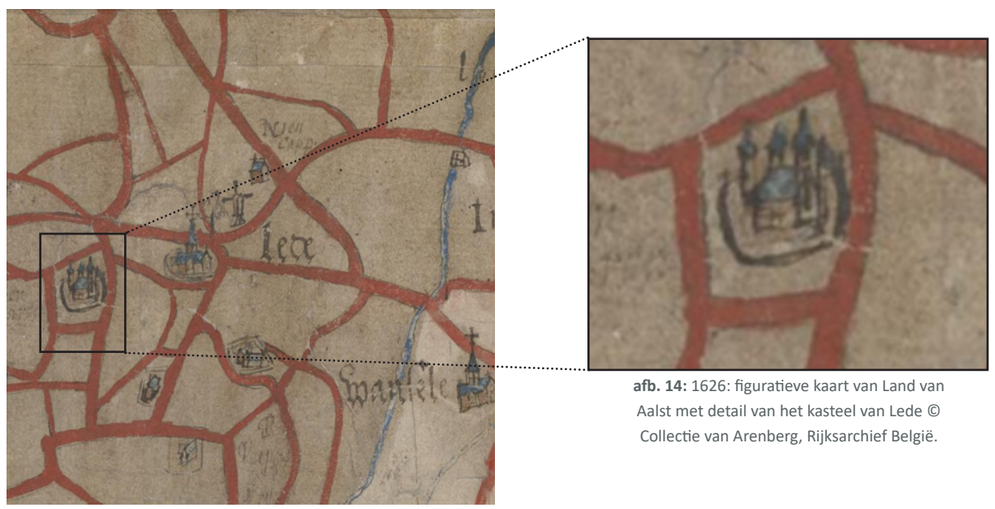

afb. 15: 1596: Kaart van Land van Aelst door Horenbault met detail van het Kasteel van Lede (beschadigd) © Bibliothèque nationale de France.

afb. 16: 1678: Kopie van Jacques Horenbault 1596 door Jules-Louis Bolé de Chamlay © Bibliothèque nationale de France.

afb. 13: 1784: kopie naar origineel van 1612: Kaart van het Land van Aelst door Jacob Josef Lecler met detail van het Kasteel van Lede © Made in Aalst.

afb. 14: 1626: figuratieve kaart van Land van Aalst met detail van het kasteel van Lede © Collectie van Arenberg, Rijksarchief België.

02.02 BOUWGESCHIEDENIS

02.02.01 Oprichting van de heerlijkheid Lede

Het dorp Lede is voor het eerst vermeld in een oorkonde uit circa 1025 als *leita*. Vanaf 1036 en 1065 spreekt men reeds van ‘Lede’. Uit de oorkonde van 1025 blijkt dat Lede, of een deel ervan althans, in die periode toebehoorde aan de Sint-Baafsabdij te Gent. In de tweede helft van de 11de eeuw zijn enkele erfgoederen van het Land van Aalst, o.a. Lede, overgeheveld naar het graafschap Henegouwen, om vervolgens in het bezit van de graaf van Vlaanderen te komen.[4] Het vroegste bronnenmateriaal, voornamelijk administratief en rechterlijk, duidt aan dat het grondgebied Lede meerdere heerlijkheden en lenen omvatte, zo ook de heerlijkheid Lede. “Een heerlijkheid is een deel van een territoriaal vorstendom, waarover iemand (de heer) uit eigen naam zekere overheidsrechten of justitierechten uitoefent onder het hooggezag van de vorst”. Tot de heerlijkheid Lede behoorde een variërend aantal achterlenen, gronden geleend van de heer tegen bepaalde voorwaarden.[5]

De heerlijkheid Lede behoorde waarschijnlijk reeds in de 12de eeuw toe aan *‘een edele familie, met den naam dezes dorps*’. De oudste met zekerheid gekende heer van Lede is Jan van Lede (midden 13de eeuw). Vanaf deze periode tot het begin van de 16de eeuw was de heerlijkheid door erfenis, huwelijk of koop in het bezit van een lange lijst van heren van Lede.[6] De familie van Lede, bekend sinds 1130, bezat in de 14de eeuw een **waterslot** dat grotendeels vernield werd door de Gentse geuzen.[7]

Wanneer Jan de Grutere in 1542 de heerlijkheid Lede aankoopt, komt het domein in handen van een Gentse familie. Drie jaar later, in 1545, benoemt keizer Karel V hem officieel tot 'heer van Lede'. Door het huwelijk van zijn dochter Isabella de Grutere met Jaak Bette in 1549 gaat de heerlijkheid, na Jans overlijden in 1556, over op de vooraanstaande Gentse adellijke familie Bette. Onder hun bewind wordt Lede in 1607 verheven tot baronie en in 1633 door koning van Spanje, zelfs tot markizaat, als erkenning van de militaire verdiensten van William Bette.[8]

Van 1556 tot 1792 waren de Bettes heren van Lede. Deze familie behoorde bij de machtigste families van de Zuidelijke Nederlanden die talrijke edelen en magistraten heeft voorgebracht. Het Gentse adellijke Huis Bette was een invloedrijke familie die sinds de 13de eeuw een belangrijke rol speelde in de politieke en economische geschiedenis van Vlaanderen. Verschillende leden voerden het bevel over grote legers tijdens belangrijke veldslagen. Als overtuigde katholieken vochten zij aan de zijde van de Spaanse kroon. Het markizaat eindigde in 1792, toen de laatste markies Emmanuel Bette kinderloos overleed. [9]

- Oprichting van kasteel van Lede

In 1130 is er een eerste vermelding van de familie van Lede die de heerlijkheid in handen zou hebben, beschreven in een kroniek van de abdij van Drongen. In 1477 noteerde Hendrik de Smet dat Lede, een vruchtbaar dorp op één mijl van Aalst, bekend was om “*zijn schitterend slot uit het witste marmer, zijn hoge toren en driemaal omwalde vesting*”. Dit wijst erop dat het om een prestigieus gebouw ging, met een grote toren, een stenen constructie en een slotgracht. Het genoemde ‘witte marmer’ verwijst wellicht naar de lokale Ledegemse witte natuursteen. Met zekerheid kan niet worden vastgesteld dat Hendrik de Smet hier het Kasteel van Lede beschrijft, het is ook mogelijk dat hij zijn eigen kasteel, het Ronkenburgkasteel in Lede, beschrijft.[10]

---

4 DE BROUWER, *Geschiedenis van Lede*, Lede, 1983, p. 30-35; CLEMENT, C., PEDE, R., & CHERRETTE, B., *Lede Domein Mesen. Archeologisch onderzoek*. SOLVA, rapport, terreinwerk 2009-2010, D/2014/12.857/1, p. 10

5 DE BROUWER, *Geschiedenis van Lede*, Lede, 1983, p. 30-35; CLEMENT, C., PEDE, R., & CHERRETTE, B., *Lede Domein Mesen. Archeologisch onderzoek*. SOLVA, rapport, terreinwerk 2009-2010, D/2014/12.857/1, p. 10

6 DE BROUWER, *Geschiedenis van Lede*, Lede, 1983, p. 30-35; CLEMENT, C., PEDE, R., & CHERRETTE, B., *Lede Domein Mesen. Archeologisch onderzoek*. SOLVA, rapport, terreinwerk 2009-2010, D/2014/12.857/1, p. 10

7 'Domein Koninklijk Gesticht Van Mesen', *Agentschap Onroerend Erfgoed*, https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/9096 (geraadpleegd op 30 september 2025).

8 DE BROUWER, *Geschiedenis van Lede*, Lede, 1983, p. 30-35; CLEMENT, C., PEDE, R., & CHERRETTE, B., Lede Domein Mesen. Archeologisch onderzoek. SOLVA, rapport, terreinwerk 2009-2010, D/2014/12.857/1, p. 10

9 TOPKE, H., 'De geschiedenis van de familie de Bette in Lede', http://www.hubert.topke.be/main/hist/hist_bette.php

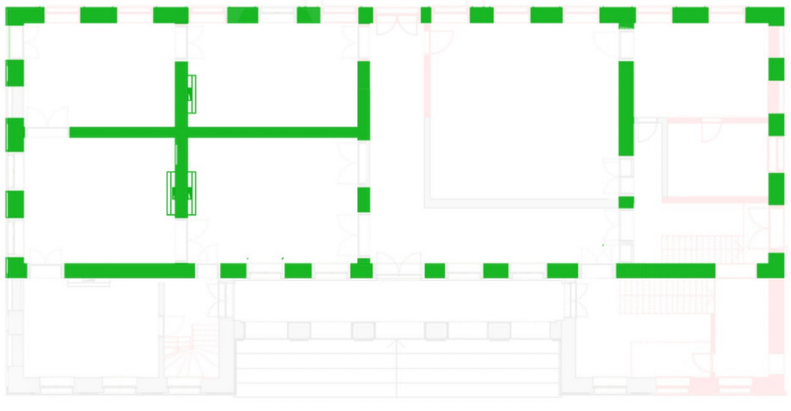
10 C. DE CALUWE, *Richtlijnen voor het opstellen van een waardebepaling bij ruïnes en de daaruit volgende restauratie- en herbestemmingskeuzes.Case studie: Het kasteeldomein van Lede*, Master in Monumentenzorg, Antwerpen, 2016, bijlage 1, p.

afb. 18: 1678: Kopie van Jacques Horenbault 1596 door Jules-Louis Bolé de Chamlay [Carte des chemins d'une partie de la Flandre Orientale] © Bibliothèque nationale de France.

afb. 21: 1784: kopie naar origineel van 1612: Kaart van het Land van Aelst door Jacob Josef Lecler met detail van het Kasteel van Lede © Made in Aalst.

afb. 17: Tekening met aanduiding van hedendaags grondplan met elementen die nog uit bouwfase 2 dateren in groen © C. DE CALUWE, *Richtlijnen voor het opstellen van een waardebepaling bij ruïnes en de daaruit volgende restauratie- en herbestemmingskeuzes. Case studie: Het kasteeldomein van Lede,* Master in Monumentenzorg, Antwerpen, 2016.

afb. 20: Kelder: huidige toestand 2025.

afb. 19: 1629: Kaart gemaakt door landmeter Philips De Deyn © uit C. DE CALUWE, Richtlijnen voor het opstellen van een waardebepaling bij ruïnes en de daaruit volgende restauratie- en herbestemmingskeuzes.Case studie: Het kasteeldomein van Lede, Master in Monumentenzorg, Antwerpen, 2016.

- **Waterslot in bezit van de heren van Lede: verwoesting in 1581 & heropbouw eind 16de eeuw**

In 1581 zou het oude kasteel samen met de kerk tijdens de godsdienstroebelen zijn verwoest door de geuzen.[11] Over het eerste kasteel, de middeleeuwse burcht, zijn zeer weinig bronnen bewaard gebleven, waardoor we geen informatie hebben over het uiterlijk ervan. Het kasteel zou op het einde van de 16de eeuw zijn heropgebouwd onder Jan Bette.[12] Waarschijnlijk werden delen van de bouwmaterialen van het kasteel, zoals blokken natuursteen, hergebruikt. Mogelijk hebben de kelders de vernieling overleefd, onder de centrale traveeën zitten over de gehele breedte van het kasteel overwelfde bakstenen keldergewelven, mogelijk opklimmend uit 16de-eeuwse bouwfase of ouder.[13]

De oudst gekende kaart van het domein is de Horenbault kaart van het Land van Aelst (1596), waarop het kasteel mogelijk reeds was heropgebouwd. Het gedeelte van de kaart waarop het domein staat afgebeeld, is echter beschadigd, waardoor het silhouet van het kasteel moeilijk te onderscheiden is *(afb. 15)*. Op een kopie uit 1678 en op basis van een lezing van de kaart van 1596 kunnen binnen een vierkante slotgracht twee evenwijdige volumes onder leien bedaking worden herkend. Vermoedelijk betreft het een poortgebouw en een hoofdgebouw, waarbij de toegangsdreef vanuit het noorden naar het poortgebouw leidt. Op een kaart van het Land van Aelst uit 1612 (kopie van 1784), getekend door Jacob Josef Lecler, wordt het waterslot weergegeven als een strak rechthoekig volume, omgeven door een brede slotgracht. Het is bereikbaar via een brug en een toegangsdreef aan de zuidzijde en ligt in een bebost landgoed met hoogstammige bomen *(afb. 13)*. Deze kaart is echter minder betrouwbaar, aangezien de volumes zeer schetsmatig zijn weergegeven.

Het kasteel werd op het einde van de 16de eeuw heropgebouwd, volgens de kaart van Horenbault als een eenvoudig rechthoekig hoofdvolume met een evenwijdig poortgebouw. Vandaag blijft enkel één rechthoekig volume bewaard. De nog aanwezige relicten wijzen op een oudere kern, al gingen bij de consolidatie tot ruïne in 2017 verschillende bouwsporen verloren. Uit het in situ-onderzoek van C. De Caluwe vóór deze werken blijkt dat de dubbele ontlastingsboogjes boven de vensters in de noordgevel duiden op vroegere kruisvensters, te dateren vóór de 18de eeuw. De vensters werden later verlaagd, vermoedelijk bij de plaatsing van pleisterplafonds vanaf circa 1650. Het gebruik van dezelfde baksteen in interieur en gevels en het ontbreken van bouwnaden wijzen op een gelijktijdige bouwfase. Sporen van goudleder (17de–begin 18de eeuw) en balksleutels in de moerbalken bevestigen een pre-18de-eeuwse kern.[14]

- **Uitbreiding kasteel (1ste helft 17de eeuw)**

Historische bronnen geven aan dat tussen 1626 en 1635 er werken plaatsvonden, "*Jan sans terre, carreel backer 4 steenovens voor de heer, in de nabijheid van het kasteel*" en "*Pieter de Haze en Joos Verhoeven zaagden 4813 voeten berts*".[15] Op de kaart van Philips De Deyn uit 1629 wordt het vierkante waterslot weergegeven als een complex van drie volumes. Het kasteel is bereikbaar via een brug die aansluit op een tweelaags poortgebouw. Dit sluit aan op een hogere tussenvleugel met op de hoek een hoge donjontoren. Achter het poortgebouw bevindt zich nog een langwerpig volume, ongeveer even hoog als het poortgebouw en voorzien van een kleinere toren. Op basis van cartografisch onderzoek kan worden aangenomen dat de verbindingsvleugel, in combinatie met de versterking van de hoektorens, tussen 1596 en 1629 tot stand kwam. De toegang met brug bevindt zich nog steeds aan de noordzijde, zoals ook op de Horenbaultkaart van het Land van Aelst is weergegeven.

15.

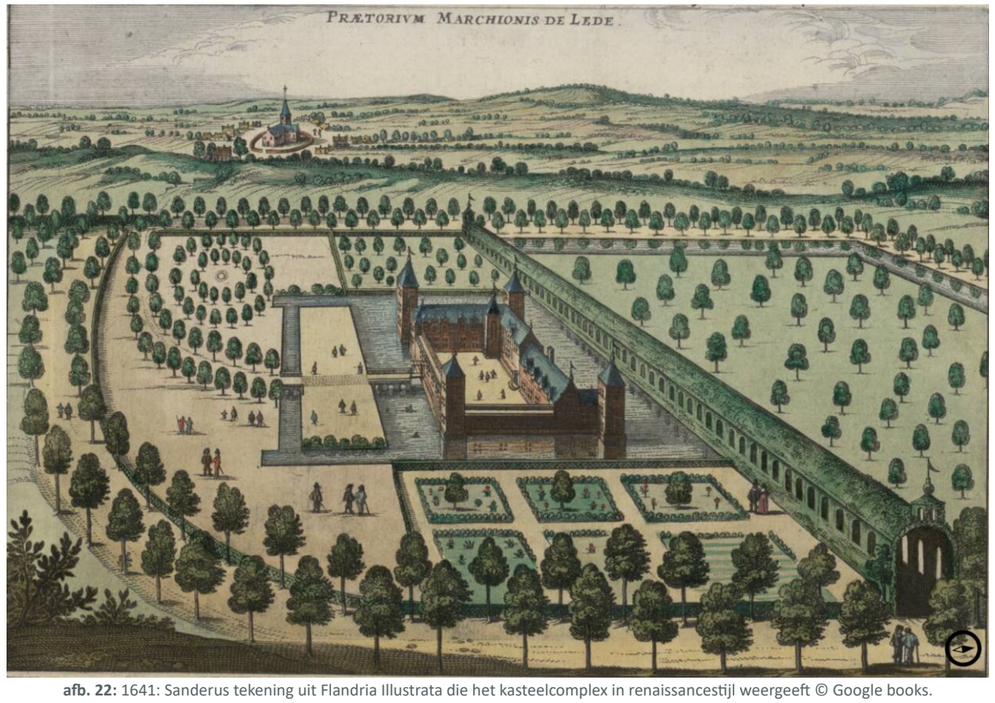
11 C. DE CALUWE, *Richtlijnen voor het opstellen van een waardebepaling bij ruïnes en de daaruit volgende restauratie- en herbestemmingskeuzes. Case studie: Het kasteeldomein van Lede*, Master in Monumentenzorg, Antwerpen, 2016, p. 12.

12 DE BROUWER, J., *Geschiedenis van Lede: het dorpsleven, het parochieleven, het volksleven*, Heemkundige Kring, Lede, 1983, p. 13.

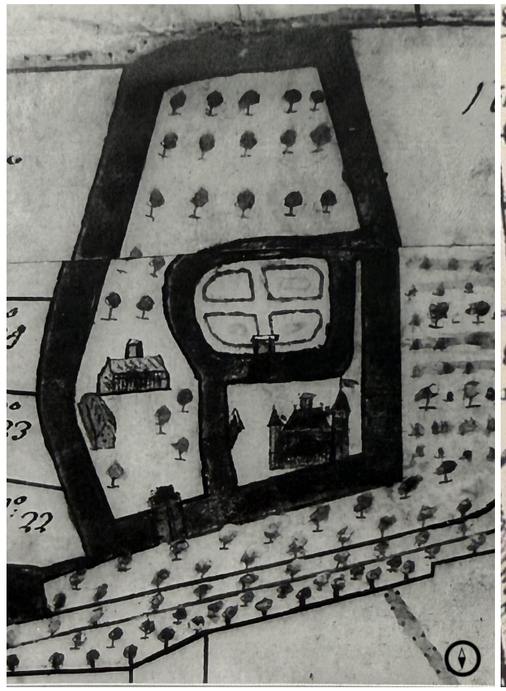
13 C. DE CALUWE, *Richtlijnen voor het opstellen van een waardebepaling bij ruïnes en de daaruit volgende restauratie- en herbestemmingskeuzes. Case studie: Het kasteeldomein van Lede*, Master in Monumentenzorg, Antwerpen, 2016, bijlage 1, p. 15.

14 C. DE CALUWE, *Richtlijnen voor het opstellen van een waardebepaling bij ruïnes en de daaruit volgende restauratie- en herbestemmingskeuzes. Case studie: Het kasteeldomein van Lede*, Master in Monumentenzorg, Antwerpen, 2016, bijlage 1, pg. 15-19.

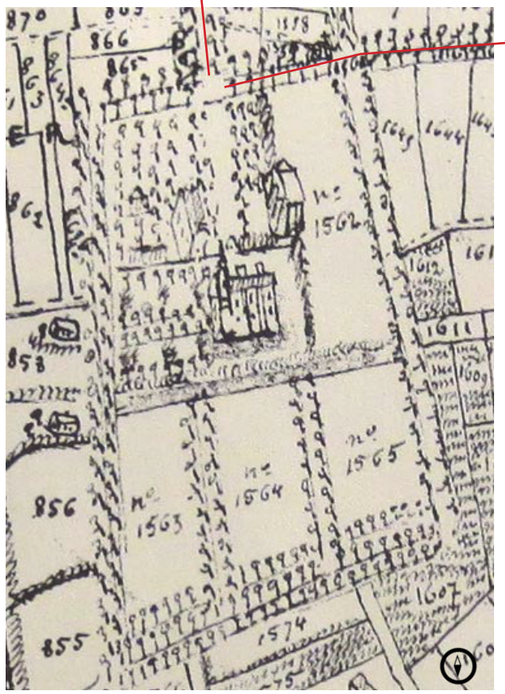
15 Geciteerd uit C. DE CALUWE, *Richtlijnen voor het opstellen van een waardebepaling bij ruïnes en de daaruit volgende restauratie- en herbestemmingskeuzes. Case studie: Het kasteeldomein van Lede*, Master in Monumentenzorg, Antwerpen, 2016, bijlage 1, pg. 19.

afb. 22: 1641: Sanderus tekening uit Flandria Illustrata die het kasteelcomplex in renaissancestijl weergeeft © Google books.

afb. 23: Ca. 1670: Verkavelingsplan omgeving kasteel, detail met het kasteeldomein © D'HAESE, D., Het Kasteel van Mesen te Lede. Glorie en Verval, 2011, p. 13.

afb. 24: Kaart uit 1695 die de toestand van het domein laat zien met de nieuwe Olmendreef bovenaan en de twee nieuwe dienstvleugels © BUYS, J., Landboek 1695, niet gepubliceerd werk, sd, p. 149, via masterscriptie van C. DE CALUWE.

02.02.02 Waterslot onder het Markizaat & de familie Bette (17de-18de eeuw)

- **Waterslot met sier- en nutstuinen, loofgang en boomgaard en dreefstructuren (1641 - gravure Flandria Illustrata)**

Het kasteel onder de familie Bette is vooral bekend dankzij de gravure van Antonius Sanderus in zijn Flandria Illustrata. Daarop verschijnt het waterslot als een indrukwekkend renaissancistisch kasteel met vier vleugels rond een ruime binnenkoer, versterkt met hoektorens en volledig omgeven door een brede slotgracht. Opvallend is dat de toegangsweg niet langer aan de noordzijde ligt, maar is verplaatst naar de zuidkant. Deze heroriëntatie ging gepaard met de aanleg van een voorplein, waarbij de grachtstructuur werd doorgetrokken en aansloot op een dreef richting de dorpskern van Lede. Aan de oostzijde bevond zich een ommuurde sier- en nutstuin, aan de westzijde een kleine ommuurde boomgaard en aan de noordzijde een lange loofgang met daarachter een grote omgrachte boomgaard. De volledige site was omwald en omgeven door een dreef die de contouren volgde; aan de zuidzijde is het gebogen tracé zichtbaar dat reeds voorkomt op de opmeting van Philips De Deyn uit 1629.

- **Verkavelingsplan uit 1670 met dubbel omgrachte kasteel met omgrachte voorplein en neerhof**

Op een verkavelingsplan uit 1670 is het waterslot met vier vleugels niet langer afleesbaar. Het kasteel wordt weergegeven als een rechthoekig gebouw onder een schilddak, geflankeerd door twee hoektorens. Opmerkelijk is dat de kaart een dubbele omgrachting rond het voorplein aan de zuidzijde toont. Dit voorplein was via een ophaalbrug verbonden met het kasteel, dat op zijn beurt door een gracht gescheiden was van het neerhof, bereikbaar via een tweede brug. De toegang tot het neerhof bevond zich nog steeds aan de noordzijde en was ontsloten via een derde brug. Het neerhof zelf bestond uit twee volumes onder zadeldak.

De herkomst van deze kaart is onduidelijk[16], waardoor niet met zekerheid kan worden gesteld dat zij het kasteel van Lede weergeeft. De ruimtelijke opdeling met een omgracht voorplein en afzonderlijk kasteel sluit echter wel aan bij de prent van Antonius Sanderus en bij de voorstelling op de volgende kaart uit 1695. Afwijkend is wel dat de renaissancetuinen, zichtbaar op de prent van Sanderus, hier niet langer zijn weergegeven. Op de plaats van de vroegere sier- en nutstuin is wel het neerhof gesitueerd, en ook op de kaart van 1695 blijkt het domein een verdere transformatie te hebben ondergaan.

- **Uitbreiding met dienstgebouwen ten zuiden van het kasteel (kaart uit 1695)**

Op een figuratieve kaart uit 1695 *(afb. 24)*, getekend door Antoon Henderickx, zijn de talrijke aanbouwen en zijvleugels van de waterburcht, zoals afgebeeld op de prent van Antonius Sanderus (1641), niet langer weergegeven. Het kasteel bestaat hier opnieuw uit één hoofdvolume met een smalle zijvleugel en een hoektoren. De zuidvleugel, zichtbaar op de kaart van 1629 en op de Sanderusprent, werd afgebroken om de zichtas vanuit de nieuw aangelegde Olmendreef te versterken.

Het omgrachte voorplein ten zuiden is verdwenen en op die locatie vervangen door twee langwerpige dienstgebouwen, vermoedelijk als compensatie voor de gesloopte kasteelvleugels. Deze gebouwen liggen in het verlengde van de Olmendreef, die als prestigieuze toegang tot het domein werd aangelegd. Daarnaast is ten zuidoosten, bij de boomgaard, een kleiner dienstgebouw weergegeven, op de plaats waar op de kaart van 1670 reeds twee neerhofvolumes waren aangeduid.

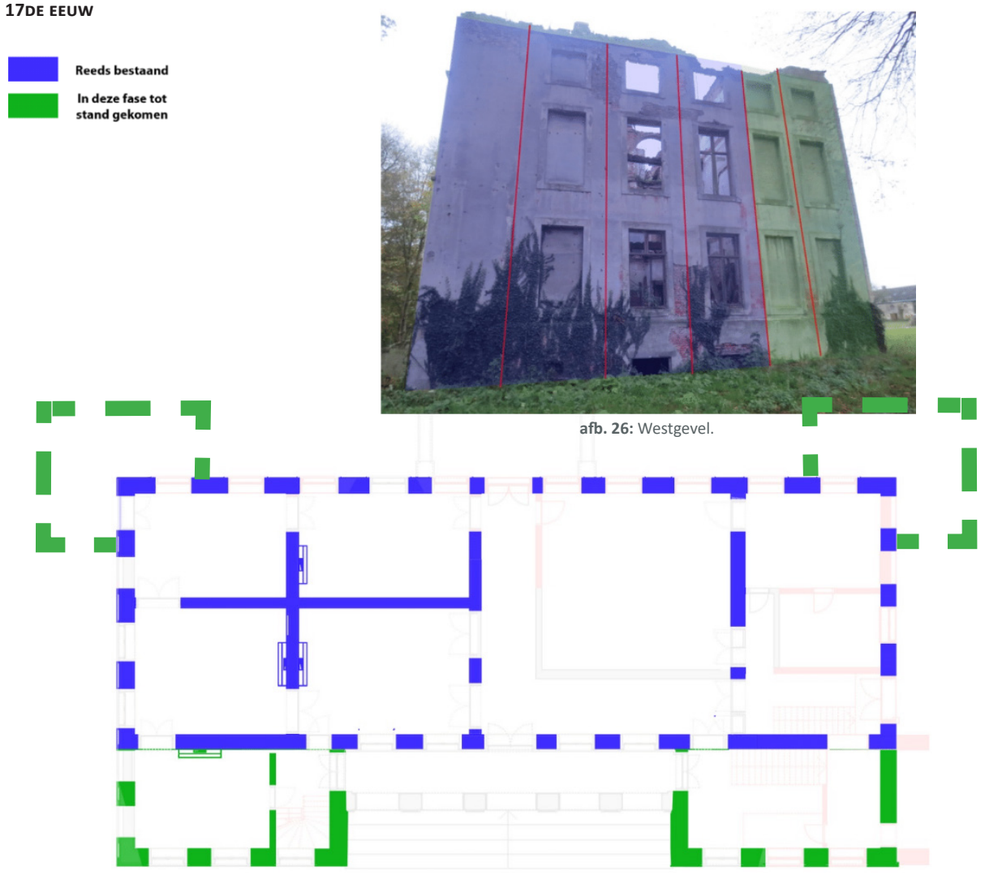
Het domein wordt verder gekenmerkt door een netwerk van dreven die het terrein in verschillende zones opdelen. In het landboek wordt het goed als volgt omschreven:: "*1562: Den heer Marquies van Lede met de plaetse daer het casteel op is staende, wallen, hoeven, plaetsen, neerhof als andersinds, suyt de dreve voor het casteel, oost ende west de dreve, noort den dry meerschen achter het casteel groot 1315 roeden*." (De funderingen van de 17de-eeuwse dienstvleugels werden bij archeologisch onderzoek in 2010 opgegraven.)[17]

De uitspringende paviljoenen aan de zuidgevel van het huidige kasteel dateren vermoedelijk eveneens uit de 17de-eeuwse bouwfase, aangezien ze voorzien zijn van hetzelfde type grote vensteropeningen als in het toenmalige gebouw. Na de 17de eeuw raakten dergelijke lateien met schuin gekapte stenen en wigvormige sluitsteen immers buiten gebruik. Dat de paviljoenen

16 D. D'HAESE, Het Kasteel van Mesen te Lede. Glorie en Verval, 2011: er is geen bronvermelding bij de kaart.

17 C. DE CALUWE, *Richtlijnen voor het opstellen van een waardebepaling bij ruïnes en de daaruit volgende restauratie- en herbestemmingskeuzes.Case studie: Het kasteeldomein van Lede*, Master in Monumentenzorg, Antwerpen, 2016, bijlage 1, pg. 22.

17de eeuw

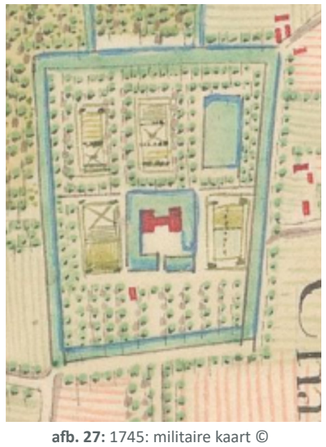

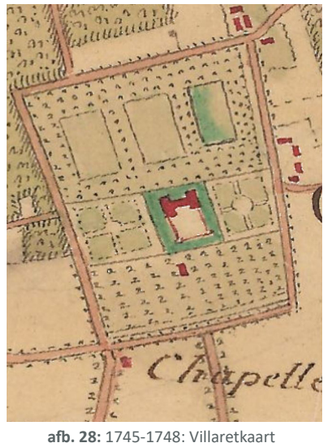

afb. 26: Westgevel.

afb. 25: Tekening met aanduiding van hedendaags grondplan met elementen die nog uit bouwfase 2 (paars) en 4 (groen) dateren © C. DE CALUWE, Richtlijnen voor het opstellen van een waardebepaling bij ruïnes en de daaruit volgende restauratie- en herbestemmingskeuzes.Case studie: Het kasteeldomein van Lede, Master in Monumentenzorg, Antwerpen, 2016, bewerkt door ARAT.

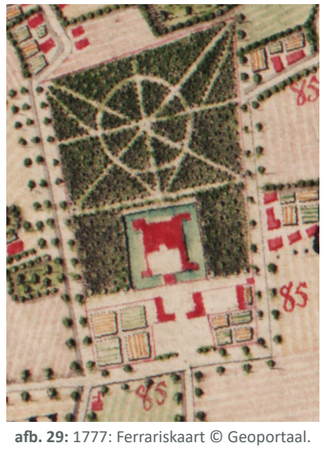
18de eeuw

afb. 27: 1745: militaire kaart © Bibliothèque nationale de France.

afb. 28: 1745-1748: Villaretkaart © Geoportaal.

afb. 29: 1777: Ferrariskaart © Geoportaal.

niet gelijktijdig met de hoofdvleugel werden opgetrokken, blijkt uit de westgevel, waar de traveeën van de uitbouw smaller zijn dan die van het hoofdvolume. De flankerende paviljoenen zijn weergeven op de 18de-eeuwse kaarten.[18]

- **Transformaties in de 18de eeuw: militaire kaarten uit 1745 & 1777**

Op de militaire kaart uit de eerste helft van de 18de eeuw wordt het domein nog volledig omgracht weergegeven. Vanaf de Villaretkaart blijkt de omgrachting echter vervangen door een ommuring. Het kasteel wordt er geflankeerd door geometrisch aangelegde sier- en nutstuinen, met ten zuiden een grote boomgaard en ten noorden een boomgaard met drie rechthoekige compartimenten, waarvan twee ingericht als tuin en één als vijver.

Op de Ferrariskaart is het domein verder uitgebreid in noordelijke richting. De zuidelijke tuinen zijn heraangelegd en duidelijk opgesplitst, waarbij de nutstuinen volledig gescheiden zijn van het recreatieve parkdeel. De twee L-vormige dienstgebouwen aan de erekoer worden geflankeerd door ommuurde moestuinen. Het overige domein is omgevormd tot een park met een uitgesproken geometrische aanleg: een stervormige drevenstructuur doorsneden door een grote cirkel.[19] Deze ingreep kan vermoedelijk worden toegeschreven aan de laatste markies, Emmanuel Ferdinand Bette, mogelijk naar ontwerp van Giovanni Niccolo Servandoni.

De militaire kaarten uit het midden van de 18de eeuw blijken niet steeds even betrouwbaar. Waar op de kaart van 1695 nog twee dienstgebouwen op het voorplein zijn weergegeven, toont de Villaretkaart slechts één volume. Op de Ferrariskaart verschijnen opnieuw twee gebouwen, ditmaal als L-vormige volumes die de erekoer omarmen.

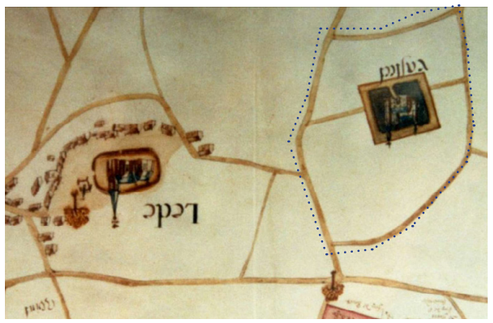
Het kasteel blijft op beide kaarten binnen een vierkante slotgracht gesitueerd. Op de Villaretkaart wordt het voorgesteld als één rechthoekig hoofdvolume met uitspringende elementen, vermoedelijk hoektorens. De Ferrariskaart biedt een meer uitgewerkte weergave: een hoofdvolume met twee hoektorens aan de noordzijde, twee vooruitgeschoven paviljoenen aan de zuidzijde, een smalle zuidoostelijke vleugel met hoektoren en een afzonderlijke zuidwestelijke toren, die via een walmuur met het hoofdvolume verbonden is.

Deze zuidelijke torens en de verbindingsvleugel kunnen restanten zijn van de bebouwing die reeds zichtbaar was op de prent van Antonius Sanderus. Op kaarten uit de tweede helft van de 17de eeuw en uit 1745-1748 ontbreken zij echter. Of dit te wijten is aan cartografische onnauwkeurigheid dan wel aan een latere heropbouw, blijft onduidelijk.

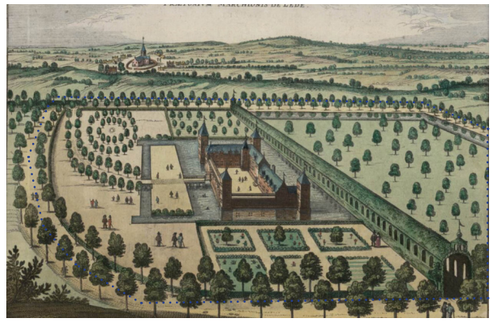
Het neerhof is op de Ferrariskaart verplaatst naar het zuidelijke deel van het domein, aansluitend bij de dienstgebouwen, en uitgebreid met een derde volume aan de zuidoostzijde. Vermoedelijk betreft het hier het neerhof met bijhorende functies zoals oranjerie, koetshuis en hovenierswoning, geflankeerd door de nutstuinen.

18 C. DE CALUWE, *Richtlijnen voor het opstellen van een waardebepaling bij ruïnes en de daaruit volgende restauratie- en herbestemmingskeuzes.Case studie: Het kasteeldomein van Lede*, Master in Monumentenzorg, Antwerpen, 2016, bijlage 1, pg. 25-26.

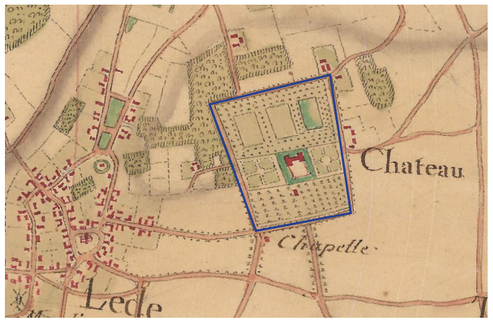
19 'Domein Koninklijk Gesticht Van Mesen', *Agentschap Onroerend Erfgoed*, https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/9096 (geraadpleegd op 30 september 2025); DE POTTER & BROECKAERT, 'Geschiedenis der Gemeente Lede, Ken uw dorp', in *Jaarboek van de heemkundige kring Heemschut-Lede*, 23, 7-100, 1897 (overdruk 1996), p. 26; CLEMENT, C., PEDE, R., & CHERRETTE, B., *Lede Domein Mesen*. Archeologisch onderzoek. SOLVA, rapport, terreinwerk 2009-2010, D/2014/12.857/1, p. 10-11.

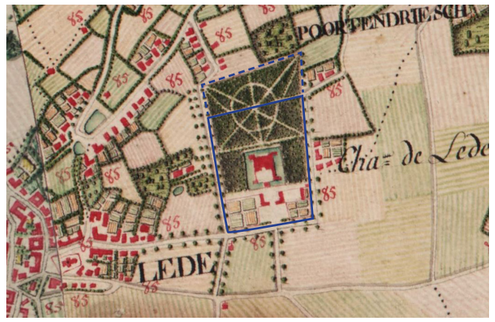

afb. 34: 1629: Kaart gemaakt door landmeter Philips De Deyn. © C. DE CALUWE.

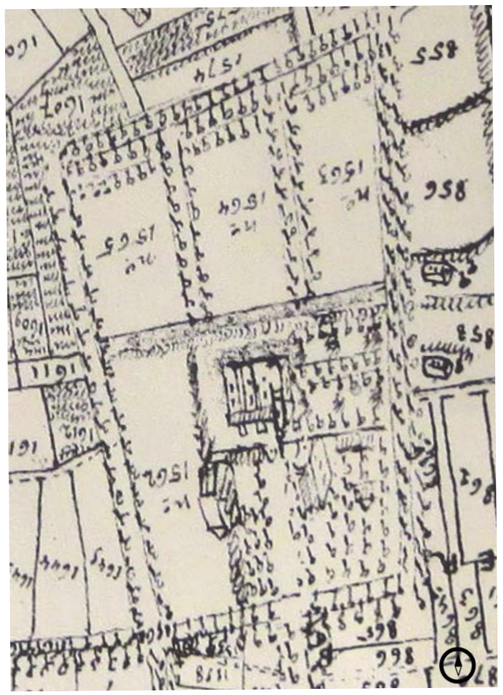
afb. 35: 1641: Sanderus tekening © Google books.

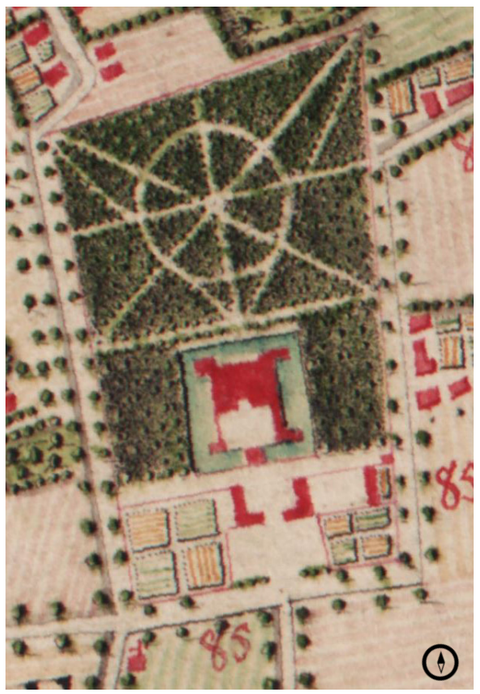

afb. 30: 1745-1748: Villaretkaart © Geoportaal.

afb. 31: 1777: Ferrariskaart © Geoportaal.

afb. 33: Kaart uit 1695 © BUYS, J., Landboek 1695, niet gepubliceerd werk, sd, p. 149, via masterscriptie van C. DE CALUWE.

afb. 32: 1777: Ferrariskaart © Geoportaal.

02.02.03 Verbouwing van kasteel in de 18de eeuw

- Verbouwing van kasteel (1759-1761) n.o.v. Giovanni Niccolo Servandoni (vormgeving palladianisme - sober classicisme): buitenschil en interieurafwerking (in opdracht van markies Emmanuel Ferdinand Bette)

Het huidige kasteelgebouw werd omstreeks 1761 grondig verbouwd, in opdracht van Emmanuel Bette en naar ontwerp van de beroemde Florentijnse architect Giovanni Niccolo Servandoni (1695-1766).[20] De verbouwing van het kasteel moet worden gesitueerd rond 1761, en niet rond 1749 (de terugkeer van de markies naar Lede) zoals eerder werd aangenomen, aangezien Servandoni pas in die periode in omstreken actief was (zie verder).

Servandoni was een Italiaanse bouwmeester, schilder, decorateur, geboren in 1695 in Florence. Hij genoot zijn opleiding in Florence en Rome. Hij verhuisde daarna naar Londen en Parijs. Hier verwezenlijkt hij zijn belangrijkste werken zoals het ontwerp van de façade van de Saint-Sulpicekerk in Parijs, waardoor hij grote bekendheid verwierf en anderzijds talloze decors voor de opera mocht ontwerpen waar hij tot 'Premier decorateur' benoemd werd. In 1759 vlucht Servandoni voor zijn schuldeisers richting Brussel. Hij vertoeft er in de kringen van de landvoogd Karel van Lotharingen, waar hij verschillende bouwopdrachten krijgt. Voor graaf Cobenzl ontwerpt hij een monumentale paardenrijschool, voor zijn eigen zoon een kasteeltje in Haren en voor Jean-Antoine Ories het kasteel van Sterrenbeek. Voor hertog Charles d'Ursel verbouwt hij het kasteel van de familie in Sint-Joost-ten-Noode en het kasteel van Hingene. Tot de meest prestigieuze opdrachten behoren de verbouwingen van het Arenbergpaleis in Brussel en de verbouwing van het kasteel van Lede voor de markies Emmanuel Bette[21].

De markies de Bette was een grote liefhebber van opera en theater en was de mecenas van vele artiesten. Hij woonde geregeld stukken bij in de Brusselse opera, waar Servandoni's zoon, Jean-Nicolas, directeur was vanaf 1755 en in het kasteel van Haren woonde. Een van de voorname gasten in Haren was de markies van Lede en zijn echtgenote, artieste Jeanne-Etiennette Dutarte (1740-1788).[22] Jeanne-Etiennette Dutarte, bijgenaamd Rosalide vormde samen met de twee dochters van Jean-Nicolas, Angélique en Eugénie d'Hannetaire, het trio van de 'drie Gratiën' van het artiesten gezelschap. Zij kregen in 1766 van Karel van Lotharingen het exclusieve privilege voor de uitbating van de Brusselse theaters en dat voor de daaropvolgende 20 jaar. Het is in deze artistieke omgeving dat de markies de Bette en de bouwmeester Servandoni met elkaar in contact gekomen zijn. In 1762 keerde Servandoni terug naar Parijs waar hij op 19 januari 1766 sterft.[23]

Dat Servandoni effectief voor de markies heeft gewerkt, blijkt uit zijn necrologie: "*Il [Servandoni] a fait differents ouvrages en bâtiments et en décorations à Bruxelles, chez le Marquis de Leyde et chez Messieurs les ducs d'Arenberg et d'Orsel (sic).*" Dat de werken omstreeks 1761 kunnen worden gedateerd, valt af te leiden uit de mémoires van de hertog Emmanuel de Croy, welke op 8 april 1761 het volgende schrijft: "*Le marquis de Lède nous montra le plan du chateau qu'il raccomodait, dont le fameux Servandoni relevait la façade par une colonnade. Il jouissait de tout cela et paraissait heureux et mieux de santé, quoiqu'avec un pouls singulièrement intermittant. Nous p rimes tous congé avec amitié les uns des autres.*" In zijn eigen mémoire vermeldt de architect dat hij voor de markies van Lede het kasteel heeft gerenoveerd, met een Dorische zuilengalerij op sokkels, voorzien van beelden en een bas-reliëf in de gevel. Hieruit kan worden afgeleid dat de werken plaatsvonden tussen 1761 en 1763. Het kasteel van Lede behoort daarmee vermoedelijk tot de laatste realisaties van Servandoni.[24]

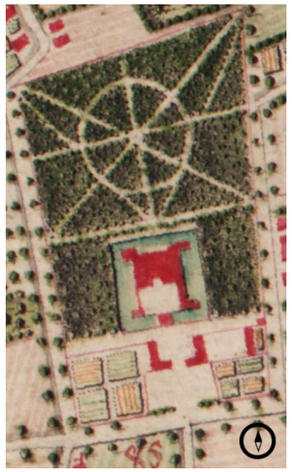
20 'Domein Koninklijk Gesticht Van Mesen', *Agentschap Onroerend Erfgoed*, https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/9096 (geraadpleegd op 30 september 2025); CLEMENT, C., PEDE, R., & CHERRETTE, B., *Lede Domein Mesen*. Archeologisch onderzoek. SOLVA, rapport, terreinwerk 2009-2010, D/2014/12.857/1, p. 10-13.

21 S. MIGOM, *Giovanni Niccolò Servandoni*, 2016, http://www.kasteeldursel.be

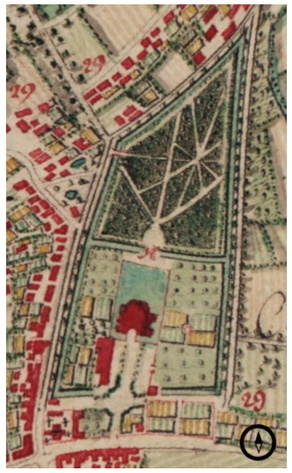
22 'Portret van Jeanne-Etiennette du Tarte (Rosalide), Inventaris van het roerend Erfgoed Brussel, https://collections.heritage.brussels/nl/objects/36775: haar grafsteen ligt ook in lede, in 1962 herontdekt. Haar laatste jaren verbleef ze ook in het kasteel van de markies van Lede met wie zij een relatie zou hebben gehad.

23 Servandoni, *Agentschap Onroerend Erfgoed*, https://id.erfgoed.net/personen/4434 (geraadpleegd op 30 september 2025); B. VAN LANGENHOVEN, Kasteel van Lede: het kasteel, Made in Denderland (geraadpleegd op 30 september 2025).

24 C. DE CALUWE, *Richtlijnen voor het opstellen van een waardebepaling bij ruïnes en de daaruit volgende restauratie- en herbestemmingskeuzes.Case studie: Het kasteeldomein van Lede*, Master in Monumentenzorg, Antwerpen, 2016, bijlage 1, p. 29; GUIDOBONI, F., Giovanni Niccolo Servandoni, architett, onuitgegeven doctoraatscriptie, Sapienza Universita di Roma, dipartimento di storia, disegno e restauro dell'Architettura, 2014, p.333.

afb. 36: 1777: Ferrariskaart: Kasteel van Lede © Geoportaal.

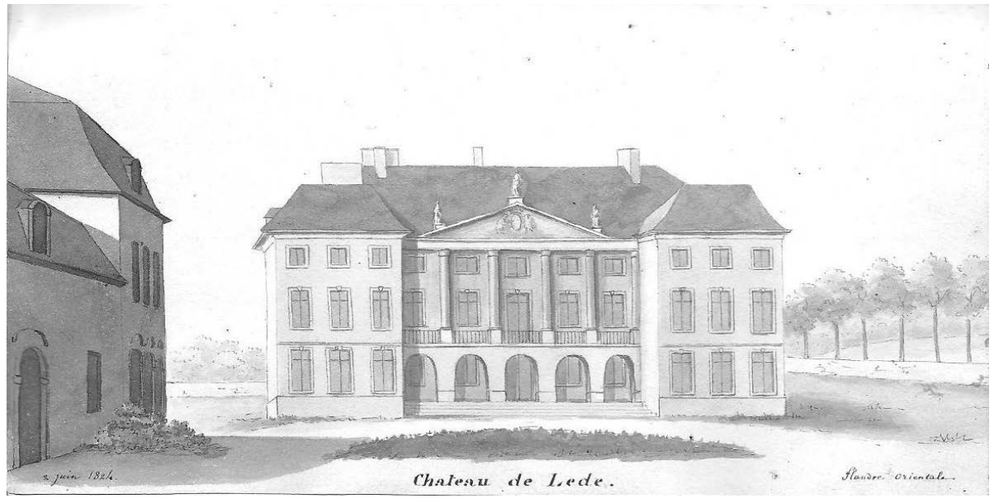

afb. 40: 1777: Ferrariskaart: Kasteel d'Ursel verbouwd onder Servandoni tussen 1759-1765 © Geoportaal.

afb. 41: Ontwerp van Servandoni voor Kasteel d'Ursel (Hingene): 3D © via masterscriptie van C. DE CALUWE.

afb. 37: Aquarel van de zuidgevel van het kasteel uit 1824 met nieuwe classicistische gevel naar ontwerp van Servandoni © Privé-archief van D'Haese Dirk, Ledenaar, via masterscriptie van C. DE CALUWE.

afb. 38: 1949: foto van trap in oostelijke paviljoen © KIK ; foto met 18de-eeuwse wandbekleding © Thesis C. De Caluwé.

afb. 39: Ongedateerde prentbriefkaart van het pensionaat met interieur van het 18de-eeuwse salon © Delcampe.

Het kasteel werd onder leiding van Giovanni Niccolo Servandoni verbouwd in classicistische stijl, sterk beïnvloed door het Palladianisme, zoals te zien is op een aquarel uit 1824 en de oudste foto's van het kasteel vóór de verbouwingen van 1905. Deze stijl, die Servandoni tijdens zijn verblijf in Londen vanaf 1721 had leren kennen, zou zijn latere werk duidelijk beïnvloeden.

Het bak- en zandstenen kasteel werd wit bepleisterd en bestond uit een brede centrale vleugel met twee vooruitspringende zijvleugels, waarin nog de oudere kern herkenbaar was. Servandoni herontwierp de voorgevel door in het midden een monumentale open portiek met Dorische zuilen en klassieke balustrade te plaatsen. Onder de portiek bevond zich een gaanderij van vijf rondbogen, terwijl de loggia bovenaan werd bekroond door een driehoekig natuurstenen fronton met het familiewapen van de Bette en drie Griekse beelden.

De regelmatig en rechthoekig geordende ramen zijn typisch voor de classicistische architectuur. Het kasteel straalt duidelijk de invloed van het Palladianisme uit, zichtbaar in de strikte symmetrie, de zuilenportiek en het tempelfronton, geïnspireerd door de Italiaanse renaissance-architect Andrea Palladio. Het toevoegen van een classicistisch middenrisaliet tussen de twee bestaande paviljoenen is een kenmerkende ontwerpkeuze van Servandoni, die hij ook toepaste bij de verbouwing van het kasteel van Hingene, uitgevoerd in opdracht van de hertog d'Ursel tussen 1761 en 1765.[25]

Uit het onderzoek van de historische kaarten blijkt dat het hoofdvolume met de vier torens uit de voorgaande bouwfase na de werkzaamheden van Servandoni behouden bleef (zie Ferrariskaart, 1777). De ingrepen van Servandoni lijken zich voornamelijk te hebben gericht op de buitenschil (de gevels) en op aanpassingen van het interieur (zie de gedocumenteerde 18de-eeuwse relicten beschreven in de thesis van C. De Caluwé). Gezien het grote aantal classicistische interieurelementen die uit deze periode bewaard zijn, werd vermoedelijk de volledige interieurafwerking toen vernieuwd.

Wat de indeling betreft, lagen de residentiële en ontvangstruimten aan de noordzijde van het gebouw, met uitzicht op het sterrenbos, terwijl de zuidzijde werd ingenomen door circulatie- en dienstruimten, gelegen aan de hoofdingang. De kamers waren onderling verbonden via typische 18de-eeuwse enfilades. In beide paviljoenen bevonden zich trappartijen, waarbij in het oostelijke paviljoen de monumentale eretrap was ondergebracht. Op een foto uit de beeldbank van het KIK (1949) is deze 18de-eeuwse trap duidelijk te zien. Enkele andere historische foto's tonen nog wandpanelen, schouwmantels en lambriseringen met classicistische ornamentering.[26]

Op de Ferrariskaart is op de voetafdruk van het classicistische kasteel duidelijk herkenbaar, met twee flankerende uitgesprongen paviljoenen. Deze kaart vormt de eerste bron die de situatie weergeeft na de verbouwing door Servandoni. Hieruit blijkt dat de hoektorens aan de achterzijde toen nog behouden waren, evenals de omgrachting met hoektorens aan de zuidzijde en de smalle zuidoostelijke verbindingsvleugel. Bouwsporen in situ tonen aan dat de (later gesloopte) hoektorens aan de noordgevel van het kasteel daadwerkelijk hebben bestaan en dateren uit de 17de-eeuwse bouwfase. Zo wijst bijvoorbeeld het bouwspoor van een dwarsmuur en bouwnaad in de noordgevel op de oorspronkelijke positie van een hoektoren.

afb. 42: Bouwspoor van de dwarsmuur in de noordwestgevel.

25 C. DE CALUWE, *Richtlijnen voor het opstellen van een waardebepaling bij ruïnes en de daaruit volgende restauratie- en herbestemmingskeuzes.Case studie: Het kasteeldomein van Lede*, Master in Monumentenzorg, Antwerpen, 2016, bijlage 1, p. 29; GUIDOBONI, F., Giovanni Niccolo Servandoni, architett, onuitgegeven doctoraatscriptie, Sapienza Universita di Roma, dipartimento di storia, disegno e restauro dell'Architettura, 2014, p.333.

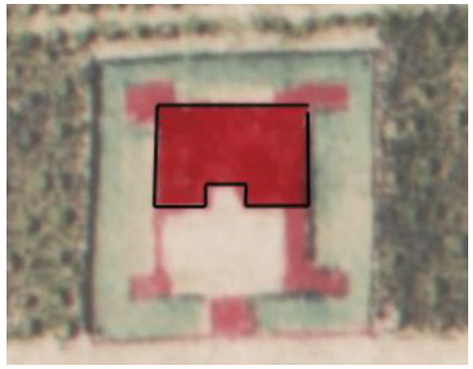
26 C. DE CALUWE, *Richtlijnen voor het opstellen van een waardebepaling bij ruïnes en de daaruit volgende restauratie- en herbestemmingskeuzes.Case studie: Het kasteeldomein van Lede*, Master in Monumentenzorg, Antwerpen, 2016, bijlage 1, p. 29; GUIDOBONI, F., Giovanni Niccolo Servandoni, architett, onuitgegeven doctoraatscriptie, Sapienza Universita di Roma, dipartimento di storia, disegno e restauro dell'Architettura, 2014, p.333.

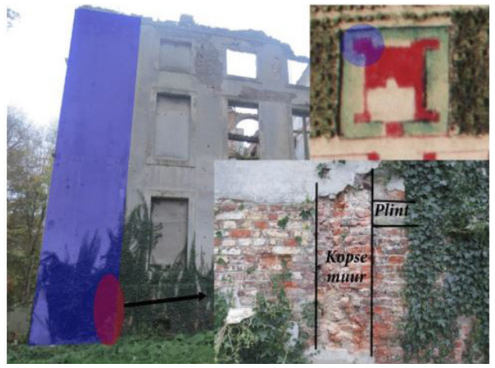
afb. 43: 1895: Foto van het kasteel n.o.v. Servandoni vóór verbouwing van 1900 © KIK-IRPA.

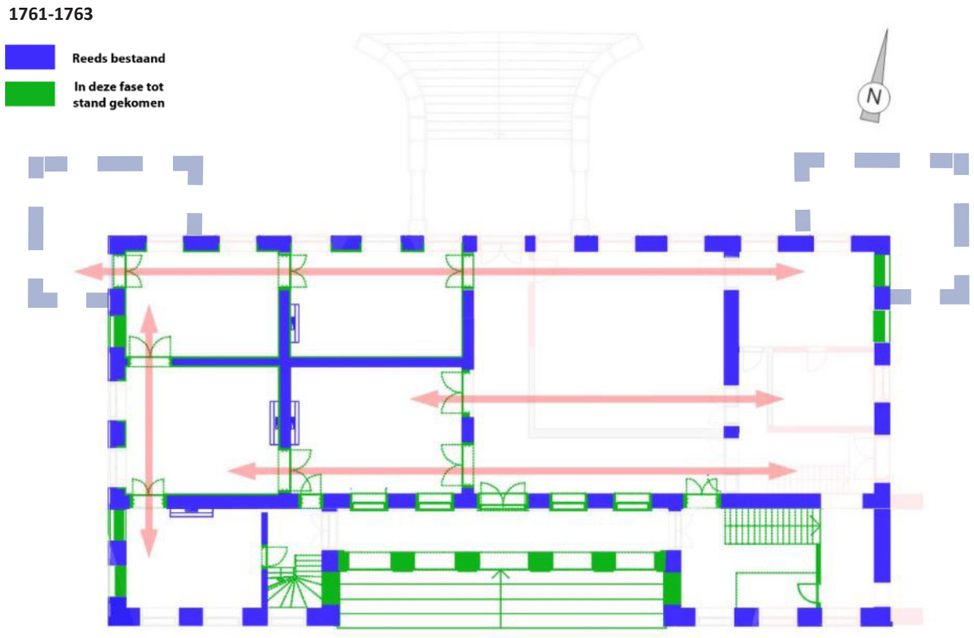
afb. 44: Foto van het kasteel vóór verbouwing van 1900 © Beeldbank MADE IN AALST.

afb. 46: 1777: Ferrariskaart met aanduiding van voetafdruk van huidig kasteelgebouw op kaart © Thesis C. De Caluwé.

afb. 47: Het blauwe gedeelte duidt de locatie van de hoektoren aan. Rechts onderaan bouwsporen van haakse muur op hoofdvolume © Thesis C. De Caluwé.

afb. 45: Tekening met aanduiding van hedendaags grondplan met elementen die nog uit bouwfase van Servandoni (groen) dateren © C. DE CALUWE, Richtlijnen voor het opstellen van een waardebepaling bij ruïnes en de daaruit volgende restauratie- en herbestemmingskeuzes. Case studie: Het kasteeldomein van Lede, Master in Monumentenzorg, Antwerpen, 2016, bewerkt door ARAT.

De heerlijkheid Lede bleef in handen van de familie Bette tot het overlijden van de laatste telg in 1792. Emmanuel, de laatste markies van Lede, overleed kinderloos, op 6 juli 1792. Zijn echtgenote Jeanne Etienette Dutarte was reeds overleden op 13 september 1788. Zijn moeder Anne Marie de Croÿ Roeux overleed op 30 september 1792, waarna het voormalig markizaat een tiental jaren onbewoond bleef en zelfs in 1796 onder sekwester (beslag) stond. Tussen 1792 en 1802 kan met zekerheid gesteld worden dat er geen werkzaamheden waren. De erfenis ging uiteindelijk, volgens het erfrecht in het Land van Aalst, voor 1/3 naar moederskant en 2/3 naar vaderskant, naar een verre erfgenaam van de Grutere, nl. baron Jean Charles de Joigny de Pamele.[27] Toen de baron het goed in 1803 te koop stelde, werd het omschreven als:

> *'het alom bekend schoon kasteelgoed van Lede, wezende zuyver allodiael goed, groot in hovingen, bosqueen ofte park, wallen en schoone beplante buytendreven, tot 1.314 aren 32 centiaren, ofte 10 bunderen 272 roeden, dus tot 8 bunderen binnen muren'.*

In 1803 kwam het kasteel in handen van graaf Maximiliaan van Carnin-Staden uit Ieper. Hij was via familiebanden nauw verbonden met de vorige eigenaars: Maria Carolina Jacabo, dochter van Jean Charles de Joigny de Pamele, was gehuwd met Jan Karel van Carnin-Staden, de jongere broer van Maximiliaan. Als oudste broer trad hij op als voogd van de vijf minderjarige kinderen van Joigny de Pamele en beheerde in die hoedanigheid hun goederen. Deze kinderen waren bovendien erfgenamen van de overleden markies via de familietak De Grutere.[28]

Na de afschaffing van de feodale privileges in 1795, één jaar na het overlijden van Jean Charles de Joigny, verloor de heerlijkheid echter haar bijzondere rechten. Graaf Maximiliaan Jozef Carnin Staden verbleef op het kasteel in Lede tot aan zijn dood in op 2 augustus 1814. Zijn echtgenote Charlotte de Norman overleed op 18 februari 1816 in Doornik. Daarna verkochten de erfgenamen het domein aan de familie Dooms uit Lessen.[29] Dit betekende het einde van het kasteel van Lede als verblijf van de adellijke familie Van Lede.

Tussen de Ferrariskaart uit 1777 en een aquarel van het kasteel uit 1824 ligt een periode die door het gebrek aan historische bronnen onduidelijk blijft. In deze periode moet het verdwijnen van de slotgracht en de hoektorens worden gesitueerd, maar het is onzeker of deze veranderingen plaatsvonden onder de laatste markies (tussen 1777 - 1792) of onder de nieuwe eigenaars (tussen 1802 - 1824) die het gebouw naar hun smaak wilde aanpassen na de aankoop ervan.[30]

Het uitzicht van het kasteel op de aquarel komt overeen met de voetafdruk op de primitieve kadasterkaart (1824-1834). Het kasteel heeft in deze periode zijn vier hoektorens en een aanbouw verloren. De oorspronkelijke slotgracht is ook verdwenen en vervangen door een spiegelvijver aan de achtergevel. Deze vijverpartij is een laatste restant van de vroegere omgrachting. De twee L-vormige dienstgebouwen bij de inkom zijn behouden gebleven en uitgebreid met een nieuwe, haakse vleugel. (De linker T-vormige dienstvleugel is niet op de tekening te zien; mogelijk is deze bewust weggelaten om de dreef beter te tonen.) Tot slot volgde in de tweede helft van de 18de eeuw een uitbreiding van het domein in noordelijke richting.

- na 1745 - 1777: uitbreiding domein in noordelijke richting
- 1777-1824: Slotgracht wordt ingeruild door vijverpartij (spiegelvijver aan noordgevel van het kasteel)
- 1777-1834: Bouw van haakse vleugel neerhof (huidige boerderijvleugel) en afbraak van hoektorens kasteel

Bij het dempen van de slotgracht werd een nieuwe zij-ingang gecreëerd aan de oostgevel, uitgevoerd in empirestijl die kan worden gedateerd in het eerste kwart van de 19de eeuw.[31] Deze toegang leidde naar de uitgebreide dienstgebouwen op het neerhof. Vermoedelijk werd deze ingang aangelegd in opdracht van de familie Dooms, die volgende eigenaars van het kasteel, die in het voormalig neerhof hun modelstokerij en azijnmakerij inrichtten.

---

27 DE BROUWER, *Geschiedenis van Lede*, Lede, 1983, p. 27-42; CLEMENT, C., PEDE, R., & CHERRETTE, B., *Lede Domein Mesen. Archeologisch onderzoek*. SOLVA, rapport, terreinwerk 2009-2010, D/2014/12.857/1, p. 10-11.

28 IDEM.

29 IDEM.

30 C. DE CALUWE, *Richtlijnen voor het opstellen van een waardebepaling bij ruïnes en de daaruit volgende restauratie- en herbestemmingskeuzes. Case studie: Het kasteeldomein van Lede*, Master in Monumentenzorg, Antwerpen, 2016, p. 13; bijlage p. 47.

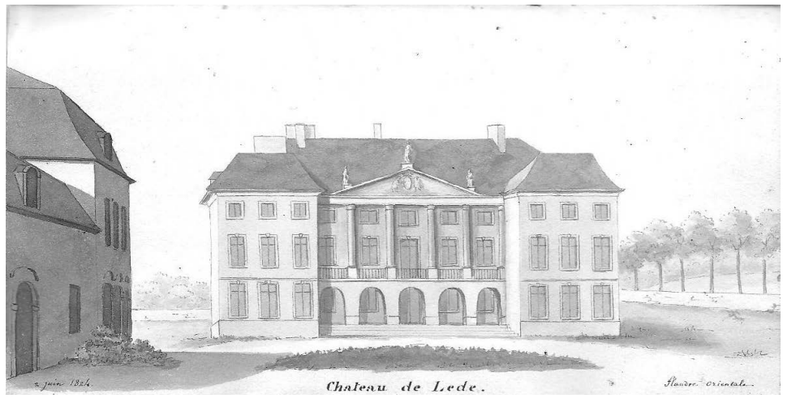
31 IDEM.

afb. 49: 1824-1834: Primitieve kadasterkaart © Rijksarchief, België.

afb. 50: 1843-1845: Atlas der Buurtwegen © Geoportaal.

afb. 51: Aquarel van de zuidgevel van het kasteel uit 1824 © Privé-archief van D'Haese Dirk, Ledenaar, via masterscriptie van C. DE CALUWE.

afb. 48: 1895: Foto van het kasteel vóór verbouwing © KIK-IRPA.

02.02.04 Van opgeheven markizaat tot industrie

In de loop van de 19de eeuw kende het kasteel vervolgens meerdere eigenaars en uiteenlopende industriële bestemmingen: van modelstokerij tot azijnmakerij, vervolgens suikerfabriek en jeneverstokerij, nadien weverij en tenslotte een tabaksfabriek.[32] Voor de 19de eeuw beschikken we over aanzienlijk meer bron- en kaartmateriaal. Het vermoedelijke neerhof is in deze periode waarschijnlijk meerdere keren verbouwd, uitgebreid en ingericht als industriële bijgebouwen (zie 19de-eeuwse kaarten). De slotgracht was in het begin van de 19de eeuw al verdwenen en vervangen door de vijverpartij aan de noordzijde van het kasteel.

- **Modelstokerij en azijnmakerij (1815-1844)**

Na overlijden van Maximiliaan van Carnin-Staden kwam het domein in 1815 in handen van de familie Dooms uit Lessen, die de bijgebouwen uitbreiden en ombouwen tot een modelstokerij en een azijnmakerij. Het kasteel wordt gebruikt als filiaal van hun fabriek.[33] Het bedrijf ging echter failliet en het ganse domein werd, op verzoek van het Ministerie van Financiën op 26 december 1844 verkocht voor 149.400 frank aan François Hayois uit Bauffe (nabij Mons).[34]

De primitieve kadasterkaart toont, zoals eerder besproken, een gewijzigde plattegrond van het kasteel: enkel het hoofdvolume met twee flankerende, uitspringende volumes bleef bewaard. De hoektorens en de smalle aanbouw zijn verdwenen. De L-vormige paviljoenen aan de ingang werden aan de oostzijde uitgebreid met een dwarse vleugel, op de locatie van de huidige stallen en de inmiddels gesloopte orangerie. Dit doet vermoeden dat deze vleugel werd opgetrokken tussen 1777 (Ferrariskaart) en 1824 (kadasterkaart). Het blijft echter onduidelijk of de uitbreiding nog onder de markies of pas onder de nieuwe eigenaars, de familie Dooms, werd gerealiseerd.

- **Suikerfabriek en Jeneverstokerij (1844-1869)**

Vervolgens werden François Hayois en Silvie Labrique uit Bauffe de nieuwe eigenaars van het domein. Zij baatte in de voormalige industriële gebouwen een suikerfabriek en Jeneverstokerij uit. Tussen 1850 en 1880 wordt het neerhof uitgebreid met een nieuwe vleugel (later verbouwd tot 'Hollands Paviljoen') en een poortgebouw, die samen met de voormalige vleugel van de orangerie en de stallen een kleine binnenkoer omsluiten. De voetafdruk van de vleugel van de huidige orangerie wordt eveneens aangepast, wat mogelijk wijst op een verbouwing en erop kan duiden dat de orangerie pas rond 1850 tot stand kwam.[35] Op de Popp-kaart (1842–1880) worden de bijgebouwen van het voormalige neerhof aangeduid als 'Fabrique de Sucre' en 'Distillerie', verwijzend naar de suikerfabriek en distilleerderij die er in die periode door de families Hayois en Labrique werden uitgebaat *(afb. 56)*. De militaire stafkaarten uit de 2de helft van 19de eeuw geven aan dat het volledig domein ommuurd was.

- **Weverij (1869-1884)**

Na het overlijden van F. Hoyois werd het hele domein verkocht aan Charles Fonteyn, een fabrikant uit Aalst. Hij vormde in 1869 de voormalige stokerij, beetwortel- en suikerfabriek om tot weverij.[36] Charles Fonteyn was eigenaar tot 1884. Zijn bedrijf dat hier gevestigd stopte ook in dit jaar, waarop een openbare verkoping van volgende goederen volgende: '*Piano, Paard, Voituren, wijnen, planten en van de materialen eener zijde en stoffe weverij*'.[37] In 1884-1885 volgde er een openbare verkoping van het domein, als volgt omschreven:

---

32 DE BROUWER, *Geschiedenis van Lede*, Lede, 1983, p. 27-42; CLEMENT, C., PEDE, R., & CHERRETTE, B., *Lede Domein Mesen. Archeologisch onderzoek*. SOLVA, rapport, terreinwerk 2009-2010, D/2014/12.857/1, p. 11.

33 C. DE CALUWE, *Richtlijnen voor het opstellen van een waardebepaling bij ruïnes en de daaruit volgende restauratie- en herbestemmingskeuzes.Case studie: Het kasteeldomein van Lede*, Master in Monumentenzorg, Antwerpen, 2016

34 H. TOPKE, *Het verhaal van 80 jaar gemeente Lede*, 2007,, pg 8-9.

35 Er werd kadasteronderzoek uitgevoerd door Carlo De Caluwe in het kader van zijn masterscriptie. Hoewel de bijbehorende bouwhistorische nota niet kon worden geraadpleegd, zou uit de mutatieschetsen blijken dat de orangerie uit 1850 dateert. C. DE CALUWE, *Richtlijnen voor het opstellen van een waardebepaling bij ruïnes en de daaruit volgende restauratie- en herbestemmingskeuzes. Case studie: Het kasteeldomein van Lede*, Master in Monumentenzorg, Antwerpen, 2016, p. 14.

36 C. DE CALUWE, *Richtlijnen voor het opstellen van een waardebepaling bij ruïnes en de daaruit volgende restauratie- en herbestemmingskeuzes. Case studie: Het kasteeldomein van Lede*, Master in Monumentenzorg, Antwerpen, 2016, bijlage 1, p. 55

37 Krant 'De Denderbode', 7 december 1884, pg 3 (geraadpleegd via Made in Denderland).

'groot en schoon Kasteel te Lede, bij Aalst, aan de statie van den ijzerenweg, met dreven, verdere afhangelijkheden, grote gebouwen, perk, grote vijver, al omringd van muren en hebbende eene grote van 8 hectaren'.[38]

Uit de 19de eeuw beschikken we over twee uitgebreidere beschrijvingen uit verkoopsakten die het landgoed omschrijven en ons waardevolle informatie verschaffen over het toenmalige uitzicht van het domein:

- **Beschrijving van het goed in verkoopsakte uit 1837** (verkoop van domein aan familie Hoyois, suikerfrabrikant)[39]

"Hoofdfaçade: Middendeel, vier treden in blauwsteen en baksteen over de ganse lengte gekroond met 5 arcades in metselwerk op het gelijksvloers. Een hoofdingangsdeur uit twee delen, en twee laterale deuren, en langs beide kanten van de hoofddeur 2 frontale kruisvensters en 1 zijdelingse. Op het eerste verdiep en op de arcades staan 4 kolommen in witte steen en 2 halve dito's langs de buitenkant; tussen die kolommen staan 5 metalen balustrades en achter die balustrades staan frontaal 5 kruisvensters en 1 zijdelingse. Boven de kolommen en als fronton werd het wapenschild aangebracht met twee leeuwen als embleem in hardsteen met bovenop 3 beelden van lichaamsgrootte in hardsteen en nog 2 lucarnes en 2 dakvensters op de uitkanten. Voorgevel gebouw rechts: Drie ondergrondse blinde vensters – drie kruisvensters op gelijkvloers – drie dito op 1 ste verdiep – 3 dito op 2 de verdiep."

"Voorgevel gebouw links: Drie ondergrondse vensters waarvan 1 blinde – drie kruisvensters gelijkvloers - drie dito 1ste verdiep – 3 dito 2 de verdiep. Zijdelingse façade rechts of ten oosten: Een dubbele trap met 9 treden in blauwsteen onder dewelke een kelderdeur of onderaardse ingang. Links een pomp - op het gelijkvloers een ingangsdeur - en 4 kruisvensters waarvan 2 blind; op 1ste verdiep 6 kruisvensters waarvan 3 blinde en 1 dakvenster; langs deze kant is er een klein gebouw in bakste en met een dak van dakpannen palend links aan het kasteel terwijl er aan de buitenzijde een ingangsdeur is die toegang geeft naar de zolder en een staldeur en 4 lucarnes waarvan er 2 blinde.

Zijdelingse facade links ten westen: 2 vensters ondergronds en op gelijkvloers 5 kruisvensters, waarvan 3 valse op de 1ste verdieping 5 dito waarvan 5 valse en de 2de verdiep 5 dito valse in de vorm van jalousien. Façade achteraan uitgevend op vijver en park: Tien vensters ondergronds waarvan 5 dichtgemetseld en 5 dito met ijzers - op gelijkvloers 11 kruisvensters waarvan 1 voor balkon - op de 1ste verdiep 11 kruisvensters – op 2 de verdiep ook 11 kruisvensters en 4 lucarnes of dakvensters. Aan deze zijde is er over de ganse lengte van het kasteel een vijver tot tegenaan de funderingen van het gebouw."

"Op de voorkoer van het kasteel zijn er 2 parallelle en identieke gebouwen in baksteen en zandsteen en bedekt met leien waarvan deze van links de conciergewoning omvat en langs de buitenzijde een inkomdeur en een kruisvenster zijdelings dichtgemetseld op het gelijkvloers - 4 kruisvensters die uitgeven op de hekkens die als hoofdingang dienen voor de voorkoer van het kasteel en een dakvenster die in dezelfde richting kijkt - naast de deuringang bevindt zich een pomp in blauwsteen – aan de achterkant van dit gebouw bevindt zich een houten hek dat ingang biedt voor de tuin van dit gebouw met een uitgang en een kruisvenster in de achtergevel evenals een zoldervenster - en nog een kolen hok in baksteen, bedekt met pannen en aanleunend tegen de scheidingsmuur met de moestuin waar er een deur is naar de conciërgewoning. Hetzelfde gebouw dient in verlenging naar rechts als schuur stal en remise."

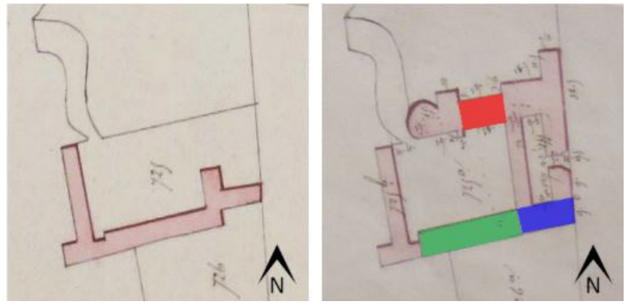
38 Krant 'De Denderbode', 5 oktober 1884, p. 4 (geraadpleegd via Made in Denderland).

39 Originele tekst door Jean Moens, advocaat te Lede, overgeschreven in 1891. Bevindt zich heden in het privé-archief van Jean - Claude Buys, deze vertaling is opgemaakt door dezelfde. Uit: C. DE CALUWE, *Richtlijnen voor het opstellen van een waardebepaling bij ruïnes en de daaruit volgende restauratie- en herbestemmingskeuzes.Case studie: Het kasteeldomein van Lede*, Master in Monumentenzorg, Antwerpen, 2016, bijlage 1, p. 48.

- ***Ca. 1850:*** *Uitbreiding van voormalig neerhof met nieuwe industrievleugel (suikerfabriek) en poortgebouw die binnenkoer omsluiten met verbouwde boerderijvleugel (tot stokerij) en bouw van voormalige orangerie (afb. 55)*

Volgens de mutatieschetsen werd het volume van de orangerie toen verbouwd; daarvoor stond de bestaande vleugel verder naar achteren, wat erop kan wijzen dat de orangerie pas rond 1850 werd gerealiseerd (blauw aangeduid op het plan). De nieuw opgerichte noordvleugel en de twee verbindende vleugels werden ingericht als suikerfabriek en jeneverstokerij, met in de kelder een installatie voor de verwerking van melk tot boter en kaas. In deze fase zou ook een fabrieksschouw van 36 meter hoog zijn opgetrokken (niet bewaard).[40]

afb. 53: Mutatieschetsen uit 1850: uitbreiding van industriële gebouwen en boerderij (groen) en orangerie (blauw), restant kelder van later 'Hollands Paviljoen' (rood) © Uit masterscriptie van C. DE CALUWE.

afb. 52: Foto uit de jaren 1980 van de orangerie © Uit masterscriptie van C. DE CALUWE.

- **Beschrijving van het goed uit 1884**

"Een mooi en magnifiek domein, genaamd het kasteel van Lede, een adellijk landgoed, gelegen te Lede, tegenover het station en parallel met de spoorlijn Aalst naar Gent, slechts een stoomwolk van Brussel verwijderd. Het domein beschikt over een ruim kasteel met twee verdiepingen en 35 meter voorgevel met ondergrondse wijnkelders, bierkelders, voorraadkamers voor fruit, groenten en kolen en een bakoven. Op het gelijkvloers een grote trap, een eetkamer, een ruime eetzaal en drie salons. De meeste van deze plaatsen zijn voorzien van een eikenhouten parketvloer en de muren bekleed met een beschilderde lambrisering. Op het eerste verdiep de bibliotheek, 7 slaapkamers, een badkamer, een speelkamer en een wachtkamer. Op het tweede verdiep 11 slaapkamers en een linnenkamer, onder het dakgetimmerde een graanzolder. Groot koetshuis met stalling voor rijtuig en 6 paarden, overdekte bergplaats, zadelmakerij, slaapkamer voor huispersoneel, graanzolder, woning voor tuinier, industrieel gebouw, en boerderij, kippenhok, pompen, citernen, grote vijver, gazons, park met bomen, struiken en gewassen, aangelegde dreven welke met 2 ijzeren hekkens toegankelijk zijn."[41]

40 D'HAESE, D., *Het kasteel van Mesen te Lede, Glorie en verval, van Markizaat tot kostschool*, H.A. Van Den Eeckhaut - fonds, 2011, p. 25.

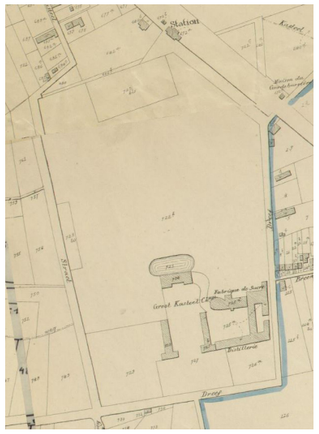
41 Privé-archief Buys Jean-Claude. Uit: C. DE CALUWE, *Richtlijnen voor het opstellen van een waardebepaling bij ruïnes en de*

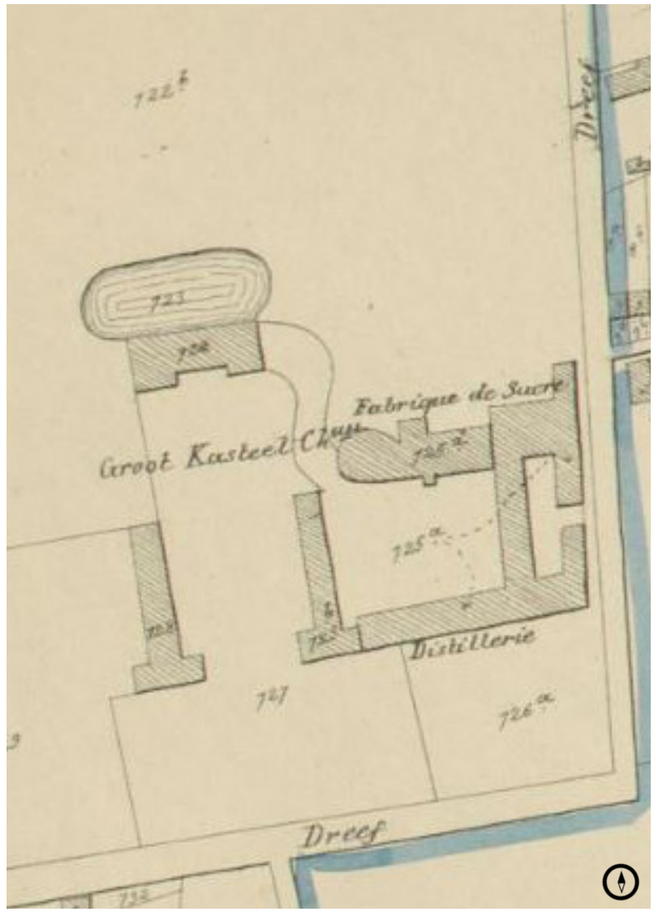

afb. 59: 1843-1845: Atlas der Buurtwegen © Geoportaal.

afb. 54: 1846-1854: Vandermaelenkaart © Geoportaal.

afb. 55: 1842-1880: Poppkaart © Geoportaal.

afb. 56: 1842-1880: Poppkaart: detail met gebouwen van het kasteel van Lede, toen in gebruik als suiker en Jeneverstokerij © Geoportaal.

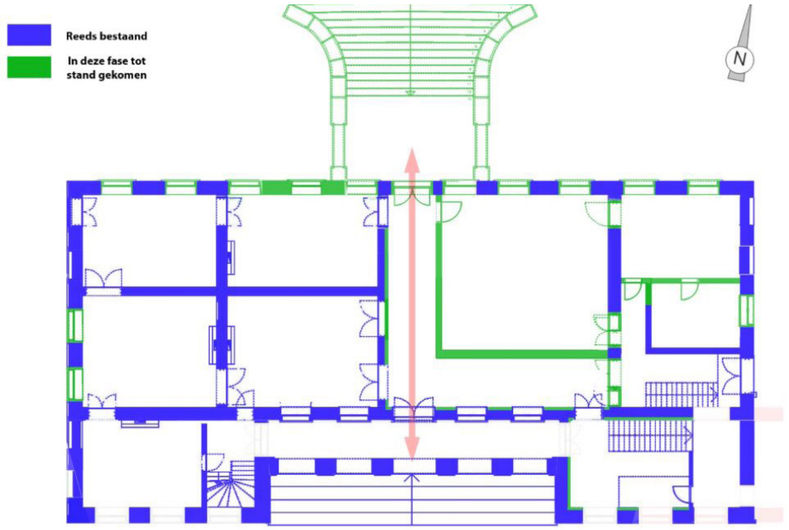

afb. 57: 1879: Militaire stafkaart © NGI.

afb. 58: 1881: getekend plan van het goed na de aanleg van de spoorweg © C. DE CALUWE, masterscriptie, 2016, p. 16 .

1853-1897

afb. 61: Grondplan van het kasteel uit 1853-1897 © uit Scriptie C. De Caluwe.

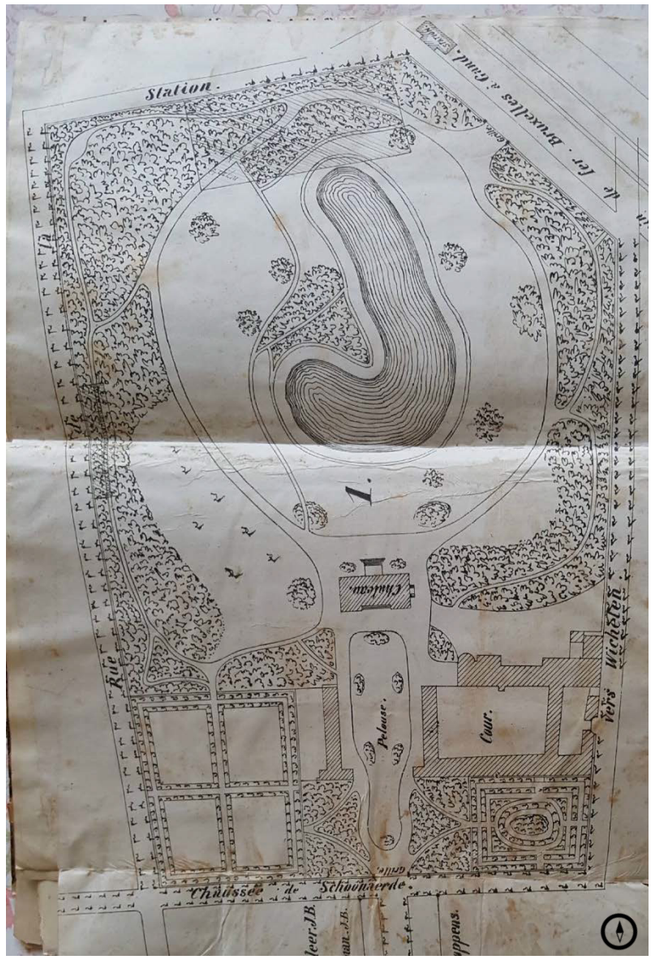

afb. 60: Pentekening van de zuidgevel opgemaakt bij de verkoop in 1884 © uit Scriptie C. De Caluwe.

Bij de aanleg van een nieuwe ingang aan de noordgevel, na de vervanging van de spiegelvijver met de aanleg van een serpentinevijver in het midden van het park, werd ook de interne planindeling van het kasteel aangepast. De middenrisaliet van de achtergevel (noordgevel) werd verbouwd en voorzien van een inkomdeur met daarboven een balkon en terrasdeur (bouwsporen in machinale baksteen, vastgesteld tijdens het onderzoek in situ door C. De Caluwe in 2016) De nieuwe ingang bracht een ingrijpende wijziging teweeg in het interieur van het kasteel. Er moest immers een gang worden aangelegd die de zuidelijke ingang met de nieuwe noordelijke ingang verbond. Hiervoor werd een deel van de 18de-eeuwse salons opgeofferd en een nieuwe, dunnere muur opgetrokken, die samen met de aangrenzende 16de-eeuwse muur de nieuwe gang vormde.[42]

daaruit volgende restauratie- en herbestemmingskeuzes. Case studie: Het kasteeldomein van Lede, Master in Monumentenzorg, Antwerpen, 2016, bijlage 1, p. 56.

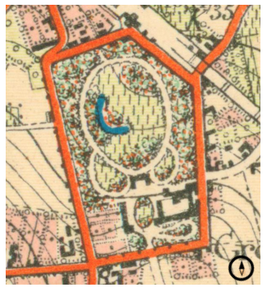
42 C. DE CALUWE, *Richtlijnen voor het opstellen van een waardebepaling bij ruïnes en de daaruit volgende restauratie- en herbestemmingskeuzes. Case studie: Het kasteeldomein van Lede*, Master in Monumentenzorg, Antwerpen, 2016, bijlage 1, p. 59.

afb. 63: 1884: getekend plan van het goed na de aanleg van de spoorweg © C. DE CALUWE, masterscriptie, 2016, p. 16 .

afb. 62: 1879: Militaire stafkaart © NGI.

afb. 65: 1893-1904: Militaire stafkaart © NGI.

afb. 64: 1909: Militaire stafkaart © NGI.

afb. 66: 1897-1918: ongedateerde prentbriefkaart met achtergevel van het kasteel wanneer trap werd toegevoegd (na veerleggen van vijverpartij) © Delcampe.

Midden 19de eeuw geven de historische kaarten aan dat het noordoost gedeelte van het domein wordt afgesneden voor bouw van treinstation en aanleg van een spoor.

- Bouw van treinstation (midden 19de eeuw) in noordoosthoek van domein
- Ca. 1880: park wordt aangelegd als een landschappelijk park - verdwijning spiegelvijver - aanleg serpentinevijver

Een verkoopsaffiche uit 1884 *(afb. 63)* toont de toestand van het domein, dat op dat moment bestond uit een uitgestrekte landschappelijke tuin met een serpentinevijver, nutstuinen ten zuidwesten van het linker dienstgebouw, een groot grasveld aan de hoofdas in verlengde van de Olmendreef, en een doolhof vóór het industrieterrein. In de vroege jaren 1880 werd de tuin heraangelegd als een landschappelijk park, waarvan de vijver met eiland en brugjes vandaag het belangrijkste overblijfsel vormt. De vroegere spiegelvijver aan de noordgevel van het kasteel werd vervangen door een romantische serpentinevijver in het midden van het domein. Nadien kreeg het kasteel aan de noordzijde een nieuwe toegang met een monumentale trappenpartij ter hoogte van de achteringang. De vermoedelijk nog bestaande 18de eeuwse cirkelvormige wandeling (zie Ferrrariskaart) krijgt een nieuwe parkingang nabij het station, die leidt naar de nieuwe ingang van het kasteel in de noordgevel.[43]

- **Tabaksfabriek (1885-1897)**

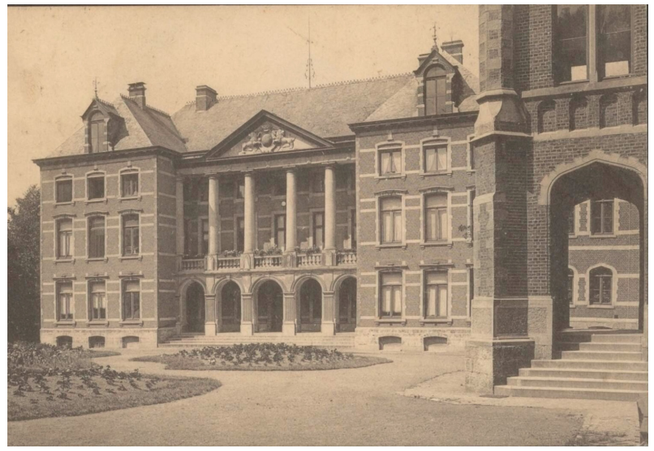
In 1885 ging het domein over naar de Nederlandse Jacob Antoon De Hartog, fabrikant uit Arnhem, die op het domein een tabaksfabriek oprichtte. Deze laatste was een bekende Nederlandse tabaksfabrikant die zorgde dat Lede tijdens zijn actieve jaren uitgroeide tot bebouwde oppervlakte tot 18 ha 47 a tabaksteelt. Hij werd samen met zij echtgenote Wilhelmina Leonarda Van Ander en twee kinderen op 3 oktober 1885 ingeschreven in het bevolkingsregister van Lede.[44] Een krantenartikel uit 'De Denderbode' van 25 januari 1885, staat een bericht dat tabaksfabrikant Jacob-Antoon De Hartog op het kasteel op 5 februari 1885 een lot van 133 bomen verkoopt. Hieruit kunnen we opmaken dat volgende bomen op het domein stonden: '*Kanada, Populieren, Essen, Beuken, wilgen, olmen, platanen, Acasia, kastanje, notelaren, linden en eiken*'. Een artikel uit 'Het Land van Aelst' op 22 februari 1885, bevestigd dat er veel bomen zijn gekapt: *'Het oud en schoon kasteel van Lede is verdwenen, de boomen zijn uitgekapt en in de gebouwen gaat een fabriek komen, 't Zijn Hollandsche Gereformeerde*'.

Reeds in 1891 verkoopt Jacob-Antoon de Hartog een groot deel van de inboedel van het kasteel: '*Schone spiegels, schilderijen waaronder in olieverf, kleer- en andere kassen in mahoniehout en andere. 2 grote coulisse tafels, salon- speel en andere tafels, ledikanten met ressort, wolle matrassen, beddengoed en bedgordijnen, lavabos, nachttafels, 2 sèvres porseleinen vazen, 3 penduls, smyrna en andere vloertapijten en gordijnen, kachels, haarden en vuren, koper- glas - porcelein- en aarde keukengerief, schone bureau in acojou, piano-buffet, harmonium, termometer met ca. 500 meters darm, hoveniersalem en een grote hoeveelheid planten en bloemen, waaronder prachtige agaves [achaves] en schone grote laurierbomen en verwarmtoestel*'. Wellicht vestigden de familie zich elders.

Op 22 juni 1897 werd het domein met de tabaksfabriek opnieuw onder de hamer gebracht en openbaar verkocht aan het klooster van de kanunnikessen van de heilige Augustinus te Jupille (Luik). Het domein zal worden omgebouwd tot een kostschool voor meisjes en een deel van de industriële gebouwen (T-vormige dienstgebouwen) gingen tegen de vlakte om plaats te maken voor schoolgebouwen.[45] Het goed werd bij de openbare verkoop in 1897 beschreven in de kranten als:

> *'schoon kasteel met nijverheidsgestichten en andere gebouwen genaamd het groot kasteel, aan de statie en tegen de dorpplaats van Lede, tezamen groot volgens meting 9 hektaren 93 aren 06 centiaren, waarvan 21 loten bouwgrond.*'[46]
> Bijkomend werden ook '*Fruit- en andere bomen op het groot kasteel te Lede*' verkocht op 9 november 1897, het ging over '*400 schone en jeugdige fruitbomen, vier jaren oud, 15 zuivere en langstammige Canadas, 35 Lindebomen en 25 Acaciabomen en verschillende Kastanje, Essen, Olmen, Sparren, Platanen, Larixen, Notelaren en Turkse Eikebomen, als ook 20.00 kilos koebeeten te velde*'.[47]

43 C. DE CALUWE, *Richtlijnen voor het opstellen van een waardebepaling bij ruïnes en de daaruit volgende restauratie- en herbestemmingskeuzes.Case studie: Het kasteeldomein van Lede*, Master in Monumentenzorg, Antwerpen, 2016, pg. 14-15.
44 B. VAN LANGENHOVEN, 'Tabak in Lede in de 19de en 20ste eeuw', in: *Ons Heem* 53, 2 (1999), pg. 89-91
45 B. VAN LANGENHOVEN, 'Tabak in Lede in de 19de en 20ste eeuw', in: *Ons Heem* 53, 2 (1999), pg. 89-91
46 Krant 'Dendergalm', 23 mei 1897 (geraadpleegd via Made in Denderland).
47 Krant 'De Volksstem', 6 november 1897, p. 4 (geraadpleegd via Made in Denderland).

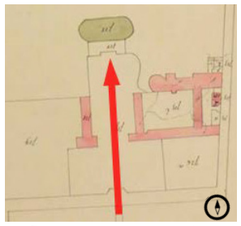
afb. 67: Ongedateerde foto van het kasteel na verbouwing© Beeldbank Made in Denderland.

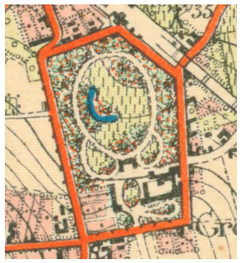

afb. 68: Foto uit 1900 met zicht op de nieuwe oostelijke schoolvleugel © TENEO beeldbank.

afb. 69: Overzicht van het schoolcomplex na de voltooiing van de westelijke schoolvleugel en kapel © Privé-archief van De Grauwe André, Ledenaar.

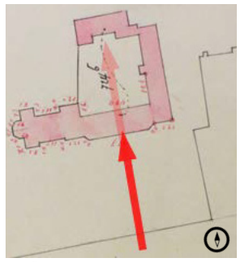
afb. 71: 1897: Mutatieschets © Kadasterarchief.

afb. 72: 1893-1904: Militaire stafkaart © NGI.

afb. 74: 1900: Mutatieschets © Kadasterarchief.

afb. 73: 1906: Mutatieschets © Kadasterarchief.

afb. 70: 1909: Militaire stafkaart © NGI.

02.02.05 Oprichting van gesticht en kostschool onder de Kanunnikessen van de H. Augustinus van Jupille (1897-WOI)

- **1900-1905: Bouw van twee schoolvleugels en kapel** in neogotische stijl n.o.v. bouwmeester Theophiel Présiaux en ingenieur Alfred Matthijs (afbraak van oude L-vormige dienstgebouwen aan inkom erekoer)

Op 22 juni 1897, ging het domein voor een soms van 97.000 frank bij verkoop over naar Bridget Murby, Cecilia Cartuyvels en Magdalena Keller, karmelietessen van Sint-Augustinus te Jupille (een affiliatie van het klooster Les Oiseaux in Parijs), die er een kostschool en een frans externaat voor meisjes van de gemeente openden. De school kreeg de naam '*Pensionnat des Dames Chanoinesses de St.-Augustin*'. Zij lieten er tussen 1900 en 1905 twee grote schoolvleugels (een oostelijke en een zuidelijke vleugel) met een aansluitende kapel optrekken in neogotische stijl naar ontwerp van Leedse bouwmeester Theophiel Présiaux. De stabiliteit werd berekend door ingenieur Alfred Matthijs.[48] De twee L-vormige dienstgebouwen aan de kasteelingang werden voor de bouw van de nieuwe vleugels gesloopt. Door de aanleg van de nieuwe zuidvleugel werd de oude zichtas van de Olmendreef naar het kasteel doorbroken, waarbij de voormalige toegang met erekoer verdween. Het perceel aan de straatzijde werd ommuurd, maar twee oudere welkomstbomen die op oude prentbriefkaarten zichtbaar zijn, bleven behouden, waarvan er nog steeds één behouden is gebleven.

In deze periode werd ook de classicistische voorgevel van het kasteel verbouwd en aangepast tot een gevel in neo-renaissancestijl, vermoedelijk om beter aan te sluiten bij de nieuwe neogotische schoolvleugels. De zuilen en het driehoekige fronton met het wapenschild van de familie Bette bleven wel behouden. De Griekse beelden boven het fronton werden wel verwijderd omdat ze als ongepast werden aanzien door de zusters.

In opdracht van de zuster kanunnikessen ontwierp Présiaux ook de neogotische aalmoezenierswoning (later het secretariaat van het Koninklijk Gesticht van Mesen) op de hoek van de Kasteeldreef en de Stationsstraat te Lede (zie oude prentbriefkaarten, huidige Kasteeldreef 48). In opdracht van de fabrikant, Franciscus Verschelden, ontwierp Présiaux een fraaie fabrieksdirecteurswoning, opgericht in 1903 in de Stationsstraat 3 te Lede, tevens gelegen op vroegere domein van de markiezen.[49]

Aan de serpentinevijver werden twee brugjes gebouwd op twee kunstmatige eilandjes in cementrustiek. Tuinbruggen waren een belangrijk vormgevingselement in de landschappelijke stijl. Ze waren tegelijk uitkijk en blikvanger en ze deden waterpartijen groter uitschijnen dan ze in werkelijkheid waren. Deze brugjes hadden een balustrade bestaande uit cementrustiek, deze kunstvorm komt voor vanaf het laatste kwart van de 19de eeuw en bleef populair tot tweede kwart van de 20ste eeuw. Kort nadien richtte de zusters op het eilandje een standbeeld van de heilige Augustinus.[50]

- **De school tijdens WOI**

Tijdens de Eerste Wereldoorlog nam de school vluchtelingen op samen met de zusters Maricolen. Van hieruit werd een systeem van voedselbedeling opgezet. De weiden binnen de kasteelmuren werden vervolgens door de Duitsers opgeëist voor hun paarden. De zusters namen in 1917 de vlucht naar Frankrijk, sindsdien kon het zijn functie als onderwijsinstelling niet meer vervullen. De gebouwen werden dan gebruikt door de Duitse bezetter om Duitse gewonden te verzorgen die met de trein naar Lede werden gebracht. Het diende als 'kriegslazaret', een ziekenhuis voor gewonde soldaten. Na de oorlog verkochten de zusters hun domein omdat de gebouwen te sterk waren beschadigd door de Duitse bezetter.[51] De schadeclaim werd geschat op ruim 35.000 frank. Ondertussen waren de zusters gestart met een nieuwe school dichtbij Parijs in het oude klooster l'Abbaye-aux-bois, en wilde zij hun werkterrein verleggen naar hun moederklooster te Jupile en naar de scholen in Parijs en Ubbebergen in Nederland.[52]

48 DE BROUWER, *Geschiedenis van Lede,* Lede, 1983, p. 27; CLEMENT, C., PEDE, R., & CHERRETTE, B., *Lede Domein Mesen. Archeologisch onderzoek*. SOLVA, rapport, terreinwerk 2009-2010, D/2014/12.857/1, p. 11; : B. VAN LANGENHOVEN, Kasteel van Lede: twee schoolvleugels, Made in Denderland, https://madeindenderland.be/mediabank/detail/fa5f5e90-b410-8b9c-7732-55264b8c5d83/media/0d8846d4-b170-81e7-8c13-0c611525e4b1

49 'Présiaux', *Agentschap Onroerend Erfgoed*, https://id.erfgoed.net/personen/4079 (geraadpleegd op 30 september 2025).

50 B. VAN LANGENHOVEN, Kasteel van Lede: tuin, Made in Denderland, https://madeindenderland.be/mediabank/detail/3202e62f-a3cd-1764-7543-b63f862390cc/media/a5c588e1-8399-572e-9382-1420d598c29a

51 B. VAN LANGENHOVEN, Kasteel van Lede: de kapel, Made in Denderland, https://madeindenderland.be/mediabank/detail/1da05aa2-aac6-9478-03b3-0c1796e14654/media/b532ab6e-6658-f40c-1d7a-8b3acec9615c

52 H. TOPKE, *Het verhaal van 80 jaar gemeente Lede*, 2007, pg 8-9.

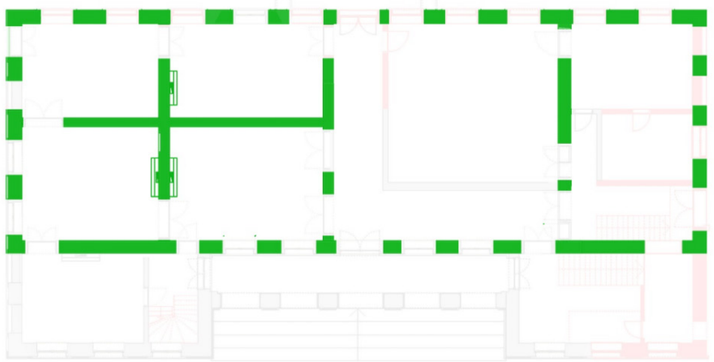
Overzicht bouwfasen

Reeds bestaand

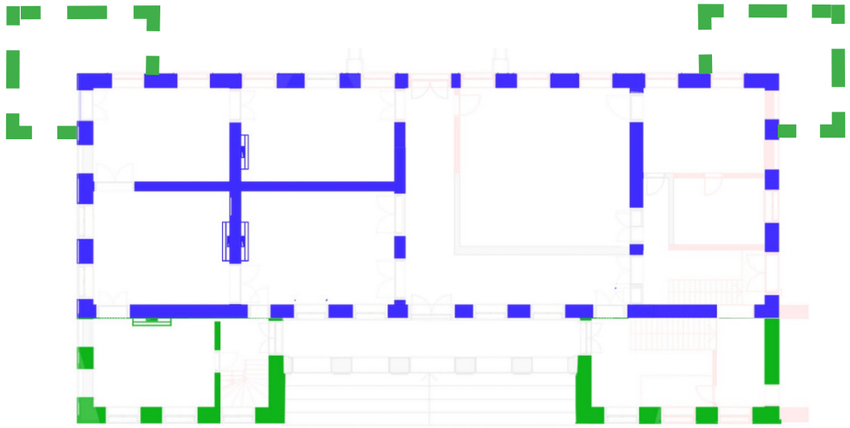
In deze fase tot stand gekomen

1596

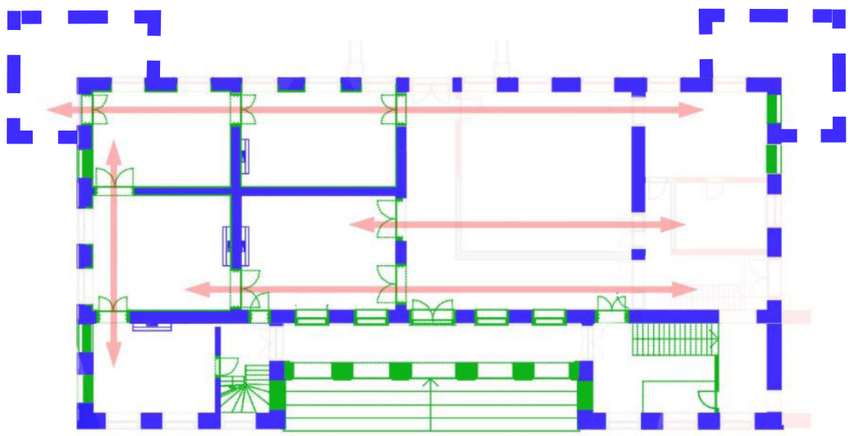
(Pre-1582)

17de eeuw

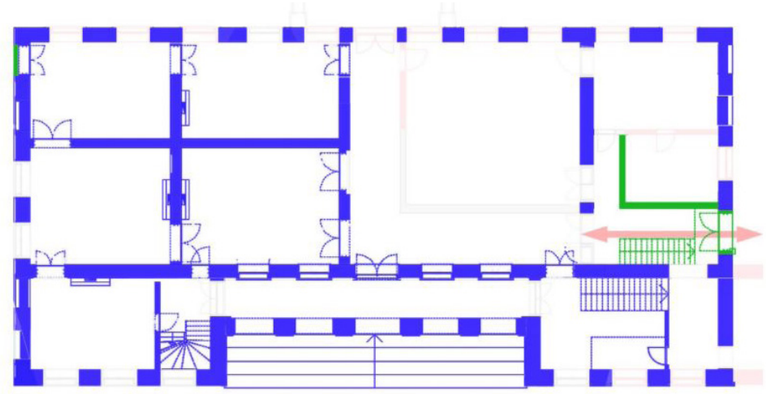
1761-1763

afb. 75: Tekening met aanduiding van transformaties © C. DE CALUWE, Richtlijnen voor het opstellen van een waardebepaling bij ruïnes en de daaruit volgende restauratie- en herbestemmingskeuzes.Case studie: Het kasteeldomein van Lede, Master in Monumentenzorg, Antwerpen, 2016, bewerkt door ARAT.

1777-1850

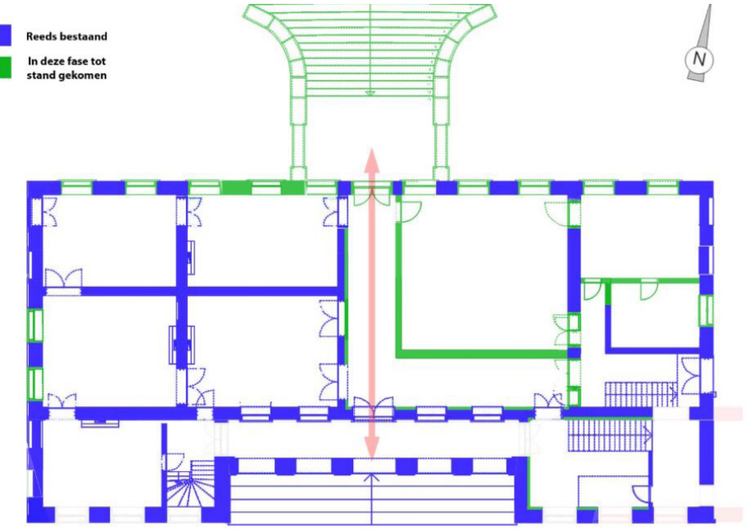

Reeds bestaand

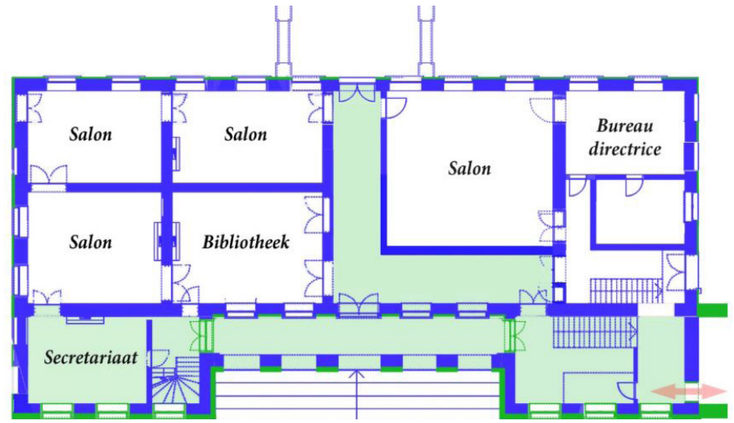
In deze fase tot stand gekomen

N

1853-1897

1897-1969

afb. 76: Tekening met aanduiding van transformaties © C. DE CALUWE, Richtlijnen voor het opstellen van een waardebepaling bij ruïnes en de daaruit volgende restauratie- en herbestemmingskeuzes. Case studie: Het kasteeldomein van Lede, Master in Monumentenzorg, Antwerpen, 2016.

afb. 77: Ongedateerde prentbriefkaart van Stichting van Mesen met gezicht op de achtergevel van het kasteel en oostelijke schoolvleugel © TENEO beeldbank.

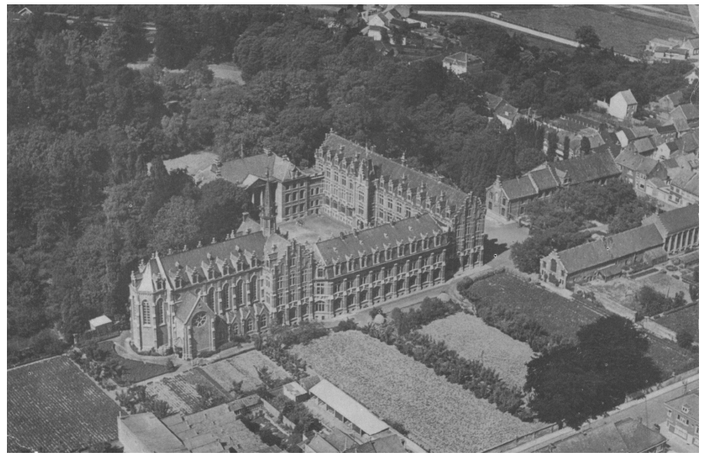

afb. 79: Ongedateerde prentbriefkaart van de Kostschool met gezicht op de achtergevel van het kasteel en oostelijke schoolvleugel © Delcampe.

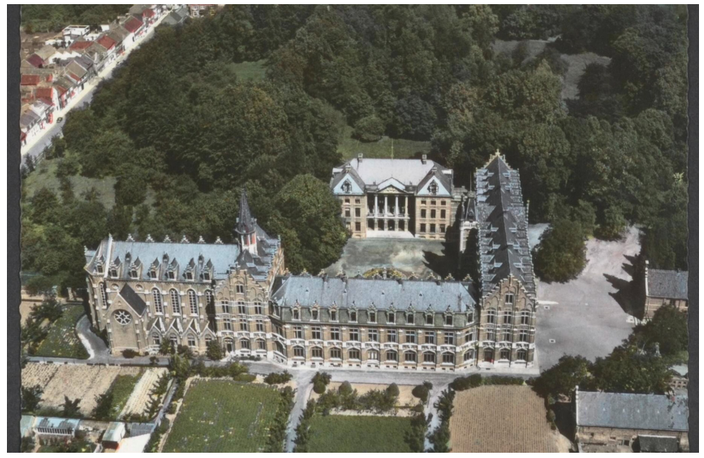
afb. 78: 1949: Foto van de voorgevel van het kasteel na verbouwing van 1900: met aangepaste gevelafwerking © KIK-IRPA.

afb. 80: Foto uit 1912 van de gedemonteerde Griekse beelden boven het fronton van het kasteel in de tuin van Jean Moens © Scriptie van C. De Caluwé.

afb. 81: ca. 1960: Luchtfoto van het kasteeldomein van Lede ten tijden van de stichting van Mesen © Beeldbank Made in Denderland.

afb. 82: Ca. 1970: Luchtfoto van het kasteeldomein van Lede ten tijden van de stichting van Mesen © Beeldbank Made in Denderland.

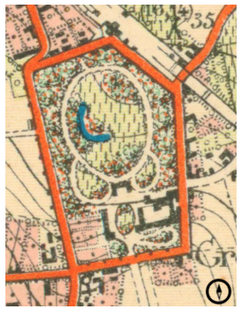

afb. 83: Ongedateerde prentbriefkaart met gezicht of zuidelijke schoolvleugel © Delcampe.

- Verkaveling van het domein aan Stationsstraat en Kasteeldreef

In 1885 bevestigd een plan bij verkoopsakte dat een deel van de percelen van het domein langs de Stationsstraat, Markiesstraat en Kasteeldreef werden verloot *(afb. 84)*. De eerste bebouwing volgde pas in het begin van de 20ste eeuw. Aan de Stationsstraat verrees in 1903 de directeurswoning voor fabrikant Franciscus Verschelden, ontworpen door Th. Présiaux. Later werd het hoekperceel aan de Kasteeldreef bebouwd met de aalmoezenierswoning, later secretariaat van het Koninklijk Gesticht van Mesen. In de loop van de 20ste eeuw werd de volledige Stationsstraat aan de zijde van het domein verder bebouwd, en werd ook de hoekzone aan de Kasteeldreef verder verkaveld.

afb. 86: 1893-1904: Militaire stafkaart © NGI.

afb. 85: 1909: Militaire stafkaart © NGI.

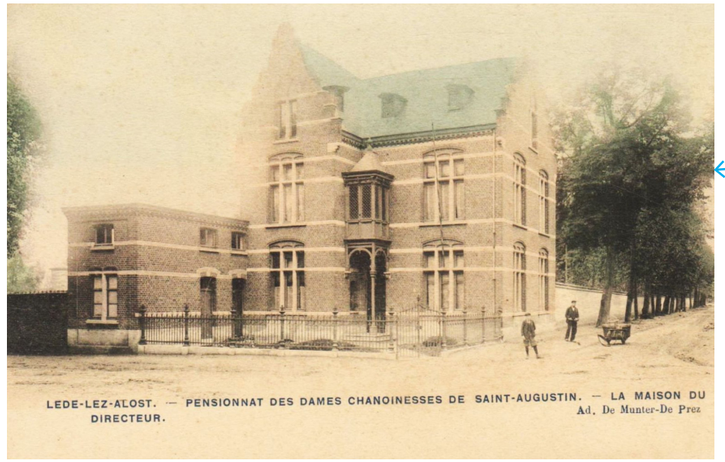

afb. 87: 1939: Militaire stafkaart © NGI.

afb. 84: 1885: Verkoop van gronden binnen het domein © BHP.

1stek kwart 20ste eeuw: Aalmoezenierswoning n.o.v. Th. Présiaux
later directeurswoning en secretariaat van het Koninklijk Gesticht van Mesen

afb. 88: 1909: Militaire stafkaart © NGI.

afb. 91: Ongedateerde postkaart: Directeurswoning kostschool © Delcampe.

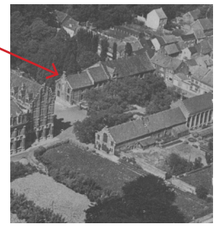

afb. 89: Ongedateerde postkaart: Aalmoezenaarswoning kostschool © Beeldbank Made in Denderland.

afb. 90: Ongedateerde postkaart: directeurswoning Gesticht van Mesen ©Delcampe

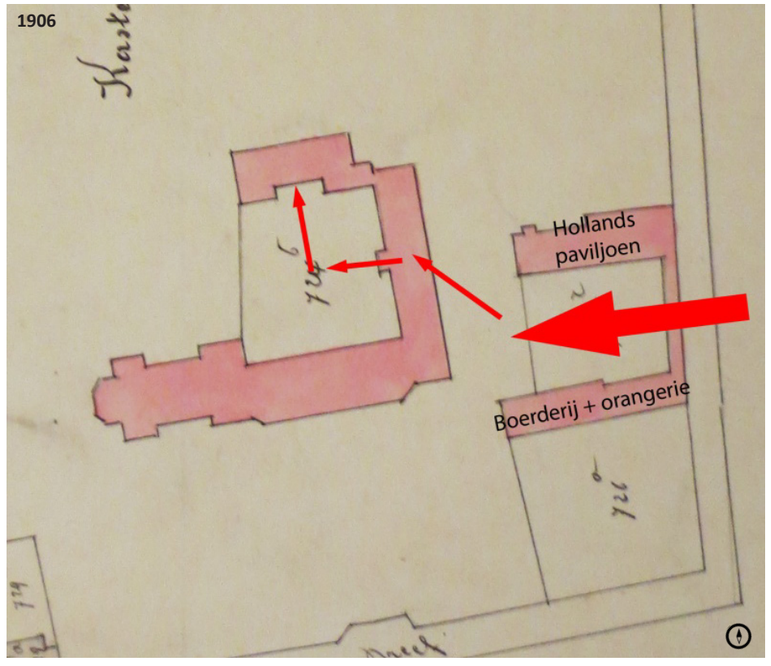
Verbouwing Industriële vleugel naar schoolvleugel: Hollands Paviljoen

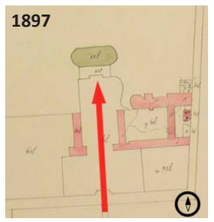

afb. 95: ca. 1960: Luchtfoto van het domein met gezicht op nieuwe schoolvleugel © Delcampe

afb. 92: Zicht op het Hollands paviljoen © Privé-archief van De Grauwe André, Ledenaar, via scriptie van C. De Caluwé, p. 68.

afb. 94: 1897: Kadasteruittreksel van het domein vóór de ingrijpende verbouwing van begin 20ste eeuw © Scriptie van C. De Caluwé, p. 68.

afb. 93: Na 1906: Kadasteruittreksel van het domein met aanduiding van 'Hollands paviljoen en stal- en orangerievleugel © Scriptie van C. De Caluwé, p. 68.

afb. 96: Prentbriefkaart van toegang van boerderij, orangerie en Hollands Paviljoen aan de Kasteeldreef © Delcampe.

02.02.06 Oprichting van het Gesticht van Mesen: school voor kinderen van oorlogsslachtoffers (1918-1971)

(1) Koninklijk Gesticht van Mesen: ‘school van de kinderen des Vaderlands’

- 1921-1922: Verbouwing industriële vleugel tot schoolvleugel 'Hollands Paviljoen' n.o.v. Theophiel Présiaux (?)

Na de eerste Wereldoorlog werd in 1919 het domein met de gebouwen opgekocht door het *Institution Royale de Messines*, een stichting die op initiatief van de Oostenrijkse vorstin Maria-Theresia vanaf 1776 onderwijs verschafte aan wezen en hulp bood aan oorlogsslachtoffers. Nadat hun abdij van Mesen tot ruïne was herschapen tijdens de Duitse inval in 1914 kozen ze niet om het internaat te heropbouwen maar om het bestaand domein met schoolgebouwen te kopen in Lede via fondsen die zij ontvingen als oorlogsschade. De kostschool te Lede, nu het *‘Koninklijk Gesticht van Mesen’*, herbergde vanaf dan kinderen van oorlogsslachtoffers en voorzag hen in kosteloos onderricht.[53] Het is daardoor dat men in de volksmond nog altijd spreekt van de "Messines" en het "Kasteel van Mesen". Er werd onderwijs gegeven totdat de school definitief werd gesloten in 1969.[54]

Tussen 1921-1922 werd het ‘Hollands Paviljoen’ toegevoegd aan het schoolcomplex. Kaartonderzoek toont aan dat het hierbij ging om de verbouwing van de omstreeks 1850 opgerichte industrievleugel aan de binnenkoer, parallel aan de vleugel van de orangerie en de stallen.[55] De naam Hollands Paviljoen verwijst naar de oprichting met Nederlandse financiële steun in de nasleep van de Eerste Wereldoorlog. De financiering werd grotendeels gedragen door Nederlands kapitaal, als verplichte tegemoetkoming voor de neutraliteit van Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog.[56] Het gebouw werd ingericht als huishoudschool.[57] De inkom van de school werd hierbij verlegd naar de Kasteeldreef via de binnenkoer tussen het Hollands Paviljoen en de boerderijvleugel.

(2) Hospitaal tijdens WOII

Gedurende Wereldoorlog II werd het domein opnieuw opgeëist om te functioneren als hospitaal voor gewonde soldaten, centrum voor gepensioneerde vissers en depot van het Canadese leger.[58]

(3) Koninklijk Gesticht van Mesen en meisjesschool

Na de tweede Wereldoorlog wijzigde de school haar beleid door naast kinderen van soldaten die intern verbleven, ook externen, met name meisjes uit Lede, toe te laten. Dit omwille van het dalend aantal oorlogswezen werden ook andere leerlingen in de school uit de omgeving toegelaten. Het onderricht geschiedde tot en met 1952 in het Frans, waarna zowel het Frans als het Nederlands werden gehanteerd, zoals was bepaald door de nieuwe taalwet.[59]

Het Gesticht bleef zijn taak als onderwijsinstelling vervullen tot in 1969. Toen werd het genoodzaakt de deuren te sluiten omwille van de taalwetten die Franstalig onderwijs in Vlaanderen verboden. Hierna volgde een lange periode van leegstand en vernielingen.

---

53 CLEMENT, C., PEDE, R., & CHERRETTE, B., *Lede Domein Mesen. Archeologisch onderzoek*. SOLVA, rapport, terreinwerk 2009-2010, D/2014/12.857/1, p. 11.

54 B. VAN LANGENHOVEN, Kasteel van Lede: twee schoolvleugels, Made in Denderland, https://madeindenderland.be/mediabank/detail/fa5f5e90-b410-8b9c-7732-55264b8c5d83/media/0d8846d4-b170-81e7-8c13-0c611525e4b1; Beknopte geschiedenis', Koninklijke Stichting van Mesen, https://www.kgm-irm.be/historiek/

55 C. DE CALUWE, *Richtlijnen voor het opstellen van een waardebepaling bij ruïnes en de daaruit volgende restauratie- en herbestemmingskeuzes. Case studie: Het kasteeldomein van Lede*, Master in Monumentenzorg, Antwerpen, 2016, pg. 14-15; 68.

56 'Markizaatsdomein', Lede, https://www.lede.be.

57 B. VAN LANGENHOVEN, Kasteel van Lede: Hollands paviljoen, Made in Denderland, https://madeindenderland.be/mediabank/detail/f63da5d6-9cfd-d21b-5012-54f727a2ea3f/media/d9221203-cb78-ddc3-58bf-a7d5e487e8f5

58 CLEMENT, C., PEDE, R., & CHERRETTE, B., *Lede Domein Mesen. Archeologisch onderzoek*. SOLVA, rapport, terreinwerk 2009-2010, D/2014/12.857/1, p. 11.

59 CLEMENT, C., PEDE, R., & CHERRETTE, B., *Lede Domein Mesen. Archeologisch onderzoek*. SOLVA, rapport, terreinwerk 2009-2010, D/2014/12.857/1, p. 11.

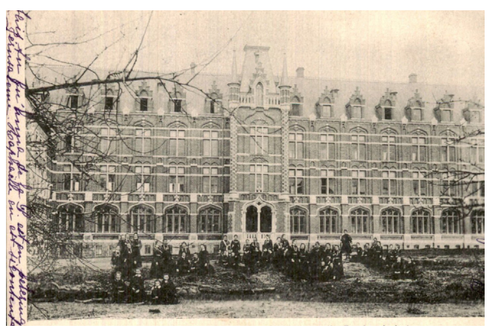

afb. 97: Ongedateerde prentbriefkaarten van het pensionaat met gezicht op de schoolvleugels en kasteel © Delcampe.

afb. 98: Ongedateerde prentbriefkaarten van het pensionaat met gezicht op het park © Delcampe.

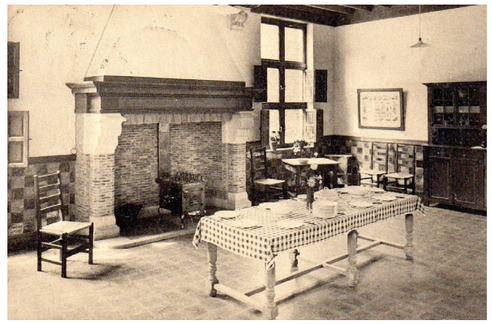

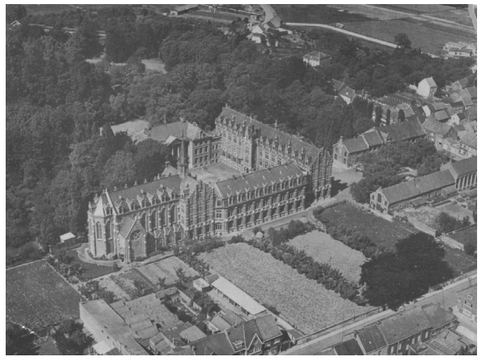

afb. 99: Ongedateerde prentbriefkaarten van het pensionaat met interieur beelden in de schoolvleugels © Delcampe.

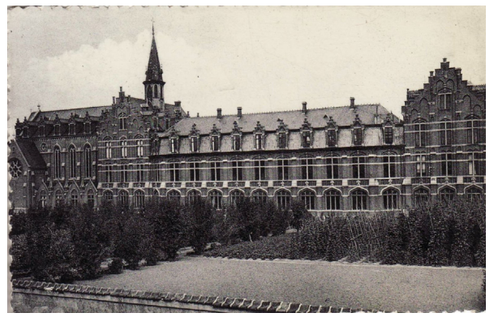

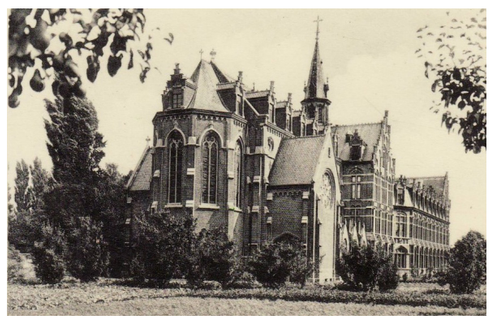
afb. 100: ca. 1960-1970 © Made in Denderland.

afb. 101: ca. 1970 © Made in Denderland.

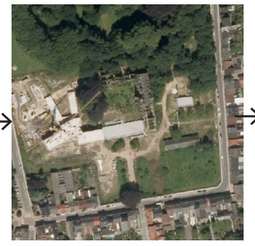

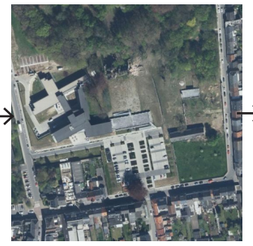

afb. 102: Ongedateerde prentbriefkaarten van het pensionaat en gesticht met gezicht op het park en bebouwing © Delcampe.

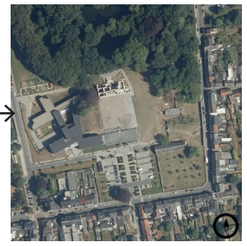
afb. 103: 2008-2011: Luchtfoto © Geoportaal.

afb. 104: 2012 zomer: Luchtfoto © Geoportaal.

afb. 105: 2016: Luchtfoto © Geoportaal.

afb. 106: 2018: Luchtfoto © Geoportaal.

Verval van boerderijvleugel - orangerie - Hollands paviljoen

afb. 107: 1996: op heden gesloopte orangerie en daarachter het Hollands paviljoen © Made in Denderland.

afb. 109: 2010: op heden gesloopte orangerie © Scriptie van C. De Caluwé, p. 68.

afb. 108: 1996: zicht op boerderijvleugel aan de orangerie © Made in Denderland.

afb. 110: Bewaarde stallingen (deel van bestaande boerderij) © Scriptie van C. De Caluwé, p. 68.

Verval en sloop van neogotische schoolvleugels en kapel

afb. 111: Verval van schoolvleugel © Scriptie van C. De Caluwé, p. 124.

afb. 112: 2010: afbraak oostelijke schoolvleugel met kapel © Made in Denderland.

02.02.07 Van verval tot ruïne (1971-2025)

- Opheffing van de school in 1971 gevolgd door verwaarlozing van de gebouwen onder stichting van Mesen.
- 1999: Aankoop van het Gesticht van Mesen door de gemeente

Sinds de sluiting van de school in 1969 stonden de gebouwen onder voogdij van het Ministerie van Landsverdediging. De 'Koninklijke Stichting van Mesen' probeerde te bekomen dat de gebouwen afgebroken werden zodat het domein verkaveld kon worden om vervolgens te verkopen als bouwgrond om er nog zoveel mogelijk geld uit te kunnen slaan. Hierdoor verwaarloosden ze hun gebouwen en tot overmaat van ramp sloeg een zware storm een gat in het dak aan de noordzijde van het kasteel. Hierdoor hadden de natuurelementen vrije toegang tot het gebouw en duurde het niet lang voor het verval zich inzette, zonder dat de 'Koninklijke Stichting van Mesen' maatregelen tot herstel nam.

Deze alarmerende toestand komt onder de aandacht van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen (KCML), die een klasseringsbesluit lieten opgemaakt om de gebouwen, het domein en het park te beschermen. Dit werd vervolgens door de 'Koninklijke Stichting van Mesen' aangevochten omdat ze dan al helemaal niet zouden kunnen verkavelen. De KCML en minister Chabert oordeelden echter dat de klassering doorgaat, wat tot een klasseringsbesluit leidt in 1975. Het domein werd beschermd als cultuurhistorisch landschap en de gebouwen als monument. De 'Koninklijke Stichting van Mesen' liet echter bijna niemand toe op het domein en al snel begonnen de gebouwen verdere schade te ondervinden van insijpelend water, regen en wind.[60] Op 21 juni 1978 werd de bescherming bij arrest van de Raad van State vernietigd omwille van 'procedurefouten'.[61]

Ondertussen leverden de hoge aankoopprijs, het onderhoud en de restauratie een struikelblok voor de verkoop. Bovendien speelde het gewestplan een negatieve rol voor hun door het geheel de bestemming van parkzone te geven. Dit maakte bebouwing of verkaveling onmogelijk. Een jaren durende onderhandeling tussen enerzijds de gemeente Lede, die het domein zag als parkzone en anderzijds de stichting die het domein als bouwzone wenste, sleepte aan. Na al die jaren kwam er geen overeenkomst, spijts alle intense inspanningen, onderhandelingen, actiegroepen en KCML besluiten.[62]

In 1995 werd een decreet uitgevaardigd dat een heffing legt op de verwaarloosde en leegstaande gebouwen, waardoor de 'Koninklijke Stichting van Mesen' financieel nog meer onder druk kwam te staan. In 1996 was er een nieuw wetsvoorstel om de 'Koninklijke Stichting van Mesen op te heffen en na een bezoek van een commissie aan het domein werd geoordeeld dat de 'Koninklijke Stichting van Mesen' niet als een goede huisvader opgetreden had. In 1998 deed men nog een laatste poging om het geheel te beschermen en in 1999 kon de gemeente uiteindelijk het domein aankopen voor 25 miljoen frank en een beschermingswijziging die het mogelijk maakte om een deel van het domein te bebouwen werd goedgekeurd. Ten zuidwesten van het kasteel zou het WZC Markizaat komen.[63]

Bij het begin van de 21ste eeuw was het kasteel vervallen tot een ruïne. Op 14 juni 2010 startten de afbraakwerken van de neogotische zuidelijke schoolvleugel en de kapel, het Hollands paviljoen en de orangerie. In april 2015 verdween ook deze oostelijke schoolvleugel. In de periode 2017 - 2018 werden consolidatiewerken uitgevoerd aan de ruïne van het kasteel.

- Sloop van neogotische vleugels met kapel (met behoud van kelders of funderingen)
- Sloop van Hollands Paviljoen met behoud van kelder en sloopt van orangerie
- 2017-2018: Consolidatie van kasteel tot ruïne

Van de historische gebouwen op de Markizaatsite resteren enkel nog de geconsolideerde ruïne van het kasteel, de kelder van het 'Hollands Paviljoen' en de stallen van het neerhof in het verlengde van de gesloopte orangerie. Op de locatie waar vroeger de neogotische kapel stond, werd een vleugel van het nieuw opgerichte WZC Markizaat gerealiseerd.

60 B. VAN LANGENHOVEN, Kasteel van Lede: schoolvleugel in verval, https://madeindenderland.be/mediabank/detail/4c92ce02-4a98-826b-7ad9-c20aabb212ef/media/3f1fe501-18b3-c508-31f3-96ef7389c29a

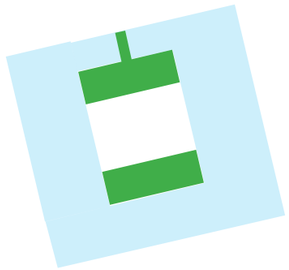
61 H. TOPKE, Het verhaal van 80 jaar gemeente Lede, 2007,pg. 14-15.

62 H. TOPKE, Het verhaal van 80 jaar gemeente Lede, 2007,pg. 14-15.

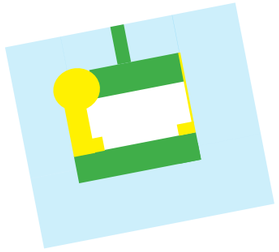
63 B. VAN LANGENHOVEN, Kasteel van Lede, Made in Denderland, https://madeindenderland.be/mediabank/detail/1da05aa2-aac6-9478-03b3-0c1796e14654/media/b532ab6e-6658-f40c-1d7a-8b3acec9615c

02.03 SYNTHESE BOUWFASEN

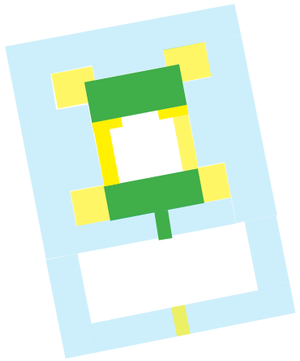
1596 (HORENBAULT)

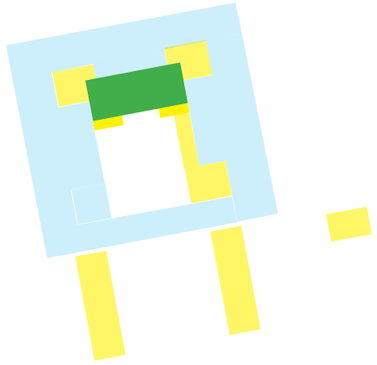
1629

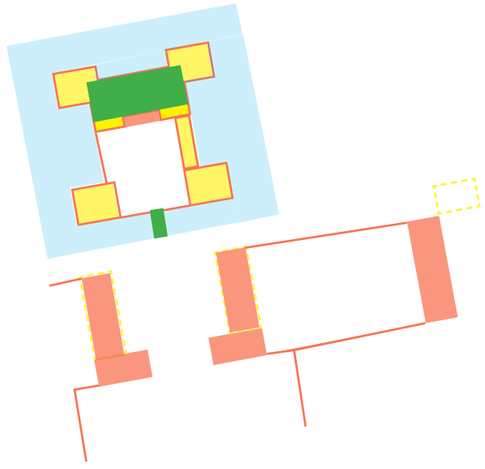
1641 (SANDERUS)

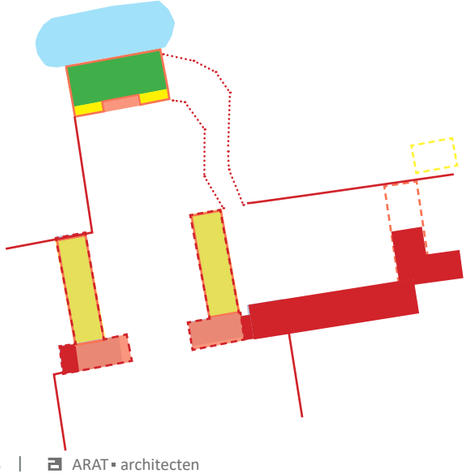
1695

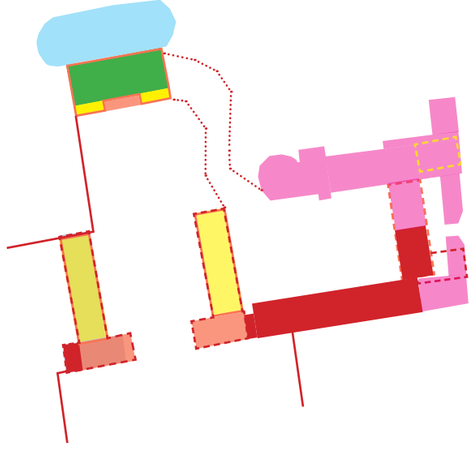
1777 (FERRARIS)

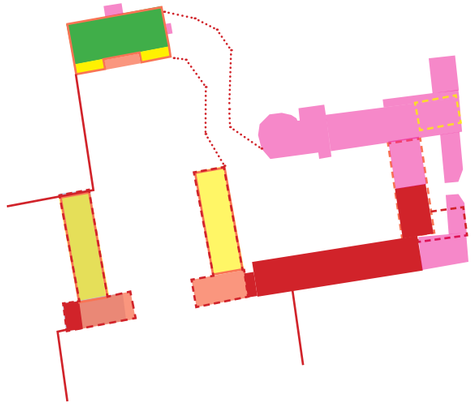
1824-1845

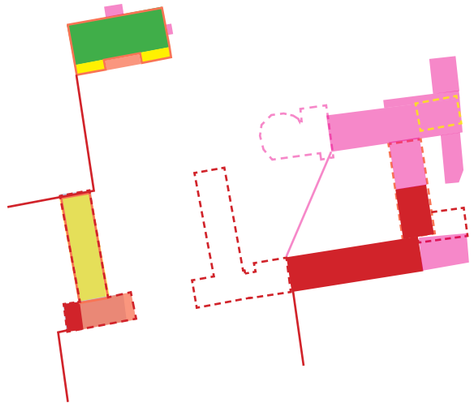
1850-1884

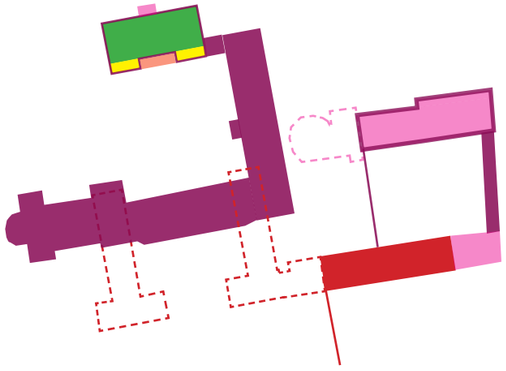
1884

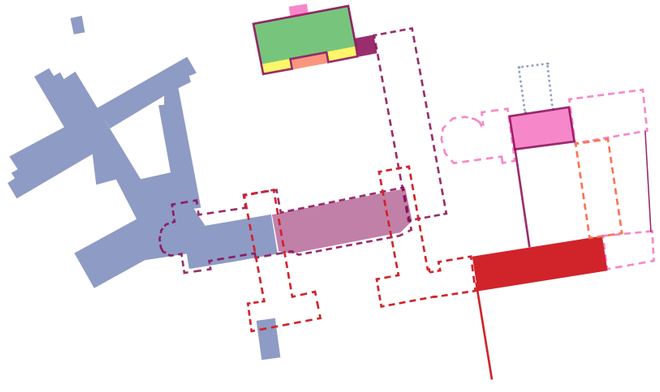
1897

1900-1906

2014-2016

16DE EEUW

17DE EEUW

18DE EEUW (VÓÓR 1777)

1777-1824

CA. 1850 (INDUSTRIE)

1900-1906 (SCHOOLVLEUGELS)

2014 (WOONZORGCENTRUM)

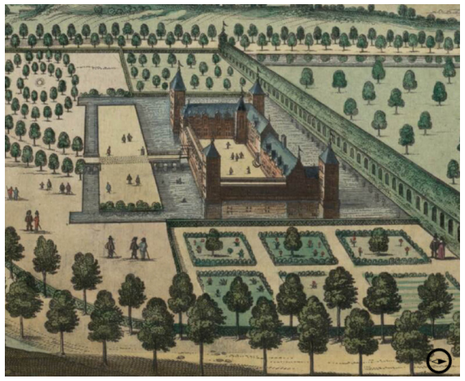
afb. 113: 1595: Horenbault kaart 'Land van Aelst' © Bibliothèque nationale de France.

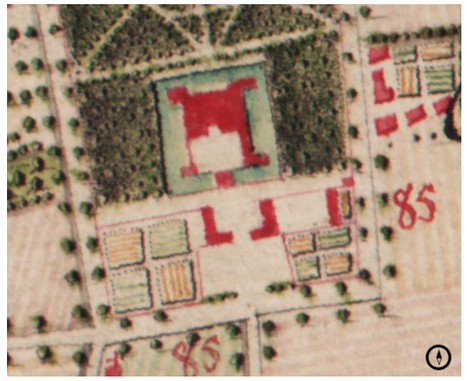
afb. 114: 1678: Kopie van Jacques Horenbault 1596 door Jules-Louis Bolé de Chamlay © Bibliothèque nationale de France.

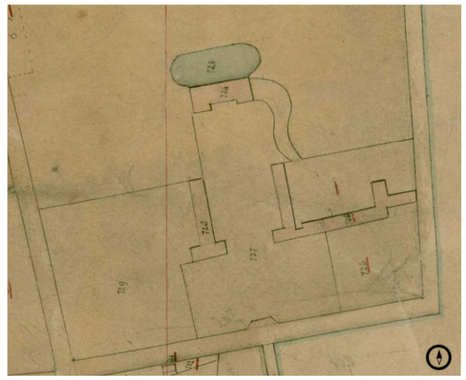
afb. 115: 1629: Kaart gemaakt door landmeter Philips De Deyn © uit masterscriptie van C. DE CALUWE, 2016.

afb. 117: 1641: Sanderus tekening uit Flandria Illustrata © Google books.

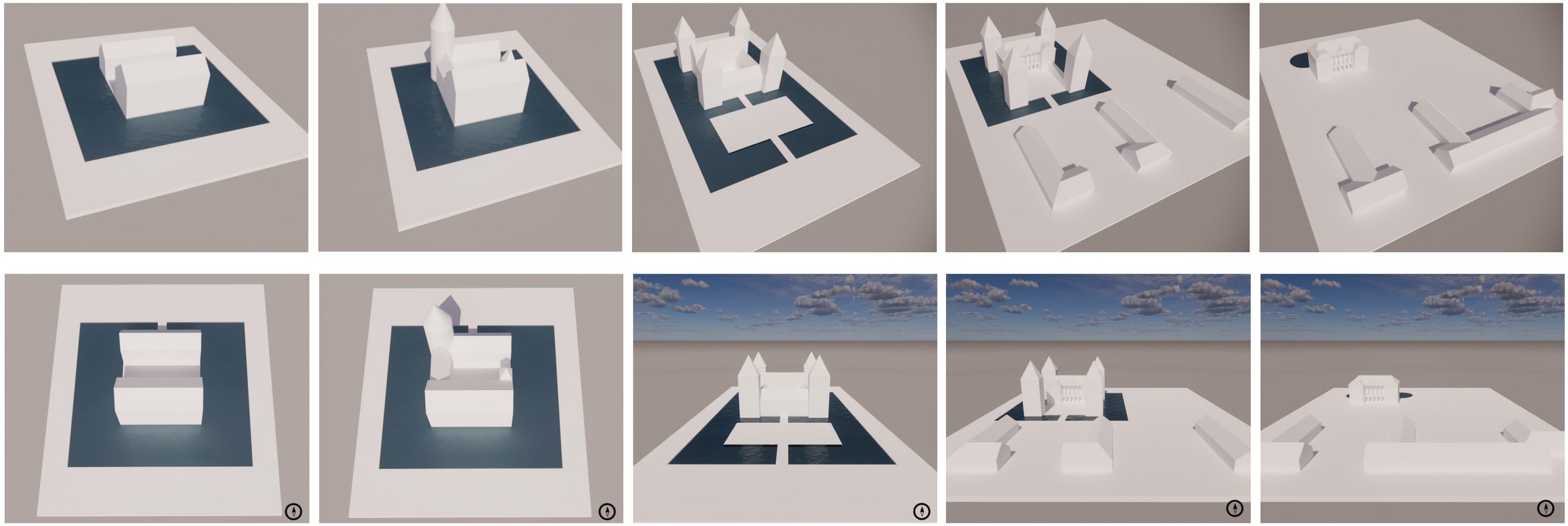

afb. 118: 1777: Ferrariskaart © Geoportaal.

afb. 119: 1824-1834: Primitieve kadasterkaart © Rijksarchief, België.

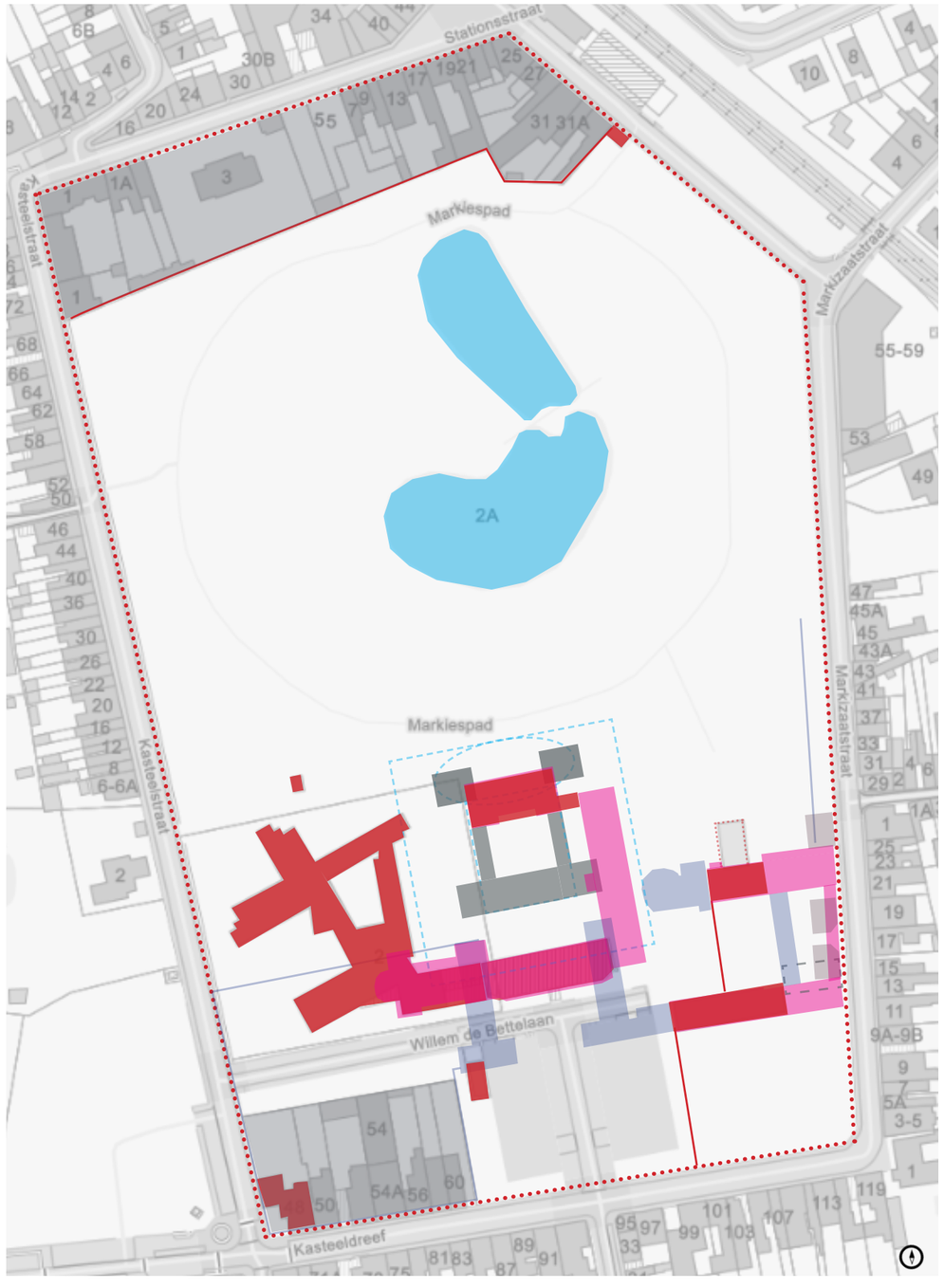
16de eeuw | 17de eeuw | 18de eeuw | eerste helft 19de eeuw

afb. 116: 3D simulatie van de bouwevolutie van het kasteel van Lede op basis van cartografisch onderzoek © ARAT Architecten.

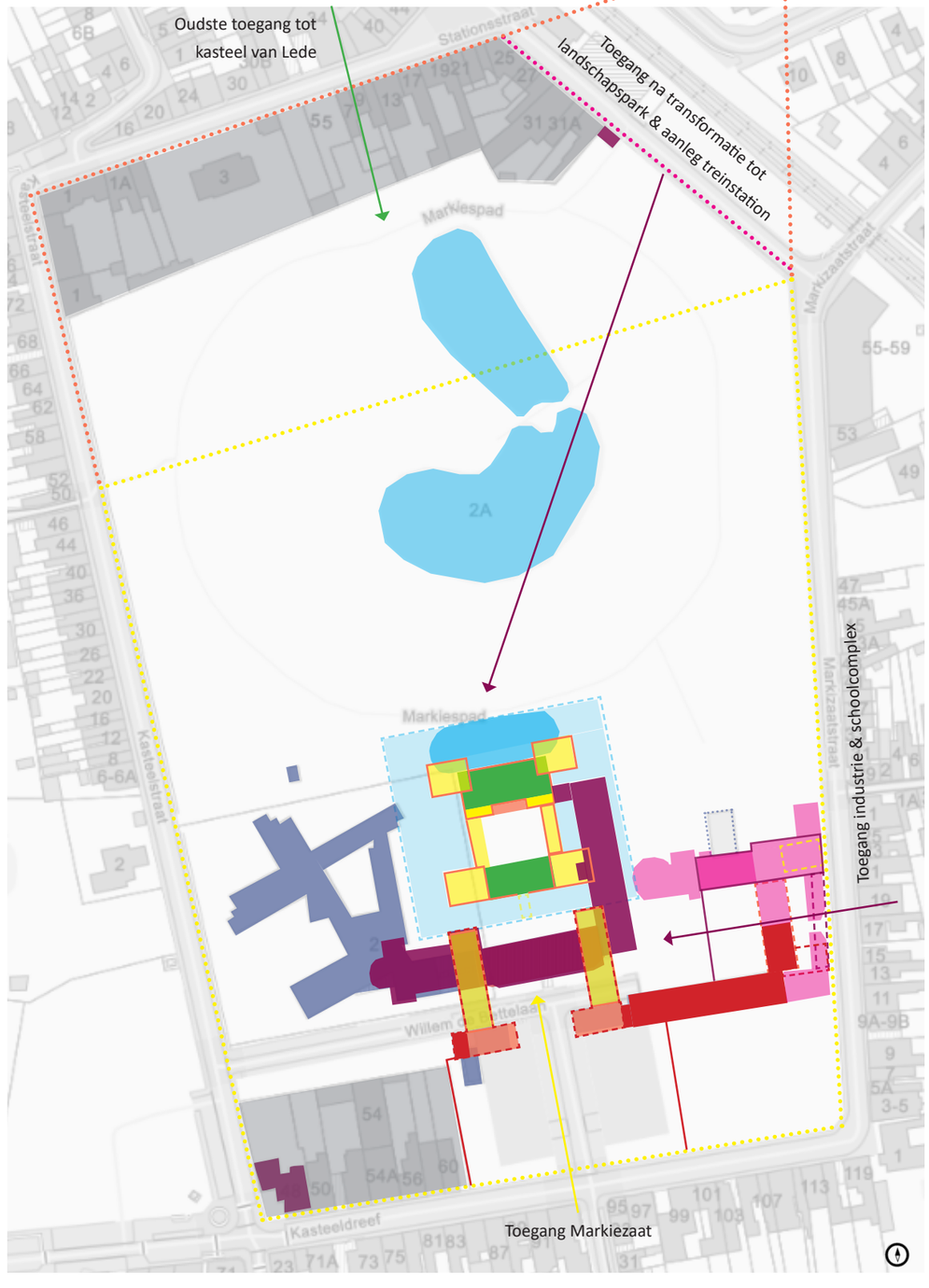
afb. 120: 3D simulatie van de bouwevolutie van het kasteel van Lede op basis van cartografisch onderzoek © ARAT Architecten.

2025 Huidige toestand onderlegger met gesloopte vleugels

- Huidige bebouwing (2025)
- Verdwenen waterburcht
- Verdwenen slotgracht en spiegelvijver
- Verdwenen volume (1777-1845)
- In 1897 gesloopte dienstgebouwen (opklimmend 17de-eeuw) & industrievleugels (uit ca. 1850)
- In ca. 1900 gesloopte werkhuizen (uit ca. 1850)
- In 2014 gesloopte schoolvleugels (1900-1906), orangerie (1850), poortvleugel (1850) en Hollands paviljoen (1922)

2025 Huidige toestand bouwchronologie

- 16de eeuw
- 17de eeuw
- 18de eeuw (vóór 1777)
- 1777-1824
- ca. 1850 (industrie)
- 1900-1906 (Klooster en schoolvleugels)
- 2014 (woonzorgcentrum)

HOOFDSTUK 03

INVENTARIS VAN DE ERFGOEDELEMENTEN

afb. 122: 1824: Aquarel van de zuidgevel van het kasteel © Privé-archief van D'Haese Dirk via masterscriptie van C. DE CALUWE.

afb. 123: 1884: Pentekening van de zuidgevel opgemaakt bij de verkoop © via masterscriptie C. DE CALUWE.

afb. 121: 1895: Foto van het kasteel vóór verbouwing © Beeldbank Made in Aalst.

afb. 124: 1949: Foto van het kasteel na verbouwing © KIK-IRPA.

afb. 125: Zuidgevel: huidige toestand 2025.

afb. 126: Noordgevel: huidige toestand 2025.

afb. 127: Noordgevel: foto uit 1907 © Beeldbank TENEO.

03.01 KASTEELRUÏNE

(1) Korte chronologie

16de-17de eeuw	Bak- en zandsteengebouw met zandstenen plint, venster- en deuromlijstingen
ca. 1761	Verbouwing tot classicistisch kasteel onder leiding van Servandoni; nieuwe gevelportiek met zuilen en fronton, wit bepleisterd met classicistische interieurafwerking
ca. 1900	Plaatsing van nieuwe buitenschil in voorzetmetselwerk en cementpleister in neo-renaissancestijl
ca. 1970	Sluiting van de school van het gesticht van Mesen; start van leegstand en verval van het kasteel
ca. 2016	Consolidatie tot ruïne

(2) Beschrijving

Het kasteel werd in 2016 geconsolideerd tot een ruïne. Het grootste deel van de voorgevel, de westelijke zijgevel en enkele binnenmuren en vloerniveaus staan nog overeind. De leien schilddaken en het houten gebinte zijn volledig verdwenen. De overwelfde kelders zijn op drie plaatsen bewaard gebleven, maar het middendeel is ingestort en verwijderd.

Het kasteel omvat drie belangrijke stijlperiodes:

- De kern van het gebouw bestaat uit metselwerk in kruisverband, gecombineerd met zandstenen gevelelementen. Deze typische bak- en zandsteencombinatie verwijst naar de vroegste bouwfasen uit de 15de en 16de eeuw. De zandstenen onderdelen zijn vermoedelijk uitgevoerd in Ledesteen, afkomstig uit een nabijgelegen groeve.
- Tijdens de verbouwing onder Servandoni rond 1761 werden de gevels volledig bepleisterd en kreeg het gebouw een classicistische portiek, waardoor de oorspronkelijke zandstenen details aan het zicht onttrokken raakten.
- Eind 19de eeuw kwamen de neostijlen in zwang, wat leidde tot een nieuw uitzicht in (imitatie) bak- en zandsteenstijl. Tussen 1897 en 1900 werden de paviljoenen voorzien van een nieuwe voorzetgevel, uitgevoerd als een eensteense buitenschil in industrieel vervaardigde baksteen en cementmortel. Het middenrisaliet en de overige gevels kregen een cementpleister met imitatie van zand- en baksteenverbanden.

Voorgevel

Het kasteel heeft een rechthoekig grondplan met vooruit springende, flankerende risalietpaviljoenen van telkens drie traveeën breed. Van de rechterflank (oostzijde) blijft slechts één travee overeind; deze delen zijn geconsolideerd tot aan de plint.

Het gevelontwerp van Servandoni blijft grotendeels herkenbaar in de voorgevel. Het was onder Servandoni wit bepleisterd. De compositie bestaat uit een verhoogd middendeel van vijf traveeën met op de benedenverdieping een rondbooggalerij op gecanneleerde pilasters (waarbij de cannelures pas rond 1900 werden toegevoegd). Op de bovenverdieping bevindt zich een galerij met vier (en twee halve) Dorische zuilen, bekroond door een driehoekig fronton met het wapenschild van de familie Bette. De zuilen zijn opgemetseld in baksteen en waren oorspronkelijk bepleisterd om natuursteen te imiteren. De basement en kapitelen van de zuilen zijn wel uitgevoerd in blauwe hardsteen. Bovenop het fronton stonden oorspronkelijk drie levensgrote Griekse beelden, zichtbaar op historische foto's en tekeningen.

Tussen 1897 en 1900 werden de gevels onder de zusters in een neo-renaissance vormgeving verbouwd. Op de zuidmuren van de paviljoenen na werden alle gevels ontpleisterd en voorzien van een geschilderde cementlaag met bak- en zandsteenimitatie. Voor de ontpleisterde zuidgevels van de paviljoenen werd een eenlaagse baksteenmuur gemetseld met knipvoegen, met metalen doken verankerd in het achterliggende metselwerk. Alle vensteropeningen werden vervangen door nieuwe geornamenteerde kunststenen omlijsting en er werd ook nieuw schrijnwerk geplaatst. De sobere gietijzeren balustrade van het balkon maakte plaats voor een kunststenen exemplaar; de huidige balusters zijn sterk beschadigd en deels vervangen door modern traliewerk. Rond 1900 werden de daken verhoogd en kregen de paviljoenen een dakkapel. De vloeren werden vernieuwd met trottoirtegelvloeren en gebakken keramische tegels uit het begin van de 20ste eeuw. Daarnaast komen in het

afb. 128: Oostgevel: huidige toestand 2025.

afb. 129: Westgevel: huidige toestand 2025.

afb. 130: Kelder west: bakstenen korfbooggewelven huidige toestand 2025.

afb. 132: Kelder noordoost: bakstenen gewelven: huidige toestand 2025.

afb. 131: Kelder west onder paviljoen: 19de-eeuwse troggewelven met ijzeren liggers: huidige toestand 2025.

interieur gekleurde keramische of betontegels met motieven uit dezelfde periode voor.

De muuropeningen waren aanvankelijk rechthoekig en eenvoudig omlijst in witte natuursteen, maar werden tijdens de bouwperiode onder de zusters (1897-1900) aangepast tot licht getoogde openingen met sluitsteen, voorzien van gestrekte druiplijsten op de begane grond en getoogde lijsten op de verdieping met kunststenen vensteromkadering. De originele kalkzandstenen omlijstingen werd hierdoor bedekt. De poortomlijsting in witte natuursteenblokken is origineel, net als de eikenhouten deur in classicistische stijl uit de 18de eeuw. Van het vensterschrijnwerk zijn enkel de houten raamkaders bewaard gebleven. Bouwsporen geven aan dat de roedeverdeling van de 18de-eeuwse carreau de vitre ramen (8-vlakvensters) werd afgezaagd en vervangen met grote glasvlakken (T-venster).[64]

De Griekse beelden boven het fronton werden verwijderd omdat de zusters ze als ongepast beschouwden. De sculpturen stelden de uitvoerende macht (een vrouw met zwaard), de wetgevende macht (een vrouw met boek) en de rechtsprekende macht (een vrouw met blinddoek) voor. Notaris Jean Moens, een Leedse verzamelaar van antiquiteiten, kreeg de beelden kosteloos in handen, op voorwaarde dat hij zelf instond voor de kosten om ze van het dak te laten verwijderen. Twintig jaar lang stonden de beelden in zijn tuin, tot ze na zijn overlijden voor 3.500 frank werden verkocht aan de stad Aalst, die ze een plaats gaf in het stadspark. Kort voor de Tweede Wereldoorlog verdwenen de beelden spoorloos.[65]

Achtergevel

Van de vlakke achtergevel (noordgevel) blijft vrijwel niets bewaard, behalve de fundering en de westelijke hoekpenant. Op die plek is de oorspronkelijke muurdikte nog afleesbaar: een bakstenen kern waarop tijdens de neo-renaissance bouwfase blauwe hardstenen cordons werden aangebracht om de bouwlagen te accentueren. De zones tussen de cordons waren afgewerkt met een imitatiepleister die een voorzetgevel met speklagen in cement moest voorstellen, bedoeld om natuursteen te imiteren. De oorspronkelijke rechthoekige vensters met natuurstenen omlijstingen werden later gecementeerd.

De 19de-eeuwse breed uitwaaierende achtertrap is nog aanwezig, al zijn de natuurstenen siervazen die erop stonden, zichtbaar op historische foto’s, verdwenen. De deurtravee met beglaasde vleugeldeur en bovenlicht werd volledig gesloopt, net als de hardstenen stijlen met consoles die een smeedijzeren balkonhek droegen. Het rondboogvormige bel-etagevenster had een omlijsting met pilastervormige stijlen.[66]

Westgevel

De westgevel staat nog overeind, maar de kroonlijst en de bedaking zijn verdwenen. De later aangebrachte cementering is op verschillende plaatsen gedegradeerd, waardoor het onderliggende bak- en natuurstenen metselwerk opnieuw zichtbaar wordt. Bouwsporen van de 16de–17de-eeuwse buitenschil komen daarbij bloot te liggen, zoals een natuurstenen vensteromlijsting met wigvormige latei in zandsteen, de zandstenen gevelopstand boven de plint en de rechte muurankers ter hoogte van de vroegere balkenlaag. De meeste vensteropeningen zijn dichtgezet met metselwerk.

Aan de noordwestzijde is een bouwspoor zichtbaar van een kopse muur, die de oorspronkelijke aansluiting aangeeft van de gesloopte hoektoren (een 17de-eeuws volume dat verdween tussen 1777 en 1824). Op deze hoek, waar zich tevens geen vensteropeningen bevinden, eindigt ook de natuurstenen plintafboording, wat de vroegere torenlocatie bijkomend bevestigt. De gevelopbouw suggereert bovendien meerdere verbouwingsfasen. Zo valt op dat links een volledig blind geveldeel aanwezig is dat vooruitsteekt ten opzichte van het overige gevelvlak en niet is opgenomen in de natuurstenen gevelopstand (locatie van de hoektoren). Daarnaast sluiten de twee rechtse traveeën ritmisch niet aan bij de andere drie, wat erop wijst dat ze in latere bouwfase werd toegevoegd (locatie van paviljoen aan voorgevel die in laatste 17de-eeuwse bouwfase tot stand kwam).[67]

64 DE CALUWE, Case studie: Het kasteeldomein van Lede, Scriptie, Antwerpen, 2016, p. 110.
65 D’HAESE, D., Het kasteel van Mesen te Lede, Glorie en verval, van Markizaat tot kostschool, H.A. Van Den Eeckhaut fonds, 2011, p.39. (Via scriptie, p. 73)
66 DE CALUWE, Case studie: Het kasteeldomein van Lede, Scriptie, Antwerpen, 2016, p. 110
67 DE CALUWE, Case studie: Het kasteeldomein van Lede, Scriptie, Antwerpen, 2016, p. 110

afb. 133: Authentieke 18de-eeuwse eikenhouten deur en witstenen omlijsting aan exterieur.

afb. 134: Authentieke 18de-eeuwse eikenhouten deur en witstenen omlijsting & gewelf in voorzetsteen onder gaanderij (neo-renaissance stijl, toevoeging iuit 1897-1900).

Oostgevel

De oostgevel werd tijdens de consolidatiewerken volledig afgebroken tot aan de plint. Enkel het metselwerk van de kelderommuring is bewaard. Hier bevindt zich in de centrale as ook een toegang naar de kelder onder een gemetselde segmentboog.

Schrijnwerk

- *Voordeur in Louis XVI-stijl,* uit 18de-eeuwse periode van Servandoni: houten vleugeldeur in stijl en regelwerk met panelen, onderste paneel geprofileerd met diamantkop, bovenste paneel gedecoreerd in de hoeken met ronde rozetten. Vaste bovenpanelen In elk vlak een geprofileerde cirkel, bekroond door een strikmotief.
- *Bouwsporen van kruisvensters*: vensteropeningen in noordgevel bevatten zandstenen negblokken ter hoogte van weggekapte onderdorpel en tussendorpel. Ook de latei bestaat uit twee stukken, normaal rusten de uiteinden van deze stukiken op de middenstijl waardoor de overspanning halveerde. In een latere periode is deze latei onderaan verstevigd met een ijzeren staaf. Kruisvensters zijn zeer typisch voor de gotische en renaissance bouwfases, en beginnen vanaf de barok te verdwijnen. Wat wijst op oude kern van het kasteel.
- *Type 1: Houten kruisramen met twee raamvleugels:* oudste type bevatten bouwsporen van uitgesneden roeden, aanvankelijk waren raamvleugels in 10 vlakken onderverdeeld, 18de-eeuwse ingreep onder Servandoni. Later vervangen met grotere glasvlakken.
- *Type 2: zijn laat 19de-eeuwse houten kruisvensters*, eveneens twee openslaande raamvleugels met vierkantig motief op snijding tussen stijl en kalf.
- *Type 3: kelderramen:* houten tweelichten met getoogde bovenkant

Kelders

Tijdens de werkzaamheden tussen 1897 en 1900 onder de zusters werd het keldergewelf van het westelijke paviljoen waarschijnlijk vervangen door troggewelven met ijzeren liggers. In deze ruimte bevindt zich tevens een laat 19de-eeuwse keukeninrichting, en erboven ligt een nieuwe gekleurde tegelvloer. Ook elders in het kasteel werden nieuwe tegelvloeren aangebracht, zoals de kleurrijke keramische tegels in de inkomhal en trappenhal.

In het oudste volume van het kasteel (het rechthoekige hoofdvolume zonder paviljoenen) zijn de kelders overwelfd met korfbooggewelven. In ruimte 2 wordt het bakstenen gewelf ondersteund door twee slanke, verweerde zandstenen kolommen met natuurstenen sokkel en kapiteel. De twee bakstenen lagen tussen het kapiteel en gewelf doen vermoeden dat de zandstenen kolommen later zijn toegevoegd. Onder het centrale deel is het keldergewelf op verschillende plaatsen doorbroken en gedeeltelijk gesloopt. Deze kelders dateren vermoedelijk uit de 16de - 17de eeuw, met mogelijk oudere onderdelen tot de 15de eeuw.

Interieur

Bovengronds zijn de houten trappenhuizen verloren gegaan, zoals ook zichtbaar is op historische foto's. In het westpaviljoen werd de oorspronkelijke houten trap tijdens de consolidatiewerken van 2016 vervangen door een moderne stalen trap.

De meeste muuroppervlakte werden tot het metselwerk geconsolideerd. Hierdoor zijn de restanten van kroonlijsten, stucwerkplafonds, houten lambriseringen, goudlederbehang, (natuurstenen) schouwen en panelen in classicistische en latere stijlen vrijwel volledig verdwenen. Enkele kleine fragmenten zijn bewaard gebleven, zoals een paneel met bloemvormige motieven op de hoeken. Ook de oorspronkelijke planindeling is verstoord door het verwijderen van tussenmuren en buitenwanden. Op enkele plaatsen zijn de muren versterkt met nieuw metselwerk in halfsteensverband, terwijl het oorspronkelijke metselwerk in kruisverband is uitgevoerd.

In de portiek onder het balkon bevindt zich een bakstenen gewelfje in voorzetsteen, een toevoeging uit de neorenaissance-bouwfase onder de zusters tussen 1897 en 1900.

afb. 135: Foto uit 1949 van de monumentale trap in het oostelijke paviljoen © KIK.

afb. 136: De monumentale trap in het oostelijke paviljoen © Scriptie C. DE CALUWE.

afb. 137: Diensttrap westelijke paviljoen © Scriptie C. DE CALUWE.

afb. 138: 18de-eeuwse wandbekleding en schouwmantels vooraf sloop © Scriptie C. DE CALUWE.

afb. 139: 18de-eeuwse ingericht salon in het kasteel © Delcampe.

afb. 140: Wandbekledingen © Scriptie C. DE CALUWE.

afb. 141: Vensteromkasting, interieur © Scriptie C. DE CALUWE.

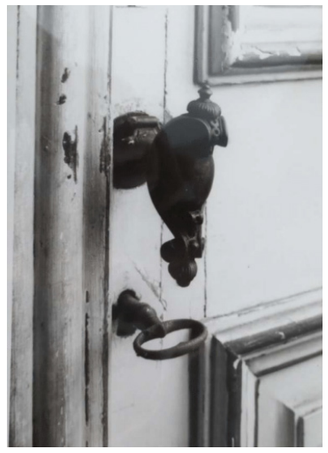

afb. 142: 19de-eeuwse getransformeerde salons in het kasteel vooraf sloop © Scriptie C. DE CALUWE.

afb. 143: Detail sierlijk deurbeslag © Scriptie C. DE CALUWE.

afb. 144: Zicht op de gang op het gelijkvloers, net achter zuidgevel © Scriptie C. DE CALUWE.

afb. 145: Binnenzicht van nieuwe inkomdeur in noordgevel © Scriptie C. DE CALUWE.

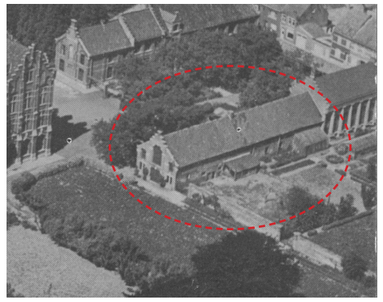
afb. 146: Decoratief pleisterwerk © Scriptie C. DE CALUWE.

afb. 147: Rijkelijk versierd plafond en kapiteel © Scriptie C. DE CALUWE.

afb. 148: Detail van Siervaas, stond op trapleuning tegen achtergevel © Scriptie C. DE CALUWE.

afb. 154: 1960: Luchtfoto © Beeldbank Made in Denderland.

afb. 152: Westgevel in 1983 en huidige toestand 2025.

afb. 151: Tuinmuur: huidige toestand 2025.

afb. 149: Oostgevel: huidige toestand 2025.

afb. 150: Zuidgevels: huidige toestand 2025.

afb. 153: Noordgevels: huidige toestand 2025.

03.02 BOERDERIJVLEUGEL

(1) Korte chronologie

Ca. 1777-1824	Bouw van boerderijvleugel (als deel van het neerhof aan het kasteel)
1897-1905	Afbraak aanliggende T-vormig dienstgebouw - oprichting kopgevel in zelfde bouwstijl als schoolvleugels
2016	Afbraak orangerie (lag in verlengde van de boerderijvleugel)

(2) Beschrijving

Dit is het enige integraal bewaarde gebouw op het kasteeldomein. Het gebouw werd wellicht tussen 1777-1824 als boerderijvleugel opgericht als onderdeel van het neerhof aan het kasteel. Kort nadien ingericht in functie van de verschillende industriële nederzettingen, waaronder brouwerij, weverij en tabaksfabriek waardoor het gebouw heel wat wisselende functies kenden. Onder de kostschool en gesticht van Mesen opnieuw in gebruik als stallingen voor vee en garage. Het grote laadluik in de kopgevel aan de westkant op de verdieping herinnerd nog aan het gebruik als hooizolder. De huidige inrichting bevat nog relicten van stallingen voor vee, opslagruimtes en hooizolders.

De gevels bestaan uit zichtbaar metselwerk, handvormbakstenen gemetseld in kruisverband, met talrijke bouwsporen. De gevels zijn grotendeels gesloten, mede omdat de talrijke deur- en vensteropeningen zijn gedicht met snelbouwsteen of luiken.

Westgevel

De westelijke kopgevel is opgetrokken in dezelfde stijl als het Hollands Paviljoen, aangezien beide gevels in dezelfde bouwperiode tot stand kwamen. Oorspronkelijk was deze gevel verbonden met het T-vormige dienstgebouw; na de afbraak daarvan werd de kopgevel opgericht om de boerderijvleugel af te sluiten. De gevel bestaat uit een centraal vooruitstekende travee met op de begane grond een houten vleugeldeur en op de verdieping een grote laadopening, afgesloten met een houten luik, onder een trapgevel. Aan weerszijden bevinden zich op elk niveau vensteropeningen: op de verdieping onder een rondboog, en op de begane grond onder een rechte travee met daarboven een gemetselde korfboog.

Oostgevel

Aan de oostelijke kopgevel zijn nog sporen zichtbaar van de afbraak van de voormalige orangerievleugel. Op het oppervlak waartegen deze vleugel stond zijn resten van pleisterlagen, verwijderde kinderbalken en trapconstructies terug te vinden. Enkel de puntgevel is volledig zichtbaar, uitgevoerd in kruisverband en verankerd met drie gevelankers ter hoogte van het dakgebint. Op de begane grond zijn bouwsporen aanwezig van gedichte venster- en deuropeningen, evenals een grote korfboogvormige toegang tot de stal. Resten van kinderbalken op vloerniveau suggereren de aanwezigheid van een vroegere opkelder. Het afgebroken gedeelte omvatte de orangerievleugel en vermoedelijke de hovenierswoning.

Zuidgevel

De zuidgevel is relatief gesloten, maar vertoont meerdere bouwsporen van latere openingen die opnieuw werden gedicht met snelbouwstenen of houten platen. Ook zijn sporen zichtbaar van verdwenen kinderbalken waaraan voormalige aanbouwen waren bevestigd. Boven de verdiepingsvloer bevindt zich een decoratieve halve streklaag, mogelijk indicatief voor een latere verhoging van het volume. De hooizolder bevat nog de originele verlichtingsgaten, smalle rechthoekige openingen. De deur- en vensteropeningen zijn voorzien van houten lateien, terwijl bouwsporen in het metselwerk duiden op later gemaakte aanpassingen. Daarnaast zijn enkele oudere, gedichte openingen aanwezig onder bakstenen segmentbogen, waaronder een deuropening en een hoger gelegen venster. In de gevel bevinden zich twee types muurankers: kruisvormige ankers van de oudste fase en lange rechte ankers die wijzen op latere aanpassingen, zoals de verhoging van het plafond met troggewelven.

Noordgevel

De noordgevel bevat verschillende soorten openingen: deuropeningen onder houten lateien, lagere deuropeningen met natuurstenen omlijstingen, en later toegevoegde halve rondboogramen op de verdieping, vergelijkbaar met die van de gesloopte orangerievleugel. De gevel is voorzien van een gecementeerde natuurstenen plint en toont bouwsporen van een vroegere kaleilaag op het metselwerk. Een groot deel van de gevel is begroeid, waardoor opgaand metselwerk en grote

afb. 155: Foto's uit 2018 van André De Grauwe en uit 2025 ARAT architecten

poortvleugels slechts beperkt zichtbaar zijn. Ter hoogte van de binnenliggende gewelven is de gevel verankerd met gevelankers.

Bedaking en goot

Bovenaan is de (zuid)gevel afgewerkt met een houten overkragende goot, ondersteund door houten gootblokken (of modillons) die in de muur verankerd zijn. De houten voluutconsoles zijn sterk verweerd. Deze klossen dragen het verticale boeibord van het dakoverstek. Het zadeldak was oorspronkelijk bedekt met natuurleien. Centraal in het gebouw bevindt zich één overdakse, gemetselde schouw (interne schouw is ook in situ bewaard).

Interieur

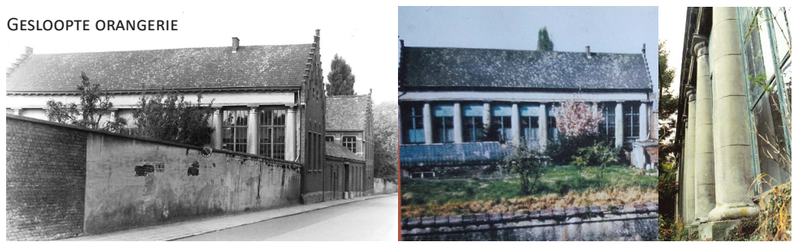
Het langwerpige gebouw is binnenin overwelfd met massieve bakstenen tongewelven, daterend uit de late 18de- vroeg 19de-eeuwse bouwfase. In een tussenmuur is een relict van een oude brede haard bewaard gebleven, opgebouwd uit gemetselde haardwangen en een houten haardbalk, later gemuteerd met een ingebouwde kast en bouwsporen van een verdwenen kachel. Verder bevat het nog talrijke houten luiken, staldeuren, natuurstenen voederbakken en vloeren van plavuizen, tegels of bakstenen die nog refereren naar de vroegere stalfunctie.

Momenteel worden in deze ruimtes nog recuperatie-elementen bewaard die voor de sloop uit andere delen van het gebouw zijn gered, waaronder enkele (classicistische) deuren, wandpanelen, ijzeren en houten balustrades en neogotische relicten uit de gesloopte schoolvleugels.[68]

In de centrale travee ontbreken de bakstenen gewelven; hier werden ze vervangen door 19de-eeuwse troggewelven met ijzeren liggers, steunend op gietijzeren kolommen. Het plafond in dit gedeelte ligt hoger, wat de ruimtelijkheid vergroot. In de meest oostelijke travee is de oorspronkelijke stalindeling nog intact aanwezig. Deze stallen zijn opnieuw overwelfd met bakstenen tongewelven.

Het houten dakgebinte dateert uit de 20ste eeuw en werd vermoedelijk vernieuwd in het begin van die eeuw, toen ook de topgevel aan de westzijde werd opgetrokken. Meer waardevol is de plavuizenvloer op de verdieping boven de gewelven. Bakstenen of plavuizen vloeren die rechtstreeks op houten balklagen rusten, behoren tot de meer uitzonderlijke vloertypes. Dergelijke baksteenvloeren werden veelal toegepast op moutzolders, waar in functie van de brouwerij brandveilige vloeren noodzakelijk waren. Ook in 19de-eeuwse pakhuizen en magazijnen kwamen dit soort vloeren voor.[69] De historische Poppkaart van 1842 bevestigt dat zich hier rond 1850 een distilleerderij bevond. Hier lijkt de bakstenen vloer te rusten op ijzeren liggers, mogelijk aangebracht om de vloer extra te ondersteunen zonder de gewelven te overbelasten, een ingreep die vermoedelijk in de 19de eeuw werd uitgevoerd. In de eerste travee zit een gemetselde trap naar de verdieping.[70]

GESLOOPTE ORANGERIE

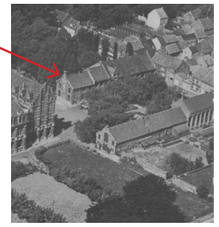
afb. 156: 1975 - vóór 2010: Orangerie-vleugel: zicht vanuit straat en boomgaard © Beeldbank AOE.

afb. 157: Vóór 2010: Orangerie-vleugel: zicht vanuit de binnenkoer © Scriptie C. De Caluwé & Beeldbank AOE.

68 DE CALUWE, Case studie: Het kasteeldomein van Lede, Scriptie, Antwerpen, 2016, p. 100.
69 E. KOLDERWEIJ, *Over de vloer. Met voeten getreden erfgoed,* Amsterdam 2008.
70 P. VAN ACCOLEYEN, A. DE GRAUWE, Een boerderij met toekomst, 2019, p. 2: verdieping zou als ossenstal hebben gediend.

afb. 161: ca. 1960: Luchtfoto van het domein met gezicht op nieuwe schoolvleugel © Delcampe.

afb. 160: Zicht op het Hollands paviljoen © Privé-archief van De Grauwe André, Ledenaar, via scriptie van C. De Caluwé, p. 68.

afb. 162: 1983: Foto uit VAN DER SNICKT, C., Van abdij te Mesen tot Koninklijk Gesticht van Mesen te Lede, 2008.

afb. 158: Relicten van het 'Hollands paviljoen': huidige toestand 2025.

afb. 159: Relicten van het 'Hollands paviljoen': huidige toestand 2025: interieur kelder.

03.03 HOLLANDS PAVILJOEN (KELDER - VLOERPLAAT)

(1) Korte chronologie

Ca. 1850	Bouw van industrievleugel
1921-1922	Verbouwing van industrievleugel tot schoolvleugel, genaamd het 'Hollands Paviljoen'
2016	Vleugel wordt afgebroken met behoud van kelder en vloerplint met schouw

(2) Beschrijving

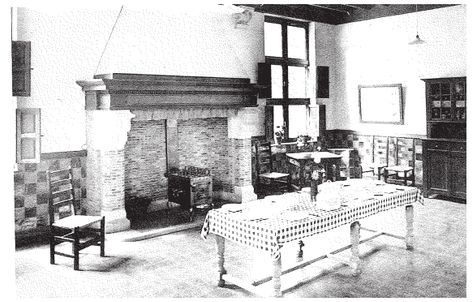
Deze vleugel zou pas zijn opgericht omstreeks 1850 in functie van de industrie die er gevestigd was, in de kelder zou mogelijk suikerbieten opgeslagen worden, een installatie voor de verwerking van melk tot boter en kaas of latere opslagplaatsen geweest zijn in functie van brouwerij en tabaksfabriek.

In 1922 werd deze vleugel verbouwd tot schoolgebouw en ingericht als huishoudschool. Het gebouw kreeg een neo-renaissancistische vormgeving, met onder andere een neo-schouw uitgevoerd in metselwerk, natuursteen en hout (schouwbalk), historiserend vensterschrijnwerk met binnenluiken, betegelde lambrisering en houten zoldering. De inkomhal met trappenhuis was uitgevoerd in neoclassicistische stijl, met bepleisterde plafonds en een trap voorzien van een sierlijke ijzeren leuning

Bij de sloop van het Hollands paviljoen werd de kelder behouden, deze werd samen met de plint daarboven geconsolideerd. Op de plint staat nog de schouw van de voormalige huishoudklas in open lucht en aan de buitenkant hiervan is een gedenksteen te zien die een leeuw afbeeldt met de woorden ‘je maintiendrai’. Boven deze gedenksteen bevinden zich jaarankers die ‘1921’ vormen.

De kelder bestaat uit een tweebeukig gewelf, ondersteund door vijf Dorische zuilen in blauwe hardsteen. De vloer werd tijdens de consolidatiewerken verlaagd waarbij de zuilen een nieuwe ronde natuurstenen basis kregen en nieuwe tegels werden gelegd en de wanden werden gecementeerd (dragen geen erfgoedwaarde). De zijkant van de kelder is open gemaakt door drie segmentvormige openingen en is toegankelijk door een helling (gestut door betonnen keermuren). Deze kelder moest behouden blijven omdat ze destijds bewoond wordt door een beschermde vleermuizensoort. Zowel de kelderruimte als het platform erboven werden later bij de volledige ontsluiting van het domein ingezet als evenementenruimte. (De vleermuizen populatie werd verplaatst naar de kelder onder zuidvleugel.)[71]

71 DE CALUWE, Case studie: Het kasteeldomein van Lede, Scriptie, Antwerpen, 2016, p. 99.

afb. 163: Foto's uit VAN DER SNICKT, C., Van abdij te Mesen tot Koninklijk Gesticht van Mesen te Lede, 2008.

afb. 164: Fundering en kelder van de zuidelijke schoolvleugel: huidige toestand 2025 en toestand voor sloop voor 2010.

afb. 165: Broodoven in de keukenkelder van de zuidelijke schoolvleugel: huidige toestand 2025 en toestand van de keuken in de kelder vóór de sloop in 1995: kookfornuis, broodoven, deegkneder en bewaarplaats.

afb. 166: Wachthuisje in het park nabij station: huidige toestand 2025.

afb. 167: Kaart uit 1893.

afb. 168: Kaart uit 1909.

03.04 SCHOOLVLEUGEL (KELDER - VLOERPLAAT)

Van de twee schoolvleugels met kapel, gebouwd tussen 1900 en 1905, zijn enkel de kelder en de vloerplaat van de zuidelijke vleugel uit 1905 bewaard gebleven. Beide vleugels waren ontworpen in neogotische stijl. De zuidelijke vleugel werd uitgevoerd met nieuwe bouwmaterialen zoals staal en beton, terwijl de oostvleugel in traditionele materialen was opgetrokken en beschikte over een fraaie neogotische trappentoren en een bijzondere dubbelhoge roze theaterzaal. In de kapel bevonden zich bovendien indrukwekkende glas-in-loodramen. De grote rozet werd gerecupereerd en kreeg een nieuwe plek op de binnenkoor van het nieuwe WZC.

afb. 169: Theaterzaal in de oostvleugel van de school: oude prentbriefkaart en in vervallen toestand vóór 2010 © Delcampe en Privé archief van Gravez Jozef, architect en oud-burgemeester van Lede (via scriptie C. DE CALUWE).

Bij de sloop van de zuidelijke schoolvleugel bleef alleen de kelder behouden, die samen met de plint erboven werd geconsolideerd. De interne bouwstructuur is uitgevoerd in beton en bevat geen erfgoedelementen meer, met uitzondering van de industriële broodoven, het enige overgebleven relict van de vroegere keukenvoorzieningen die zich in de kelder bevonden. In de andere kelderruimte waren destijds de was-, strijk- en droogplaatsen ondergebracht, evenals de verwarmingsinstallatie en het kolenmagazijn. Wat het exterieur betreft, is het gevelparament van de plint in natuursteen nog aanwezig. De kelderopeningen met tralies zijn bewaard gebleven, maar aan de binnenzijde zijn ze dichtgemaakt.

Het plintplatform is toegankelijk via trappen en betonnen hellingen met felblauwe metalen balustrades, die geen erfgoedwaarde bezitten. Oorspronkelijk was het de bedoeling de geconsolideerde kelder te gebruiken als verbindingsruimte tussen het nieuwe woonzorgcentrum en de herbestemde oostelijke schoolvleugel. Omdat deze oostvleugel uiteindelijk eveneens volledig werd gesloopt, verloor de kelder zijn beoogde functie. Momenteel biedt de kelder onderdak aan de eerder vermelde vleermuiskolonie (na het openstellen van de kelder van het Hollands Paviljoen). Het plintplatform werd destijds ontworpen als ruimte voor evenementen.

03.05 WACHTERHUISJE

In het domein ligt naast de hoofdinkom van het park nabij het station een klein wachterhuisje, voor eerst opgetekend op historische kaarten eind 19de eeuw. Wellicht dienende als wachtershuisje, poorthuisje of toegangspaviljoen bij het destijds omheinde park. Het gebouw is opgetrokken in rode en gesmoorde baksteen. Het heeft een decoratieve houten kroonlijst en een plat dak. Aan de parkzijde wordt het geopend met een houten beglaasde dubbele toegangsdeur en een hoog venster met sierlijke traliewerk. Aan de rechterkant staat een hoge smeedijzeren toegangspoort. Het gebouw staat aan een gekasseide binnenplaats.

03.06 OMMURING DOMEIN

De eeuwenoude ommuring van het domein werd in 2015 grotendeels gesloopt, met behoud van een klein restant ter hoogte van het voormalige industriële complex (bouwsporen dateren uit deze periode). Een deel van de huidige boomgaard is omsloten door een sierlijk zwart beschilderd hekwerk.

HOOFDSTUK 04
WAARDEBEPALING

04.01 BESCHRIJVING ERFGOEDWAARDEN: HUIDIGE TOESTAND

Het domein bewaart nog steeds verscheidene relicten uit verschillende periodes, die samen getuigen van zijn rijke en gelaagde geschiedenis. Deze bouwkundige overblijfselen, afkomstig uit uiteenlopende (stijl)periodes en met diverse functies, vormen enerzijds een contrasterend geheel, maar dragen anderzijds bij aan het verhaal van de evolutie van de site. Doorheen de tijd onderging het domein een ingrijpende transformatie: van adellijke residentie (later markizaat) naar industriële site, vervolgens (kost)school en internaat, en uiteindelijk naar een periode van leegstand en verval.

Tot aan het einde van het markizaat bleef het domein een functioneel en ruimtelijk samenhangend geheel. Na de afschaffing van de feodale privileges in 1795 en het verdwijnen van het kasteel als residentie van de adellijke familie Van Lede, werd het domein echter stelselmatig opgesplitst. Hoewel de historische grenzen nog steeds herkenbaar zijn in het landschap, kent het domein vandaag een gefragmenteerde structuur. Het omvat verschillende zones: een omvangrijke parkzone (restant van het landschapspark), een relictzone (met onder meer de kasteelruïne, het Hollands Paviljoen en de boerderijvleugel), het nieuwe woonzorgcentrum, en de verkaveling langs de Stationsstraat en de Kasteeldreef. Omdat elk relict afzonderlijk werd aangepakt, ontbreekt een geïntegreerde benadering van de site als geheel; de verschillende onderdelen worden eerder als losse fragmenten dan als één geheel ervaren.

In het landschap blijft de historische toegang nog duidelijk herkenbaar, met de karakteristieke welkomstboom aan het begin van de Olmendreef als markant element. Daarnaast zijn verschillende onderdelen van het oorspronkelijke landschapspark, dat behoorde tot het kasteel, bewaard gebleven. Het betreft onder meer de waterpartij met eilandje en brugjes, de ronde beukendreef als onderdeel van de cirkelvormige wandeling, de slingerende paden en zichtassen, evenals enkele markante solitaire bomen en boomgroepen (zie studie landschap voor meer informatie).

Wat de bouwkundige relicten betreft, is de onderlinge samenhang geringer. De ensemble- en contextwaarde van deze elementen is in de loop der tijd deels verloren gegaan, waardoor de relatie tussen de afzonderlijke onderdelen en het oorspronkelijke geheel slechts beperkt leesbaar blijft. Vooral de sloop van de L-vormige dienstgebouwen vóór het kasteel, de toevoeging van de twee schoolvleugels met kapel, die de oorspronkelijke toegang-as doorbreken, en de bouw van het nieuwe WZC hebben geleid tot ingrijpende wijzigingen en een verdere versnippering van het geheel.

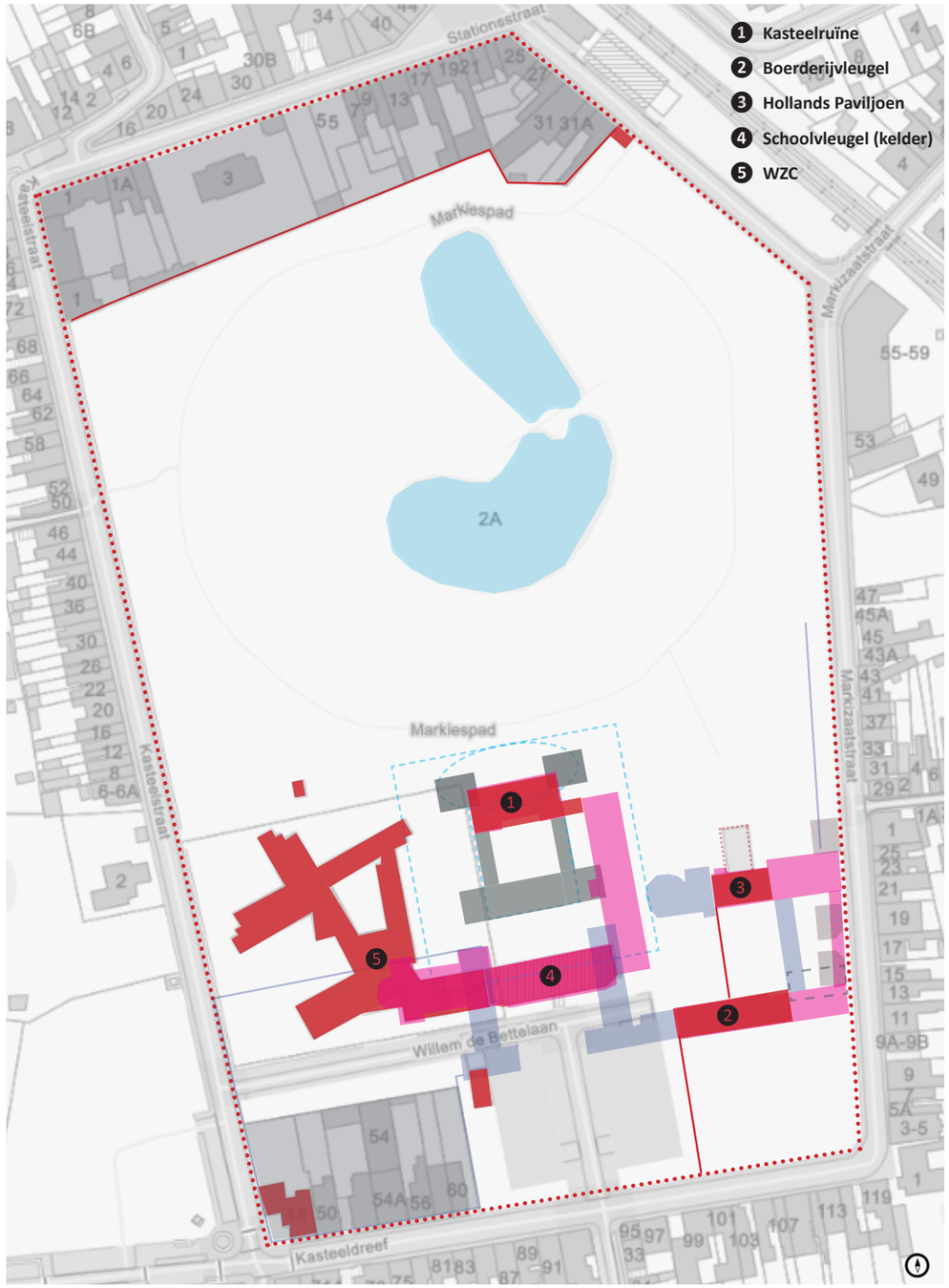
- Het meest waardevolle bouwkundig relict op de site is de **kasteelruïne.**

  Het kasteel bezit een ***hoge historische erfgoedwaarde*** als tastbaar overblijfsel van het kasteel van de heren van Lede, waarvan de oorsprong teruggaat tot de 14de eeuw. Deze waarde schuilt in zijn functie als materiële getuige van de voormalige zetel van de heerlijkheid Lede. De kern van het gebouw bevat nog oude structuren, mogelijk daterend uit de 16de eeuw of zelfs vroeger, wat onder meer blijkt uit de keldergewelven en de muurmassieven. Door de ruïneuze staat van het gebouw zijn verschillende oudere bouwelementen, zoals muurmassieven, vensteropeningen en bouwsporen, opnieuw zichtbaar geworden. Deze elementen bieden waardevolle inzichten in de bouwgeschiedenis en wijzen op fasen ouder dan de 18de-eeuwse verbouwing. Anderzijds heeft de consolidatie tot ruïne geleid tot het verlies van talrijke afwerkingslagen uit de 18de, 19de en 20ste eeuw, waardoor een deel van de recente historische gelaagdheid verloren is gegaan.

  Het kasteel bezit een ***uitzonderlijke artistieke erfgoedwaarde*** dankzij de ingreep van de Florentijnse architect Giovanni Niccolò Servandoni in 1761. Het bewaarde gevelrestant met Dorische zuilen en fronton vormt een zeldzaam en uniek voorbeeld van zijn werk in België – buiten het kasteel van Hingene zijn geen andere gerealiseerde ontwerpen van Servandoni bewaard gebleven. De gevel is uitgevoerd in een classicistische, neo-palladiaanse stijl, een vormentaal die in de 18de eeuw hoofdzakelijk in Engeland werd toegepast en uitzonderlijk was in de Zuidelijke Nederlanden. Opmerkelijk is dat deze vernieuwende stijl hier voorkomt in een landelijke context, terwijl in die periode (de vroege jaren 1760) elders nog volop de rococo overheerste.[72]

72 DE CALUWE, Case studie: Het kasteeldomein van Lede, Scriptie, Antwerpen, 2016, pg. 70-73.

2025 HUIDIGE TOESTAND ONDERLEGGER MET GESLOOPTE VLEUGELS

Huidige bebouwing (2025)

Verdwenen waterburcht

Verdwenen slotgracht en spiegelvijver

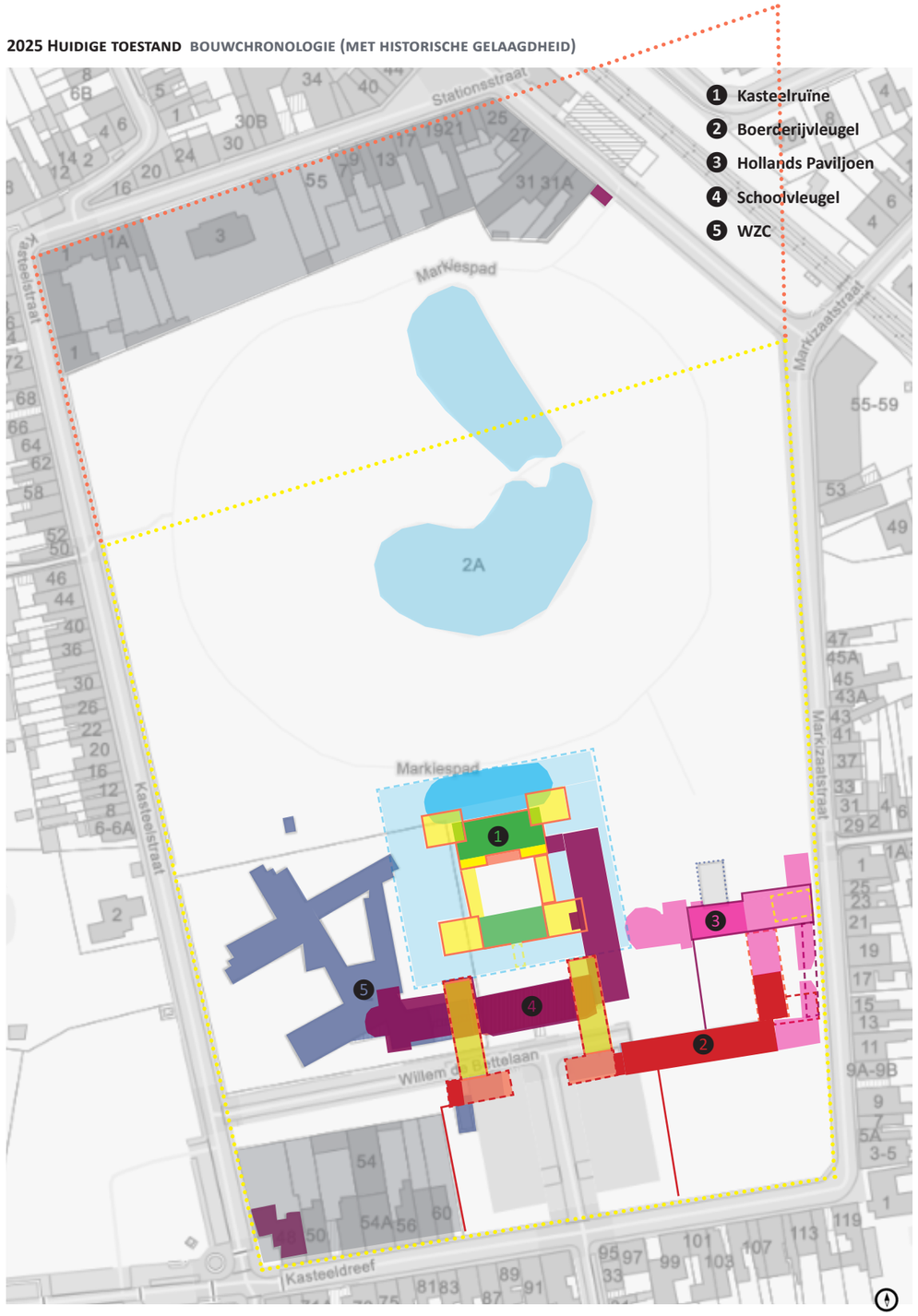
Verdwenen volume (1777-1845)

In 1897 gesloopte dienstgebouwen (opklimmend 17de-eeuw) & industrievleugels (uit ca. 1850)

In ca. 1900 gesloopte werkhuizen (uit ca. 1850)

In 2014 gesloopte schoolvleugels (1900-1906), orangerie (1850), poortvleugel (1850) en Hollands paviljoen (1922)

2025 Huidige toestand bouwchronologie (met historische gelaagdheid)

16de eeuw
17de eeuw
18de eeuw (vóór 1777)
1777-1824
ca. 1850 (industrie)
1900-1906 (Klooster en schoolvleugels)
2014 (woonzorgcentrum)

Ook het interieur werd volgens deze nieuwe vormentaal vormgegeven, waardoor het geheel als een vroeg-classicistisch gesamtkunstwerk kan worden beschouwd. Aangezien de eerste voorbeelden van het classicisme in Frankrijk pas rond het einde van de jaren 1750 verschenen (zoals het Petit Trianon in Versailles) en in onze streken pas rond 1775 ingang vonden, kan dit kasteel worden gerekend tot de vroegste voorbeelden van classicisme in Vlaanderen.

Het exterieur bleef tot op heden ongewijzigd, waardoor het ontwerp van Servandoni uitzonderlijk goed bewaard bleef. De latere gevelafwerkingen uitgevoerd door de zusters tijdens de schoolperiode tastten de oorspronkelijke vormentaal niet aan. Ondanks de ruïneuze staat blijven zowel het oorspronkelijke bouwvolume als de karakteristieke ontwerpkenmerken van Servandoni duidelijk herkenbaar, waardoor het kasteel zijn ***historische, artistieke en architecturale waarde*** heeft behouden.[73]

Gezien de cruciale rol die het domein speelde in de ontwikkeling van het dorp en de plaatselijke kerk, kan het ook een hoge ***sociaal-culturele waarde*** worden toegekend. Eeuwenlang fungeerde het kasteel als het machtscentrum van het dorp: de heer resideerde er, ontving er verantwoording, verpachtte talrijke gronden en deed schenkingen die de gemeenschap ten goede kwamen. De herinnering aan de invloedrijke familie Bette leeft vandaag nog steeds voort, onder meer doordat de gemeente hun wapenschild heeft overgenomen als gemeentelijk schild en via straatnamen zoals ‘Markizaatstraat’ en ‘Willem Bettelaan’.[74]

Het kasteel bezit ook een uitgesproken ***stedenbouwkundige erfgoedwaarde***. Het kasteel moest een machtssymbool voorstellen, en werd daarbij geholpen door structuren zoals bijvoorbeeld zichtassen in de straat- en parkaanleg, en symmetrische dienstgebouwen. Heden neemt het gebouw nog altijd deze centrale plaats in het dorpsweefsel. Het kasteeldomein staat qua schaal duidelijk boven de dorpskern. De aanleg van het station in de midden 19de eeuw, pal tegen het domein en voorzien van een toegang langs het park, versterkte bovendien de prominente positie van het kasteel.

- De voormalige **boerderijvleugel**, opgetrokken tussen 1777 - 1824, is het tweede oudste bouwkundig bewaard relict op de site en het enige intact bewaarde gebouw. Deze vleugel vormt een overblijfsel van het vroegere neerhof van het kasteel, dat in de 19de eeuw deel uitmaakte van de industriële activiteiten die er toen gevestigd waren. De planindeling en interieurafwerking verwijzen nog steeds naar de oorspronkelijke stalfunctie. Het gebouw bevat waardevolle bakstenen tongewelven en troggewelven met gietijzeren kolommen op de begane grond en een brandveilige bakstenenvloer op de verdieping. Tijdens de periode waarin het domein onder de zusters viel, werd de topgevel vernieuwd (na de afbraak van de aanliggende L-vormig dienstgebouw); de grote laadluiken en de poortdoorgang herinneren nog altijd aan de agrarische functie, met een hooizolder onder het zadeldak en de stallen op het gelijkvloers. Ook de aangrenzende boomgaard aan de zuidzijde en de tuinmuur versterken, als samenhangend geheel, de erfgoedwaarde van de voormalige boerderij. De boerderijvleugel vormt daarmee een representatief en goed bewaard voorbeeld van de vroegere agrarische werking van het domein.

  Een kasteeldomein werd traditioneel pas als volledig beschouwd wanneer het beschikte over een eigen **neerhof,** moestuin, boomgaard, opbrengstbossen, jachtdomein en een aangelegd park of lusttuin. Deze onderdelen hadden zowel een functionele als een decoratieve rol: ze zorgden voor voedselproductie (moestuinen en boomgaarden), houtopbrengst (bossen en dreven) en recreatie (lusttuinen en parken). Tegelijk fungeerden ze als statussymbolen, onder meer door de aanwezigheid van exotische bomen, planten, groenten en fruit, de aanleg van dubbele dreven en het gebruik van verfijnde snoeitechnieken zoals leifruit. De boerderijvleugel met de aansluitende tuinmuur vormt het laatste restant van het historische neerhof. De waardevolle aanpalende orangerie, destijds voorzien van een beglaasde zuidgevel, ondersteund door Dorische zuilen, werd echter in 2010 gesloopt.

- Het zogenaamde **‘Hollands Paviljoen’** verwijst naar de industrievleugel die in 1850 werd opgericht en in 1922, onder het Gesticht van Mesen, werd verbouwd tot schoolgebouw. Vanaf dat moment begeleidde deze vleugel, samen met

73 DE CALUWE, Case studie: Het kasteeldomein van Lede, Scriptie, Antwerpen, 2016, pg. 70-73.
74 DE CALUWE, Case studie: Het kasteeldomein van Lede, Scriptie, Antwerpen, 2016, pg. 70-73.

de parallelle boerderij- en orangerievleugel, de toegangsas naar de school via de hoofdinkom langs de Markizaatstraat. Tegelijk werd een nieuwe toegangspoort met tuinmuur opgetrokken tussen de boerderijvleugel en het Hollands Paviljoen. In 2014 werd de vleugel grotendeels gesloopt. Enkel de grote **overwelfde kelder**, samen met de vloerplaat en schouw uit de periode van het Hollands Paviljoen, bleven behouden. Ook de tuinmuur met poort tussen het paviljoen en de boerderijvleugel is nog aanwezig. De vleugel verloor zijn industriële waarde grotendeels door de verbouwing tot schoolgebouw en later door de consolidering tot ruïne. De overwelfde kelder vormt echter nog steeds een tastbare getuige van de vroegere opslagfunctie voor wellicht bieten en vaten, al werd de vloer tijdens de consolidatiewerken van 2014 verlaagd. Ondanks deze aanpassing bezit de kelder nog altijd waardevolle architecturale en ruimtelijke kwaliteiten. De huidige toegangshelling vormt daarentegen een storende ingreep die zowel het landschapspark als de kelder visueel schaadt.

De erfgoedwaarde van de **sokkel met wandfragment** is door de sloop van de rest van de vleugel vrijwel volledig verdwenen. Als geïsoleerd relict draagt het fragment nauwelijks nog historische betekenis: slechts een klein deel van het oorspronkelijke bouwvolume is af te lezen en de ensemblewaarde is verloren. Ook de neo-Vlaamse renaissanceschouw en de gedenksteen met jaarankers ogen vreemd binnen de geconsolideerde open vloerplaat; het geheel is uit zijn context gerukt en vertelt nog weinig. De aansluitende tuinmuur met poort spreekt als historisch onderdeel veel sterker en ondersteunt beter de leesbaarheid van de site dan het geïsoleerde wandfragment. Indien men de site in de toekomst wenst te herwaarderen en deze vleugel zou willen reconstrueren, kan het wandfragment opnieuw in een ontwerp worden geïntegreerd.

- Van de twee **schoolvleugels** met kapel, opgetrokken tussen 1900 en 1905, is enkel de kelder en de vloerplaat van de zuidelijke schoolvleugel uit 1905 bewaard gebleven. Beide vleugels waren uitgevoerd in neogotische stijl, waarbij de zuidelijke vleugel een vereenvoudigde versie vormde van de oudere oostvleugel. Terwijl de oostvleugel was opgebouwd in traditionele materialen en beschikte over een fraaie neogotische trap en een bijzondere dubbelhoge theaterzaal, bestond de zuidvleugel uitsluitend uit repetitieve traveeën en was de volledige interne constructie opgetrokken in beton en staal.

  Vooral de positionering van de zuidelijke vleugel maakt haar storend: ze werd dwars geplaatst op de historische toegangsas naar het kasteel, waardoor deze voor het eerst in eeuwen werd doorbroken. Bij de sloop bleven enkel de kelder, de vloerplaat en de plint bewaard, elementen die op zichzelf geen architecturale of historische waarde meer bezitten. Door het verdwijnen van zowel de oostvleugel als de kapel staat dit relict volledig los van zijn oorspronkelijke context. Het is niet representatief voor het vroegere neogotische schoolcomplex en bezit geen ensemblewaarde meer, waardoor de vleugel geen erfgoedwaarde meer draagt. Bovendien doorbreken de resterende kelderstructuren en de vloerplaat nog steeds de historische en veel waardevollere zichtas van de Olmendreef naar het kasteel (ruïne).

  De enige erfgoedwaarde die deze vleugels ooit hadden, was hun bijdrage aan het geheel van het grote neogotische schoolcomplex. Nu dat volledige complex verdwenen is, verliest dit relict zijn betekenis. Het is daarbij vermeldenswaardig dat het classicistische uiterlijk van het kasteel visueel weinig aansluiting vond bij het neogotische ensemble. Door het verdwijnen van alle neogotische toevoegingen op het domein komt het kasteelgebouw vandaag opnieuw volledig tot zijn recht.

- Binnen de historische waarde van het domein mag het ***archeologisch belang*** niet worden onderschat. Het plangebied is rijk aan sporen uit verschillende periodes. De bouw van het waterslot en de verdere ontwikkeling van het kasteeldomein, inclusief de dienstgebouwen en het neerhof, getuigen van het vroegere belang en prestige van de heerlijkheid. Het domein, dat sinds de 14de eeuw dienst deed als landgoed van de heerlijkheid van Lede en in de 19de eeuw diverse industriële functies huisvestte, bevat naar alle waarschijnlijkheid nog talrijke archeologische sporen hiervan in de bodem. Ook van de verdwenen waterburcht, inclusief torens, dienstvleugels, neerhof, slotgracht en vijverpartijen, zijn mogelijk ondergrondse resten terug te vinden.

- Tot slot bezit het domein ook een duidelijke ***volkskundige en sociale waarde***, die voor de lokale bevolking een sterke emotionele betekenis heeft en niet mag worden onderschat. De site maakt deel uit van het collectieve geheugen, waarbij vooral het beeld van het kasteel als ruïne en vervallen gebouw blijft hangen. Tot aan de sluiting van de school in 1970 was de site voor buitenstaanders ontoegankelijk en bleef het kasteel vanaf de straat volledig aan het zicht onttrokken waardoor ze enkel het gebouw in verval kennen. Hierdoor kreeg het domein een reputatie als schandvlek, wat de voorbije decennia herhaaldelijk tot scherpe reacties in de media leidde. Ook de talrijke protest- en reddingsinitiatieven getuigen van een sterk lokaal sociaal draagvlak en een blijvende betrokkenheid bij de toekomst van de site.[75]

Conclusie Bouwkundig erfgoed

Het kasteel bezit een zeer grote historische en sociaal-culturele waarde, dankzij zijn ouderdom, gelaagdheid en de rol die het door de eeuwen heen heeft gespeeld in de ontwikkeling van Lede. Hieraan gekoppeld kan ook een architecturale waarde worden toegekend. De huidige ruïneuze toestand heeft er enerzijds toe geleid dat veel historisch materiaal verloren is gegaan, maar anderzijds heeft dit de oude kern uit de 16de eeuw (of ouder) deels blootgelegd. Zo worden vroegere constructies, technieken en materialen zichtbaar, wat bijdraagt aan de wetenschappelijke en architecturale waarde van het gebouw. Omdat het volume van het kasteel nog steeds herkenbaar is en de belangrijkste architecturale details behouden zijn gebleven, blijft het geheel goed leesbaar.

Daarnaast heeft het kasteel een zeer hoge artistieke waarde door de ingreep van Servandoni. Hij transformeerde het kasteel uniform, zowel interieur als exterieur, naar een zeer vroege classicistische stijl, wat niet alleen bijdraagt aan de ensemblewaarde, maar ook tot een hoge zeldzaamheid leidt. Het kasteel wordt nog waardevoller wanneer men weet dat het een van slechts twee overgebleven werken van Servandoni in België betreft, en dat zijn klassieke vormentaal destijds uitzonderlijk was, aangezien men zich toen nog in de rococo-periode bevond.[76]

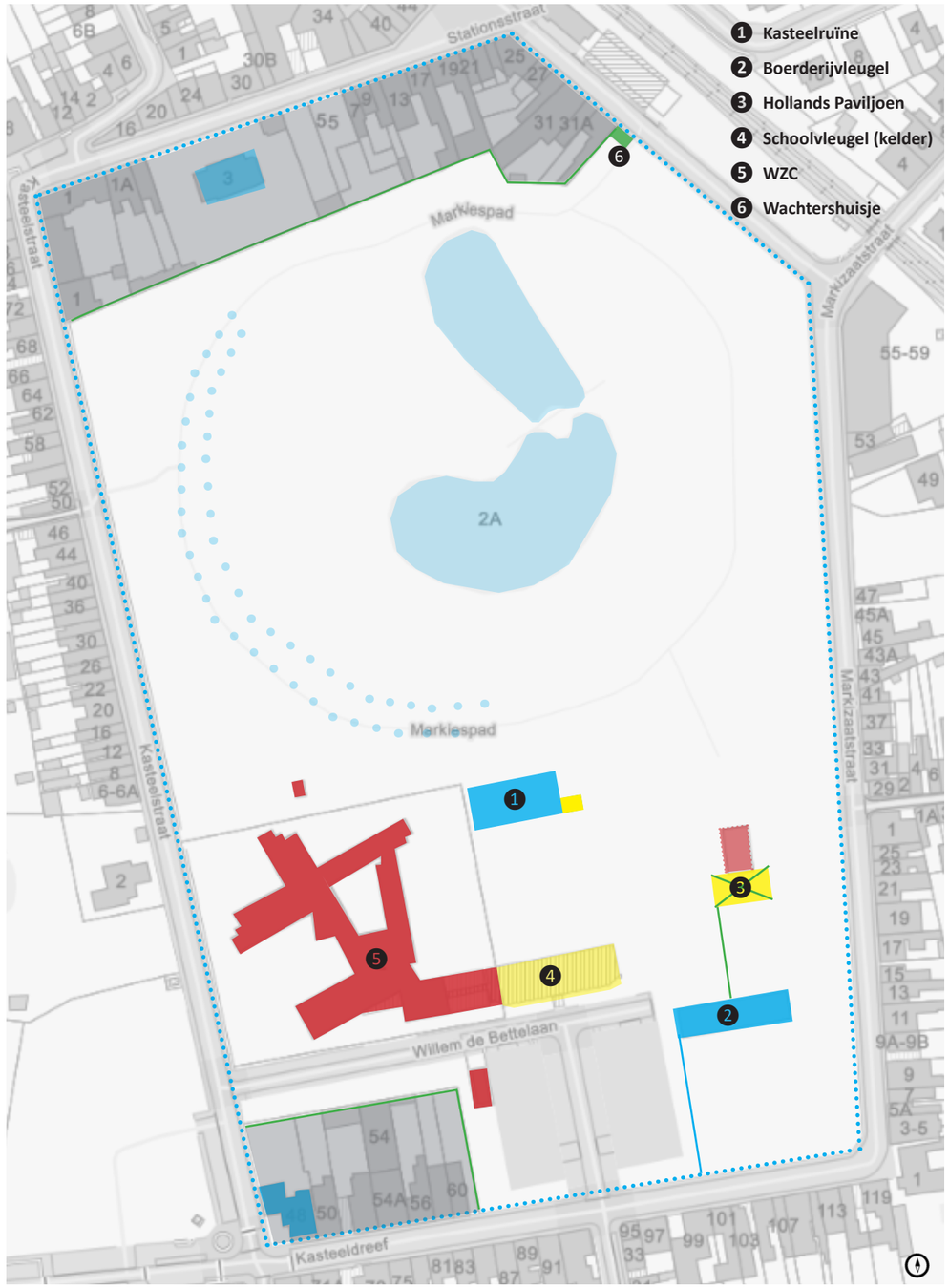
Het park bezit vooral landschappelijke, historische, artistieke en stedenbouwkundige waarde. De belangrijkste elementen van het landschappelijk ontwerp, de vijver met eiland en bruggetjes in cementrustiek, enkele markante bomen en boomgroepen, is nog steeds afleesbaar, ook binnen het huidige verwilderde landschap. Het park vormt een representatief voorbeeld van landschappelijke tuinarchitectuur. De ronde wandeling met de begeleidende beukendreef, is bijzonder waardevol door zijn zeldzaamheid en draagt een hoge esthetische en architecturale waarde. Ook de welkomstboom (vroeger twee) bij de ingang aan de Olmendreef is een waardevol relict, en vormt een representatief voorbeeld van een boom die traditioneel werd aangeplant bij de toegang tot een erf.

Bij de gebouwde relicten bezit de boerderijvleugel met tuinmuur nog een hoge historische en industrieel-archeologische waarde als laatste overblijfsel van het neerhof en is ze representatief voor de agrarische activiteiten op het domein. De kelder van het Hollands Paviljoen verwijst mogelijk nog naar de vroegere industriële functies, maar de belangrijkste waarde ligt vooral in de ruimtelijk-architecturale kwaliteiten van de overwelfde ruimte. De overblijvende schouw met wandfragment, die volledig uit zijn oorspronkelijke context is geplaatst, oogt bevreemdend. Samen met de storende toegangshelling naar de kelder doet dit afbreuk aan de beleving en leesbaarheid van het domein.[77]

De plint van de zuidelijke schoolvleugel is het minst waardevolle object op het domein. Sterker nog, door haar aanwezigheid wordt de contextwaarde juist verzwakt, omdat ze de historische zichtas van de Olmendreef naar het kasteel verstoort. De opvallende blauwe balustrades en betonnen hellingen zijn te dominant en beïnvloeden het uitzicht van het domein negatief. Door de volledige sloop van de oostelijke schoolvleugel zonder het bewaren van bouwsporen in situ is ook de herinneringswaarde van deze vleugel volledig verloren gegaan. Omdat deze en andere ingrepen geen uniforme aanpak volgden, is de ensemblewaarde van het domein vandaag vrijwel verdwenen. Tegelijkertijd heeft het verdwijnen van de neogotische schoolvleugels de ensemblewaarde van het classicistische kasteel versterkt, doordat de latere aanbouwen en hun sloop het kasteel opnieuw centraal in beeld brengen (mits men de storende plint van de zuidelijke vleugel buiten beschouwing laat).[78]

75 DE CALUWE, Case studie: Het kasteeldomein van Lede, Scriptie, Antwerpen, 2016, p. 74.
76 DE CALUWE, Case studie: Het kasteeldomein van Lede, Scriptie, Antwerpen, 2016, p. 80.
77 DE CALUWE, Case studie: Het kasteeldomein van Lede, Scriptie, Antwerpen, 2016, p. 80.
78 DE CALUWE, Case studie: Het kasteeldomein van Lede, Scriptie, Antwerpen, 2016, p. 80.

Waardebepaling overzicht

Hoge monumentwaarde behoud noodzakelijk

Positieve monumentwaarde behoud wenselijk

Indifferente monumentwaarde aangepaste vervanging mogelijk

Geen monumentwaarde elementen kunnen verwijderd worden

Keldergewelven

04.02 WAARDEBEPALING BOUWKUNDIGE RELICTEN

Hoge erfgoedwaarde

- **Kasteelruïne** *Hoge historische, architecturale en artistieke erfgoedwaarde & sociale-culturele erfgoedwaarde*
  - Gevelmassieven - kelderoverwelvingen van voormalig kasteel (opklimmend tot 16de eeuw of ouder)
  - Gevelontwerp van Servandoni

- **Boerderijvleugel** *Historische en industrieel-archeologische erfgoedwaarde*
  Restant van het voormalig neerhof van het kasteel, opgetrokken tussen 1777-1824
  - Gevelmassieven - bakstenen tongewelven & verdiepingsvloer > opklimmend tot eind 18de - begin 19de E
  - Troggewelven en gietijzeren kolommen > opklimmend tot 19de eeuw
  - Westgevel uit 1900 (bij verbouwing tot school)

- **Tuinmuur** *Historische, stedenbouwkundige en industrieel-archeologische erfgoedwaarde*
  Tuinmuur aan boerderijvleugel > opklimmend tot 18de eeuw, zie Ferrariskaart (1777)
- **Ommuring** Restant ommuring van het domein ter hoogte van de Markizaatstraat

Positieve erfgoedwaarde

- **Industriële kelder onder 'Hollands paviljoen'**
  Historische, architecturale en industrieel-archeologische erfgoedwaarde
  De kelder is ouder dan het gebouw erboven en werd circa 1850 opgetrokken tijdens de industriële periode van het domein, met onder andere een suikerfabriek en distilleerderij. Het betreft een grote overwelfde kelder met kolommen, die waarschijnlijk diende als verdiept opslagruimte voor suikerbieten of als gistingkelder voor vaten.

- **Wachtershuisje** opgericht eind 19de eeuw (zie historische kaarten) aan parkingang nabij het station
- **Tuinmuur met inkompoort** Restant van schoolcomplex, opgericht tussen 1900-1906 met verbouwing van de puntgevel van de boerderijvleugel en Hollands Paviljoen, voor afsluiting van de koer

Indifferente erfgoedwaarde

- **'Hollands Paviljoen'**
  Industrievleugel uit 1850, in 1920 verbouwd in neorenaissancestijl en ingericht als klaslokalen.

  > Het restant is volledig uit zijn oorspronkelijke context geplaatst; enkel een schouwstuk en een gevelfragment zijn bewaard, die op zichzelf nog weinig betekenis hebben. Indien een nieuwe vleugel wordt heropgericht, kan dit fragment opnieuw in het ontwerp worden geïntegreerd.

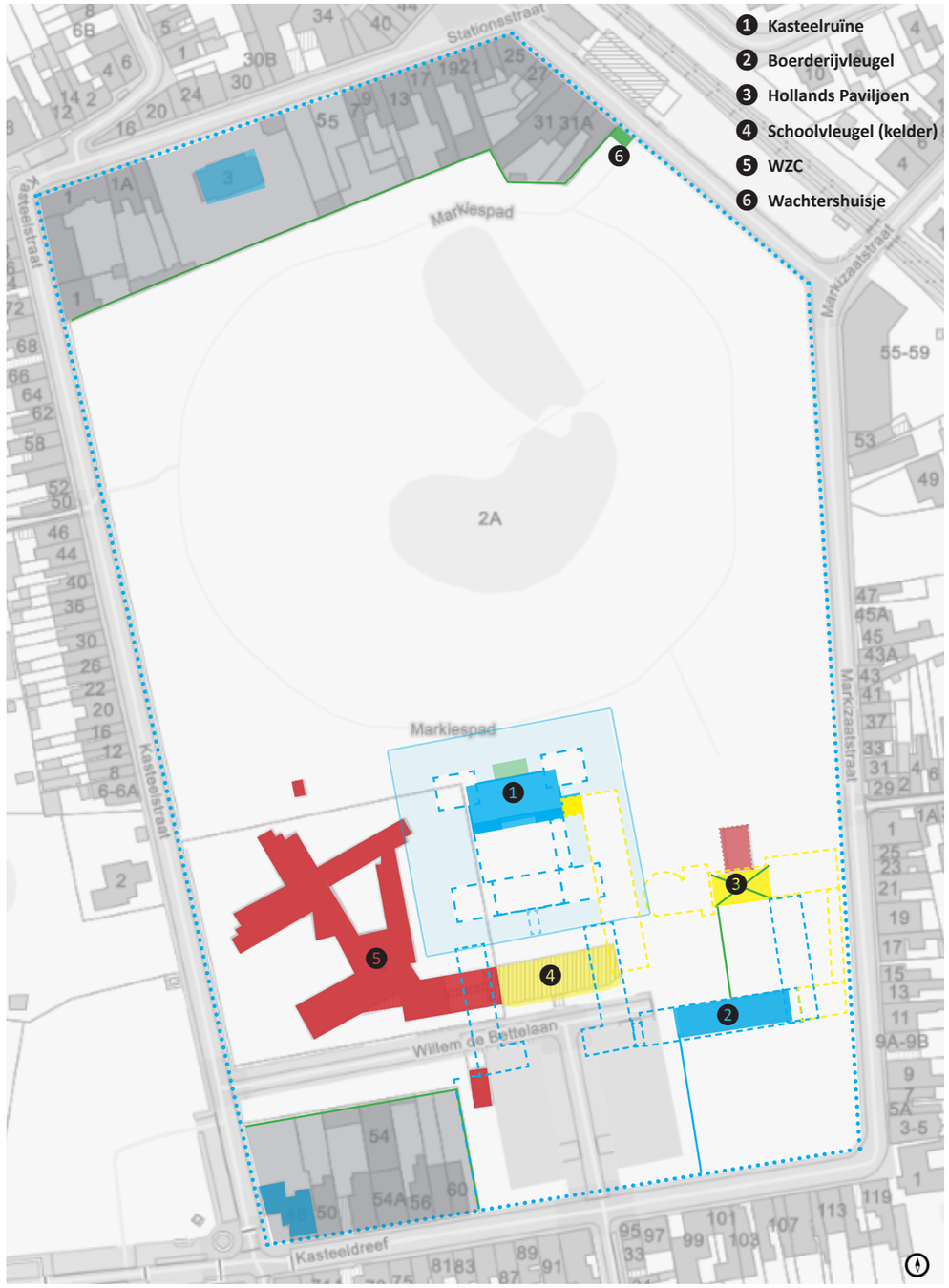
  > De oorspronkelijke *artistieke en architecturale waarde* zijn teniet gedaan door sloop en het fragmentarisch behoud

- **Fundering van zuidelijke schoolvleugel (1905)**
  > Draagt geen erfgoedwaarde meer: het bouwwerk is volledig afgebroken tot de funderingen, die geen informatie meer bieden over de oorspronkelijke context. Bovendien doorbreken deze resten de historische zichtas van de Olmendreef naar het kasteel.

  > De oorspronkelijke *artistieke en architecturale waarde* zijn teniet gedaan door sloop en het fragmentarisch behoud

Geen erfgoedwaarde

- **Nieuwbouw WZC Markizaat**

Keldergewelven

Bouwsporen ondergrond (verdwenen volumes)

04.03 WAARDEBEPALING ARCHEOLOGISCHE RELICTEN

Binnen de historische waardering van het domein neemt het archeologisch erfgoed een belangrijke en niet te verwaarlozen plaats in. Het plangebied wordt gekenmerkt door een hoge archeologische rijkdom, met sporen die verschillende bewonings- en gebruiksfasen omvatten. Het reeds uitgevoerde bureauonderzoek in 2014 en 2024 (projectcode 2022J56) wees op een zeer hoog archeologisch potentieel, met relicten die een uitzonderlijk lange periode vertegenwoordigen en getuigen van een vroege en continue menselijke aanwezigheid op de site.[79]

De oudste sporen dateren uit de steentijd en omvatten lithische artefacten zoals geretoucheerde werktuigen, schrabbers, afslagen en klingen. Uit de vroege tot late ijzertijd werden meerdere kuilen en een waterput geregistreerd. De Romeinse periode is vertegenwoordigd door diverse kuilen en een greppel uit de midden-Romeinse tijd, afgedekt door een colluviaal pakket, evenals door meerdere crematiegraven.[80]

Voor de volle middeleeuwen zijn uiteenlopende structuren vastgesteld, waaronder een gracht of poel, greppels, een palencluster, een waterput en een kuil. Een bijzonder betekenisvolle structuur betreft een imposante gracht uit de 13de of 14de eeuw, die kan worden geïnterpreteerd als de walgracht van het voormalige kasteel van de Heren van Lede. Daarnaast werden verschillende waterputten aangetroffen, telkens in samenhang met nabijgelegen leemextractiekuilen.[81]

Uit de nieuwe tijd zijn onder meer een klein keldertje of beerput en een steunbeer uit de 16de eeuw bekend. Een circulaire bakstenen structuur uit dezelfde periode of iets later wordt geïnterpreteerd als een mogelijke ijskelder, vermoedelijk gerelateerd aan het kasteel van Lede. Verder werden resten aangetroffen van L-vormige dienstgebouwen die deel uitmaakten van het kasteeldomein.[82] Ook van de verdwenen waterburcht zelf, inclusief torens, dienstvleugels, neerhof, slotgracht en vijverpartijen, kunnen zich nog ondergrondse relicten in het plangebied bevinden. Ten slotte is het aannemelijk dat eveneens resten van 19de-eeuwse industriële bebouwing en vroeg-20ste-eeuwse schoolvleugels ondergronds bewaard zijn gebleven.

In het kader van deze waardebepaling wordt de focus gelegd op de ondergrondse resten van de onderzochte bebouwing van de kasteelsite. Daarbij dient te worden benadrukt dat archeologische sporen uit oudere bouw- en bewoningsfasen eveneens een zeer hoge erfgoedwaarde bezitten.

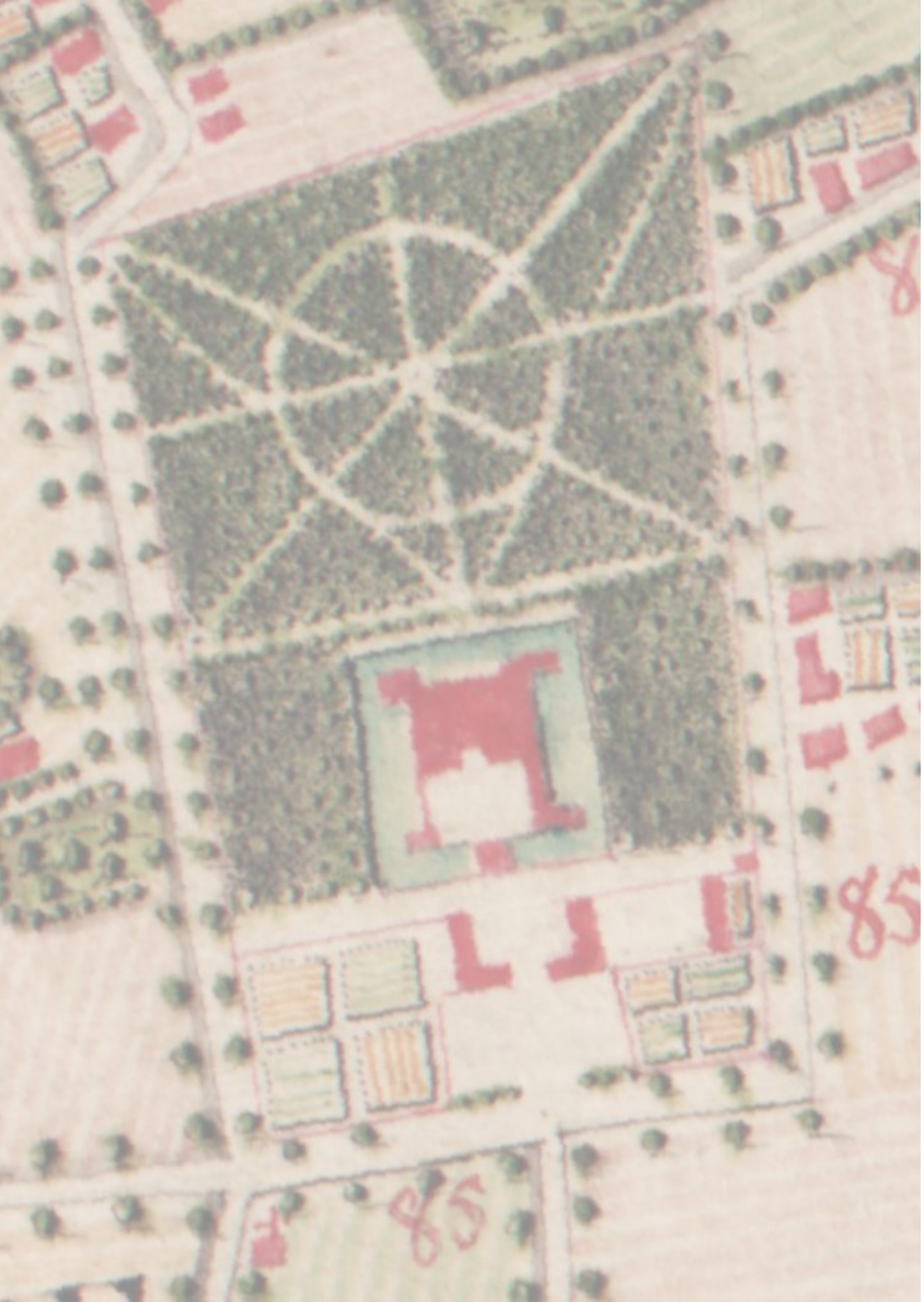
Hoge erfgoedwaarde

- **Waterslot met (hoek)torens, poortgebouw, verbindingsvleugels**
- **L-vormige dienstvleugels**
- **Neerhof (18de-eeuwse vleugels)**
- **Ommuring**

Indifferente erfgoedwaarde

- **Verdwenen industrie-vleugels**
- **Verdwenen orangerie**
- **Verdwenen poortvleugel school (zij-ingang)**

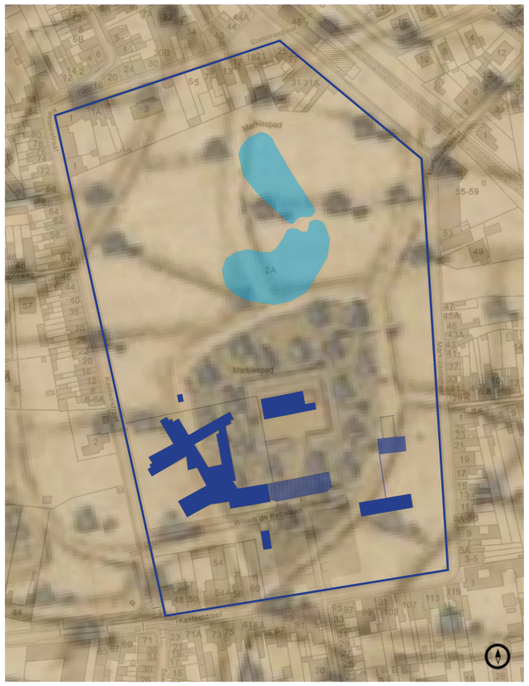
79 J. BRUGGEMAN, K. DUPRE, Nota Lede - Willem de Bettelaan Markizaat, Rapporten All-Archeo bv 1982, Bornem 2024; CLEMENT, C. & PEDE, R.,B. CHERRETE, Lede Domein Mesen. Archeologisch onderzoek, Aalst (Archeologie rapport 11), 2014; J. BRUGGEMAN, N. REYNS, Archeologienota Lede – Willem de Bettelaan/Markizaat, Bornem (Rapporten All-Archeo bv 1547), 2022.
80 IDEM
81 IDEM
82 IDEM

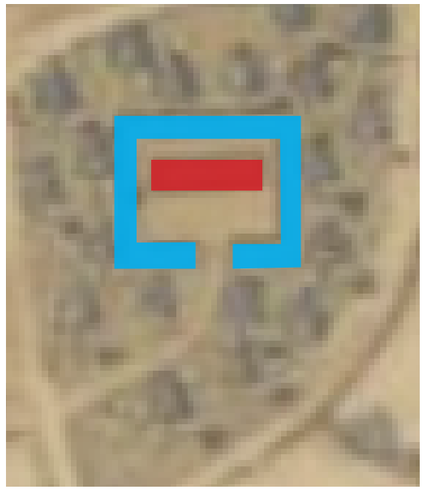
HOOFDSTUK 05
BIJLAGEN

05.01 CARTOGRAFISCHE STUDIE

1612 (KOPIE VAN 1784)

afb. 172: Kaart uit 1612, geprojecteerd op de huidige situatie, met de bestaande bebouwing aangeduid in donker paars.

afb. 170: 1612: Kaart van het Land van Aelst door Jacob Josef Lecler © Made in Aalst.

- 1612: situatie na heropbouw van verwoestingen uit 1581 > rechthoekig volume omgeven door brede slotgracht met toegangsbrug, gelegen in bebost landgoed.

1629 KAART VAN PHILIPS DE DEYN

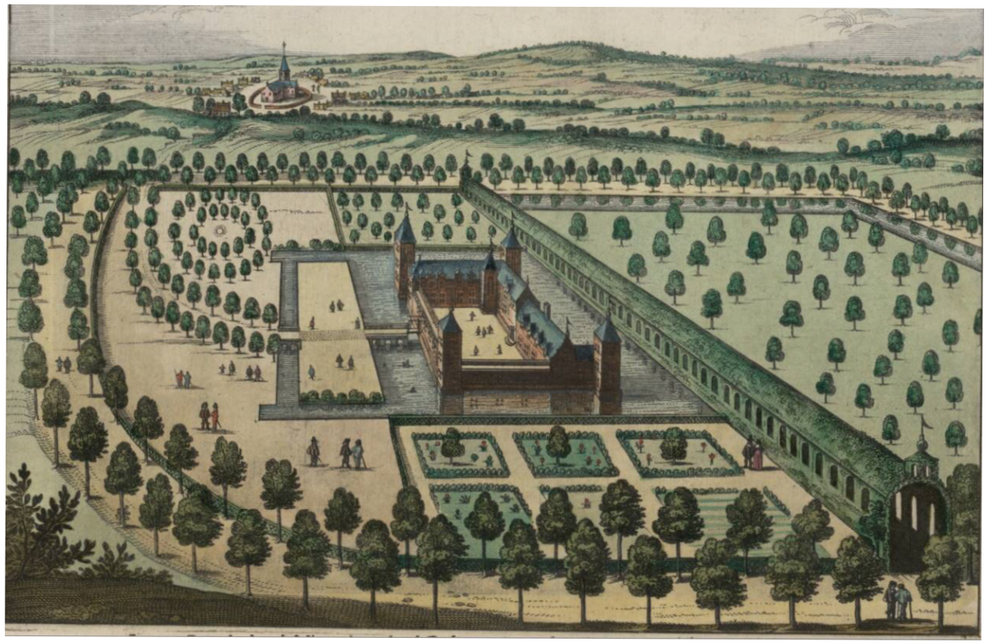

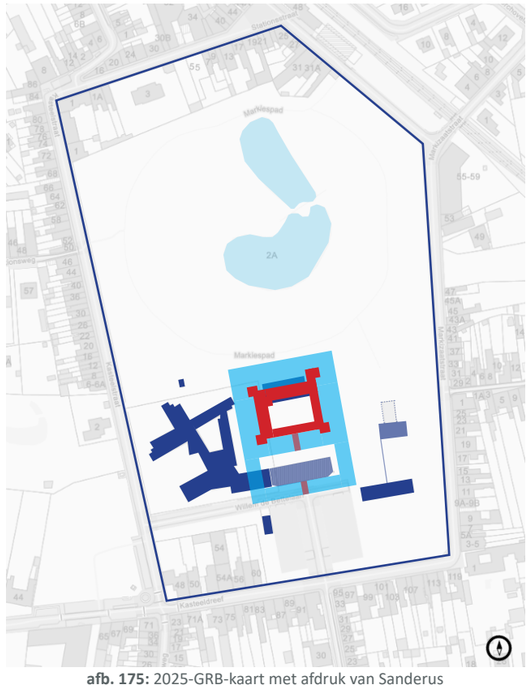
afb. 171: 1629: Kaart gemaakt door landmeter Philips De Deyn © uit masterscriptie van C. DE CALUWE, 2016.

- 1629: Uitbreiding van het kasteel met hoektorens, een zuidvleugel van twee verdiepingen onder zadeldak met brug, een hoge ronde toren van vier bouwlagen en een verbindingsvleugel tussen het poortgebouw en het hoofdvolume.

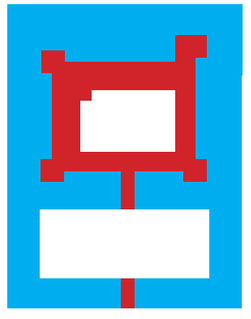
1641: SANDERUS PRENT

afb. 173: 1641: Sanderus tekening uit Flandria Illustrata die het kasteelcomplex in renaissancestijl weergeeft © Google books.

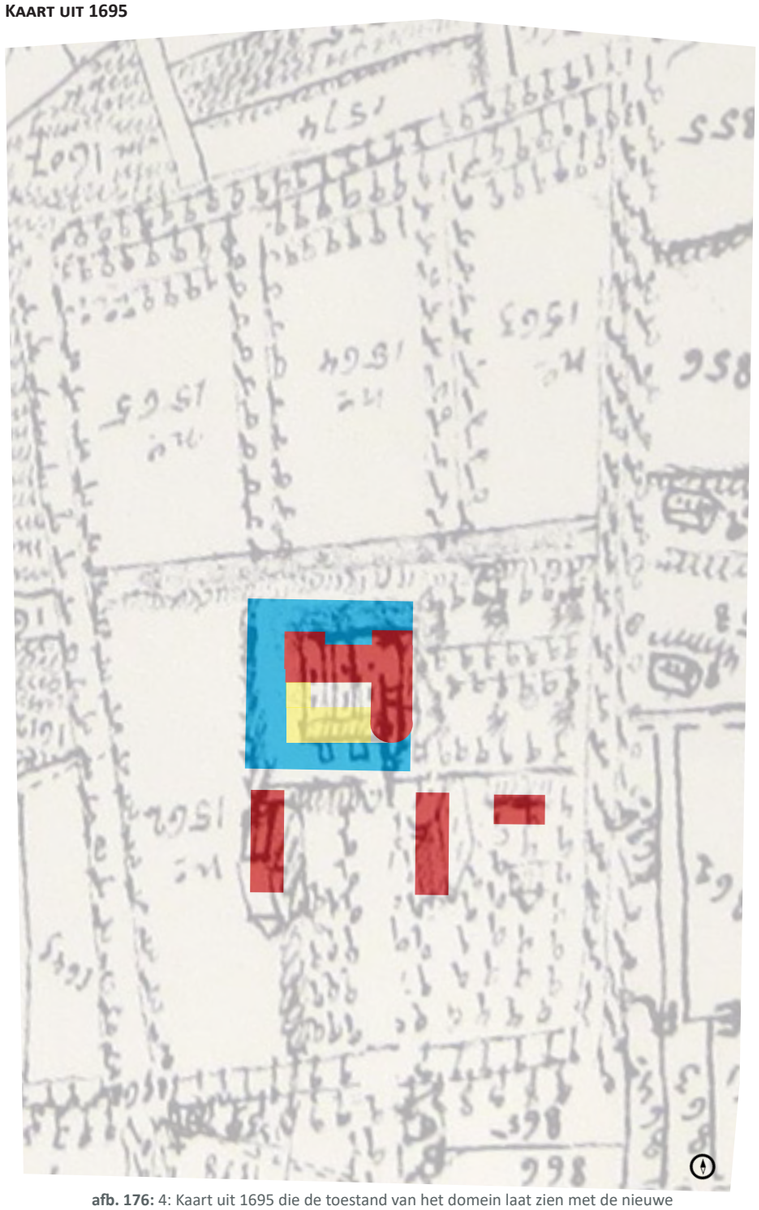
afb. 175: 2025-GRB-kaart met afdruk van Sanderus volumes geprojecteerd op de kaart.

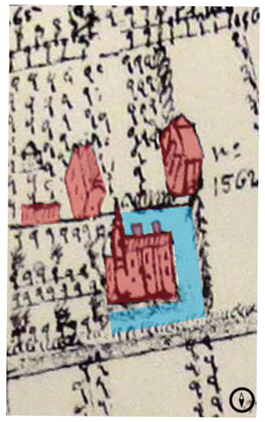

afb. 174: Vereenvoudigde voetafdruk van de gebouwen en de omgrachting van het kasteel, zoals weergegeven op de Sanderus-prent.

- 1641: Uitbreiding met westvleugel; vier hoektorens verbonden door vleugels. Omgrachting uitgebreid met voorplein en tweede brug.

Kaart uit 1695

afb. 177: 4: Kaart uit 1695 © BUYS, J., Landboek 1695.

Bestaande bebouwing in 1695

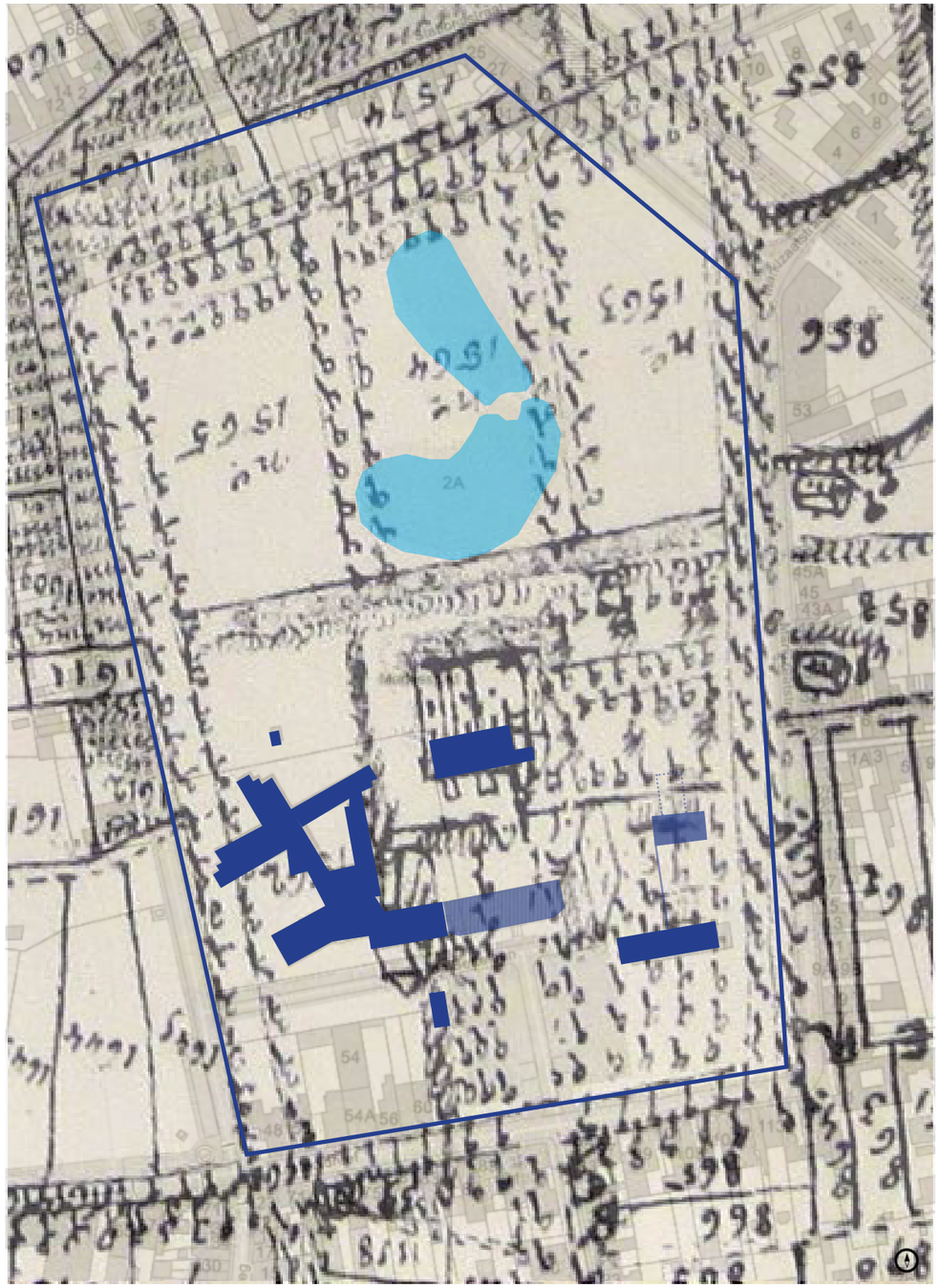
Mogelijk verdwenen 17de-eeuwse zuidvleugel & westelijke zijvleugel

afb. 176: 4: Kaart uit 1695 die de toestand van het domein laat zien met de nieuwe Olmendreef bovenaan en de twee nieuwe dienstvleugels © BUYS, J., Landboek 1695, niet gepubliceerd werk, sd, p. 149, via masterscriptie van C. DE CALUWE.

- 1629: Het kasteeldomein werd op het voorplein uitgebreid met twee langgerekte dienstgebouwen langs de nieuwe inkomas, terwijl aan de zijkant van het domein een poorthuisje of hovenierswoning werd toegevoegd.
- Op deze prent lijken zowel de zuidvleugel als de westvleugel van het kasteel binnen de slotgracht verdwenen.

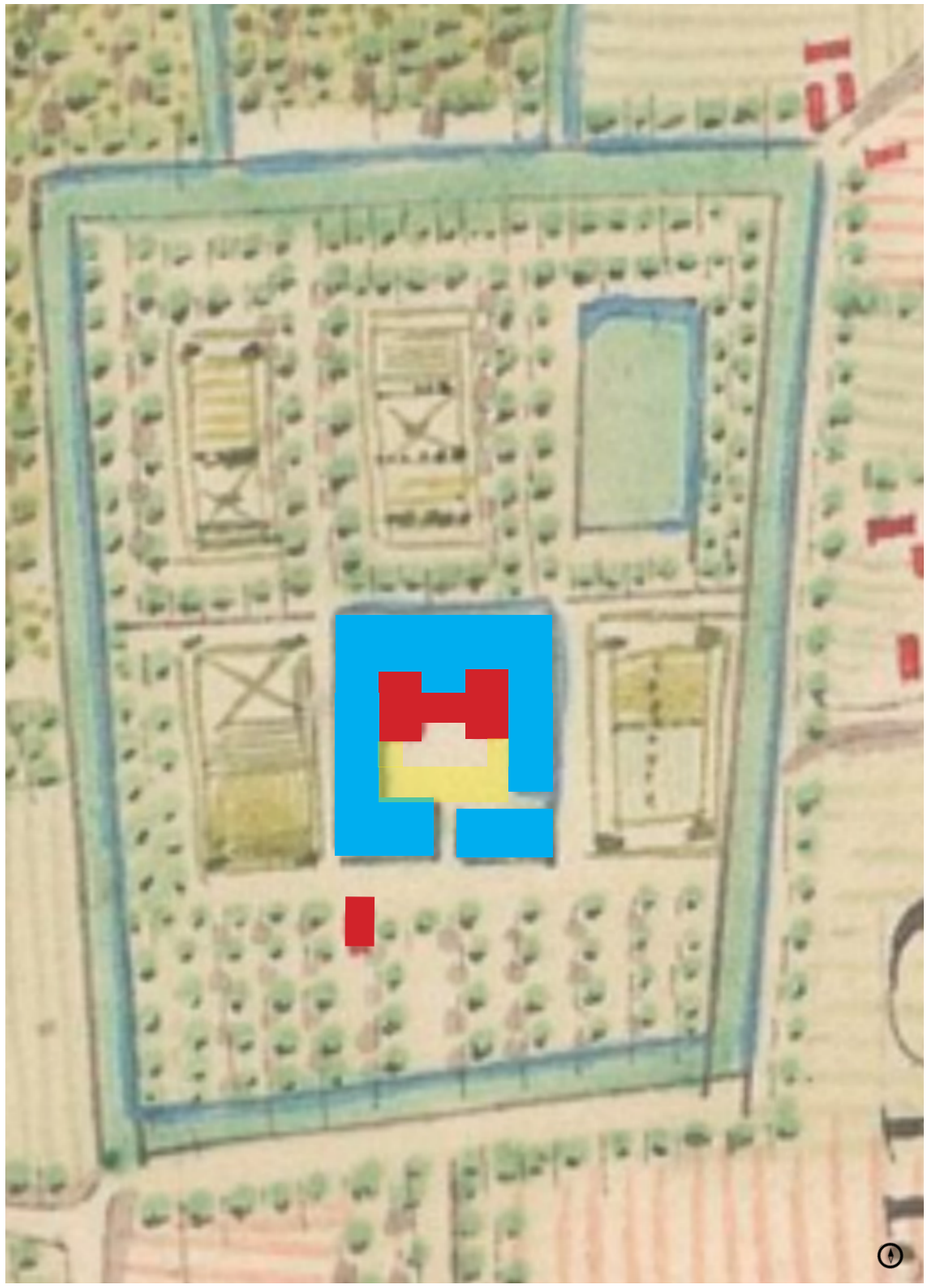

Kaart uit 1695 x 2025 GRB-kaart

afb. 178: Kaart uit 1695, geprojecteerd op de huidige situatie, met de bestaande bebouwing aangeduid in donker paars.

Militaire kaart 1745 (Villaretkaart 1745-1748)

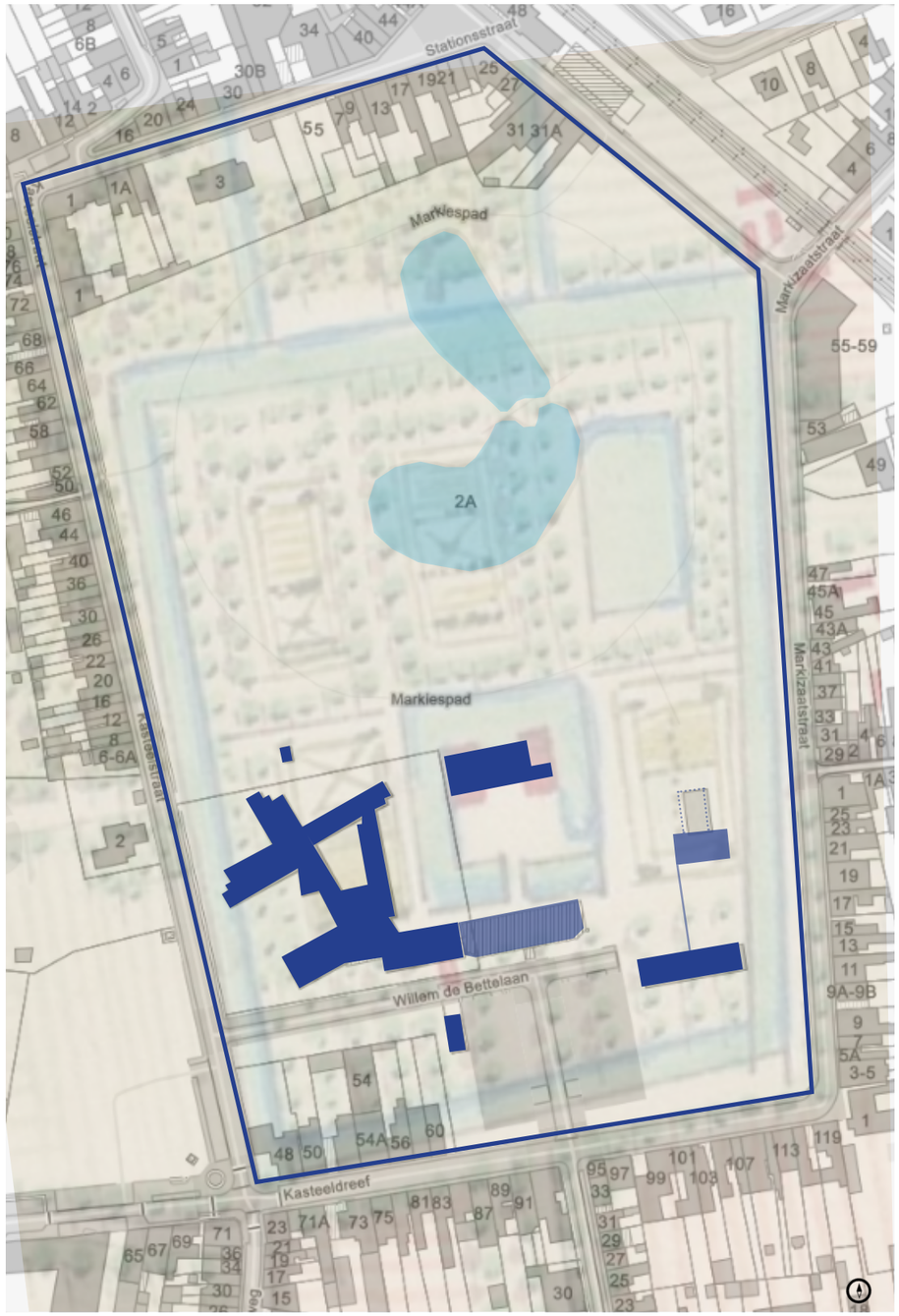

afb. 179: 1745: militaire kaart © Bibliothèque nationale de France.

Bestaande bebouwing in 1745

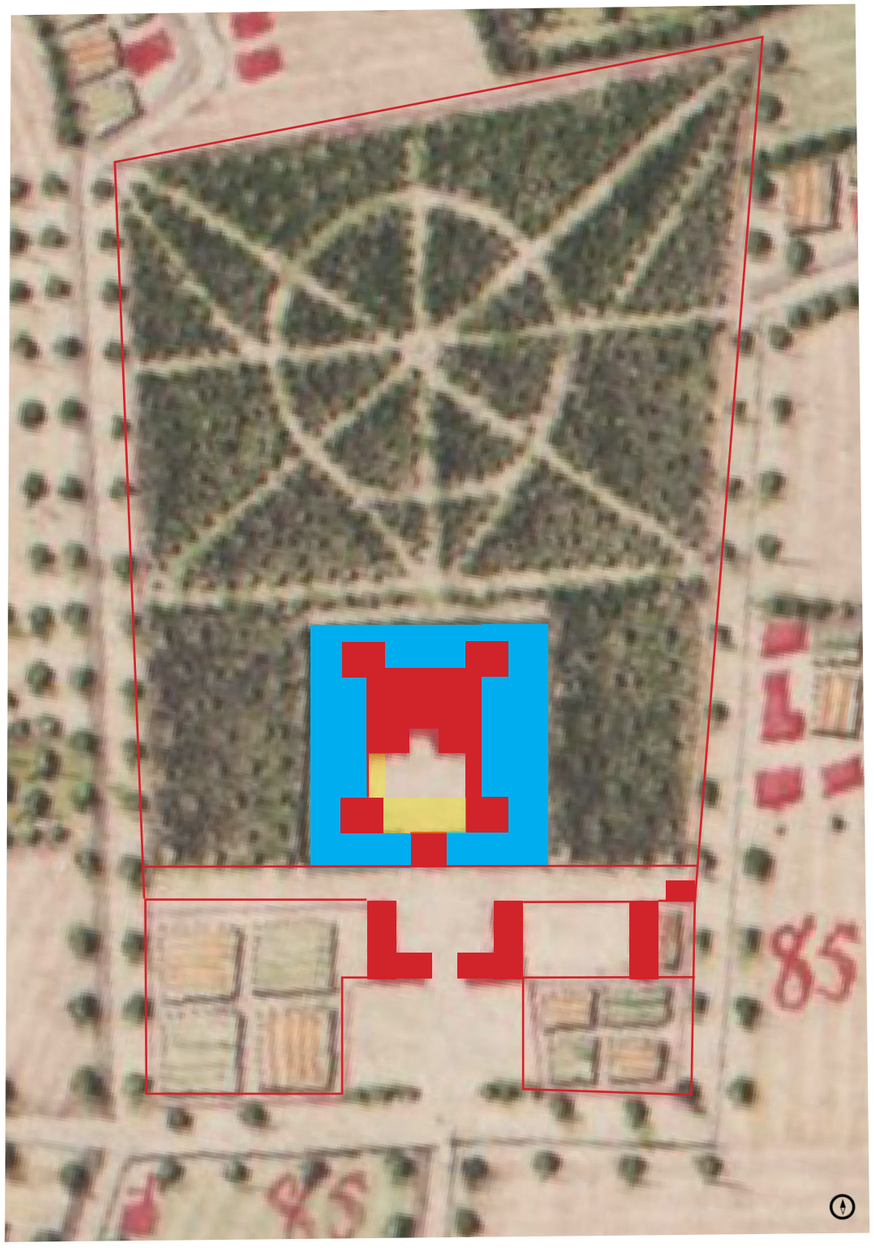
Verdwenen vleugels

1745 Militaire kaart x 2025 GRB-kaart

afb. 180: Kaart uit 1745, geprojecteerd op de huidige situatie, met de bestaande bebouwing aangeduid in donker paars.

1777 Ferrariskaart

afb. 181: 1764-1771: Ferrarislegger © Arcanum maps.

afb. 182: 1777: Ferrariskaart © Geoportaal.

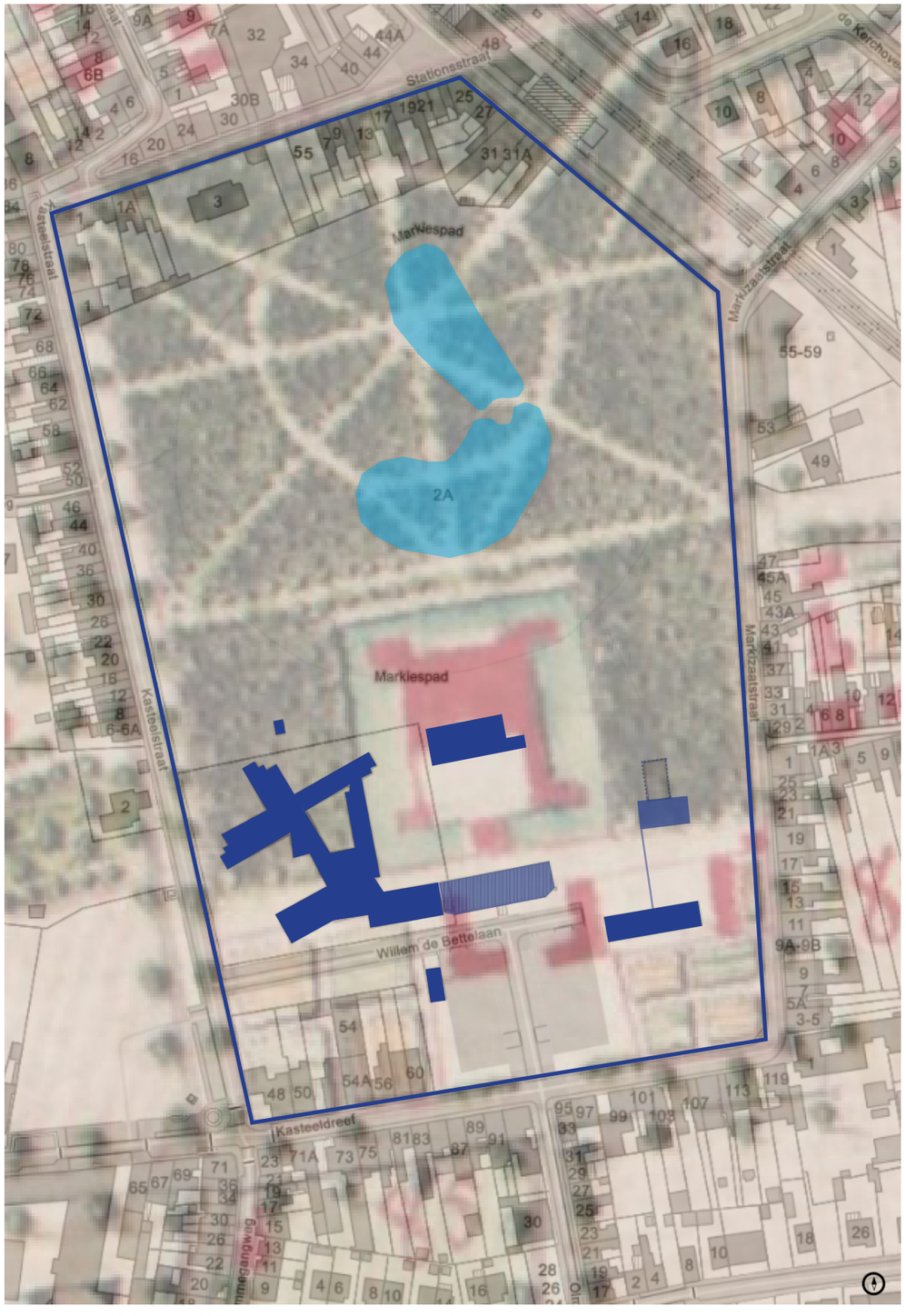
Bestaande bebouwing in 1777

Verdwenen zuidvleugel - westelijke zijvleugel - behoud van hoektorens

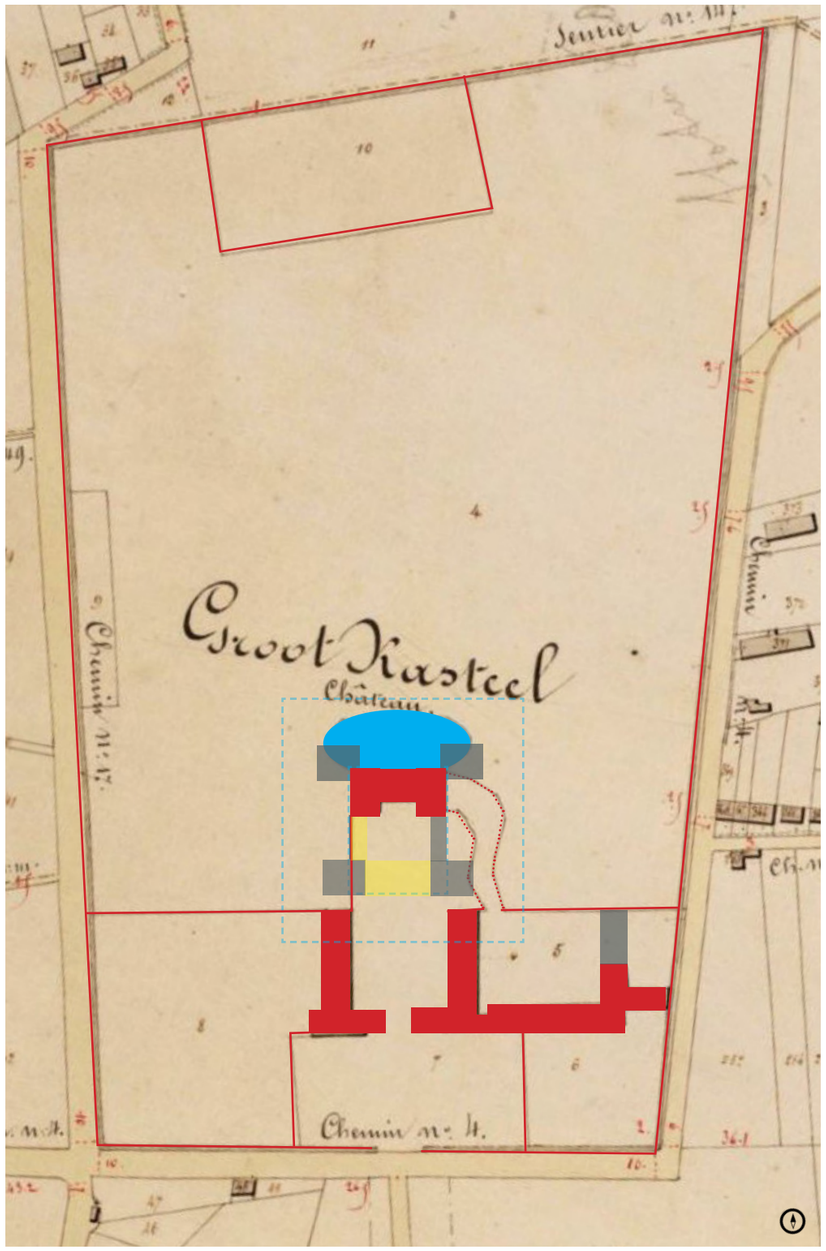
- Ca. 1761: verbouwing kasteel n.o.v. Servandoni (in classicistische vormgeving)
- Vóór 1777: uitbreiding dienstgebouwen L-vormige volumes en toevoeging vleugel neerhof

1777 Ferrariskaart x 2025 GRB-kaart

afb. 183: Kaart uit 1777, geprojecteerd op de huidige situatie, met de bestaande bebouwing aangeduid in donker paars.

afb. 187: 1843-1845: Atlas der Buurtwegen © Geoportaal.

afb. 184: 1824-1834: Primitieve kadasterkaart © Rijksarchief, België.

afb. 185: 1833: Kadastraal uittreksel.

afb. 188: 1843-1845: Atlas der Buurtwegen © Geoportaal.

afb. 186: 1846-1854: Vandermaelenkaart © Geoportaal.

Bestaande bebouwing in 1845

Verdwenen zuidvleugel - westelijke zijvleugel

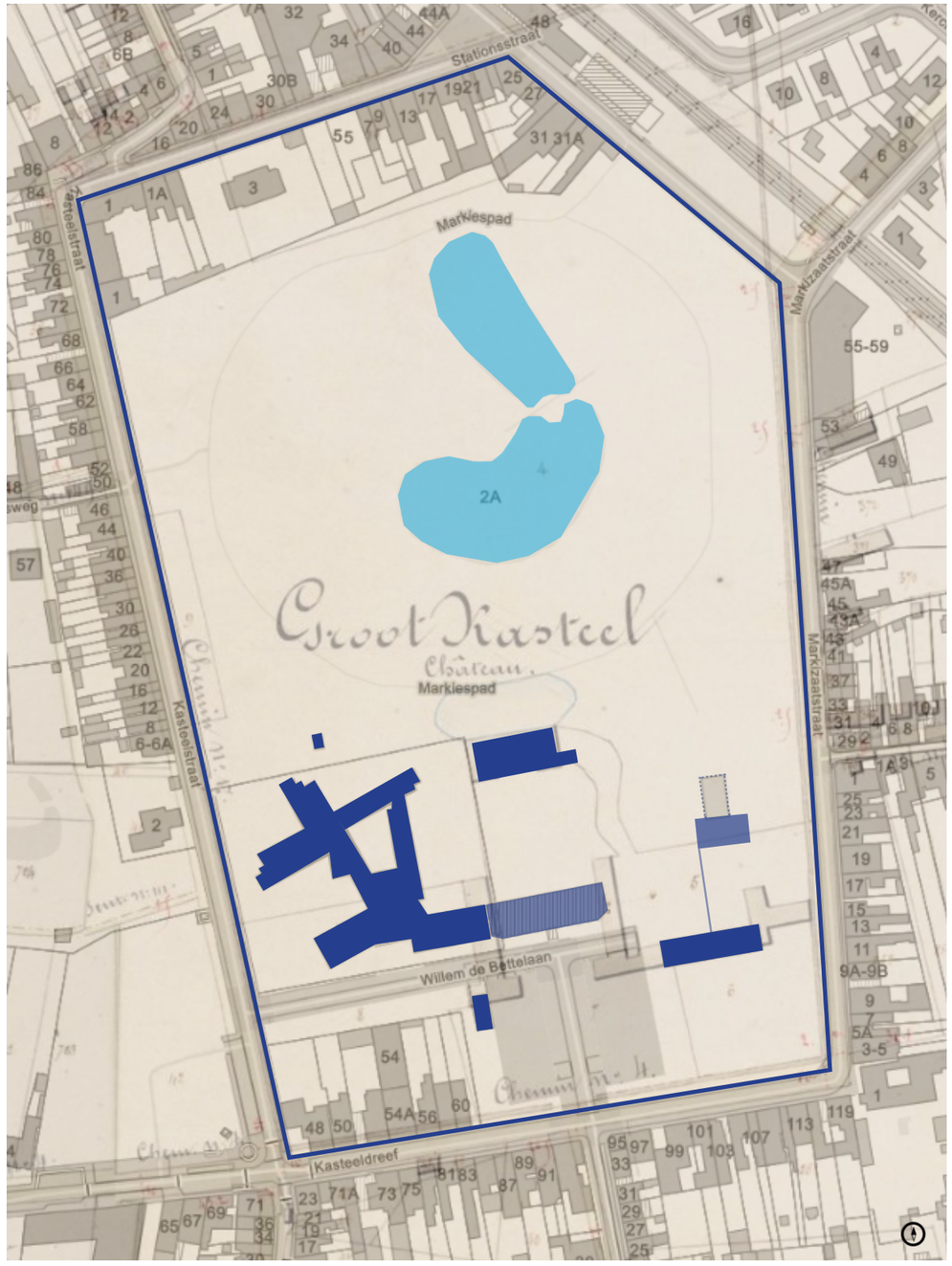
Verdwenen hoektorens & verbindingsvleugel

Verdwenen slotgracht

- Nieuwe zij-ingang aan kasteel (oostkant)
- 1777-1824: uitbreiding neerhof met verbindingsvleugel (+ deel afbraak Ferrarisvleugel)
- Afbraak hoektorens en zijvleugels van waterslot
- Vervanging van omgrachting met spiegelvijver

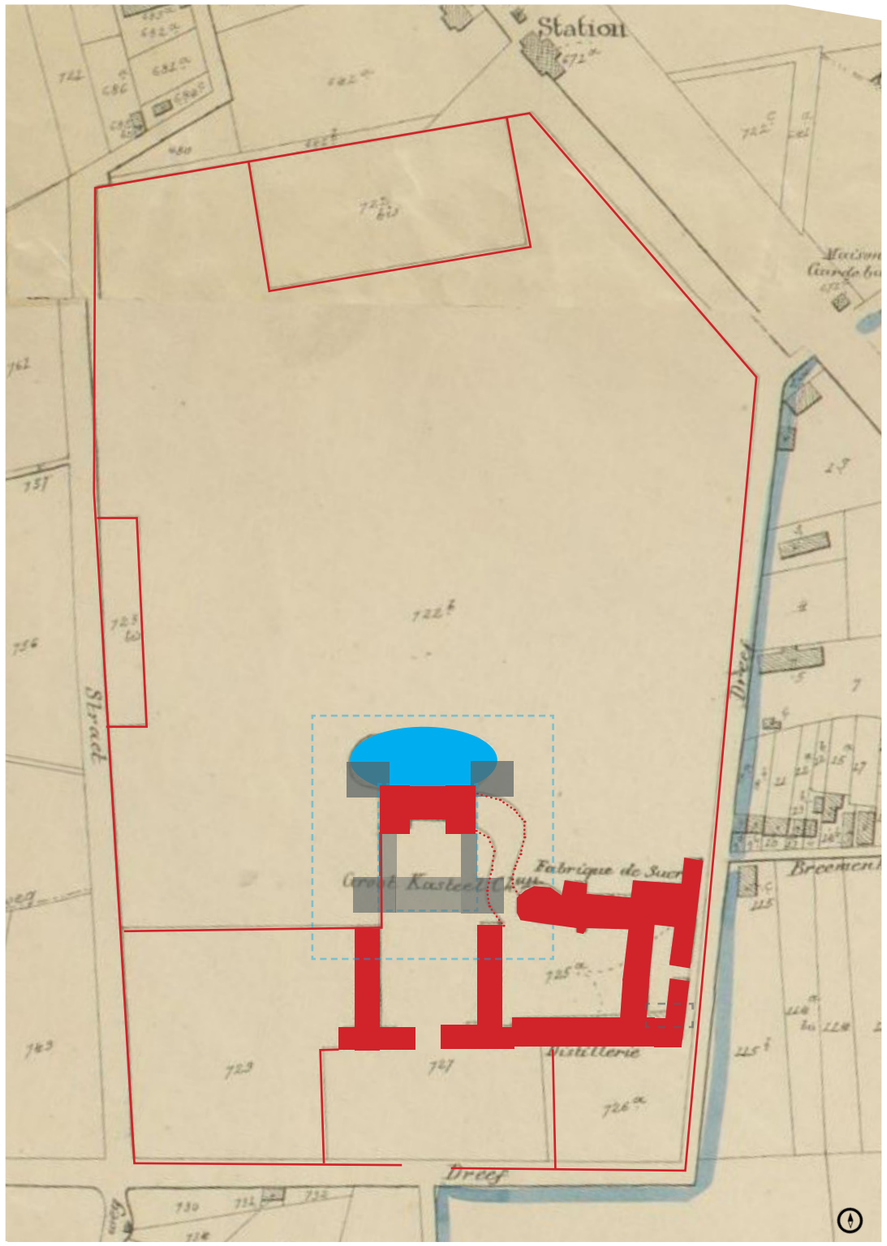

afb. 189: Kaart uit 1845, geprojecteerd op de huidige situatie, met de bestaande bebouwing aangeduid in donker paars.

Ca. 1850 Poppkaart (1842-1880) 2de helft 19de eeuw

afb. 190: 1842-1880: Poppkaart © Geoportaal.

Bestaande bebouwing in 1850

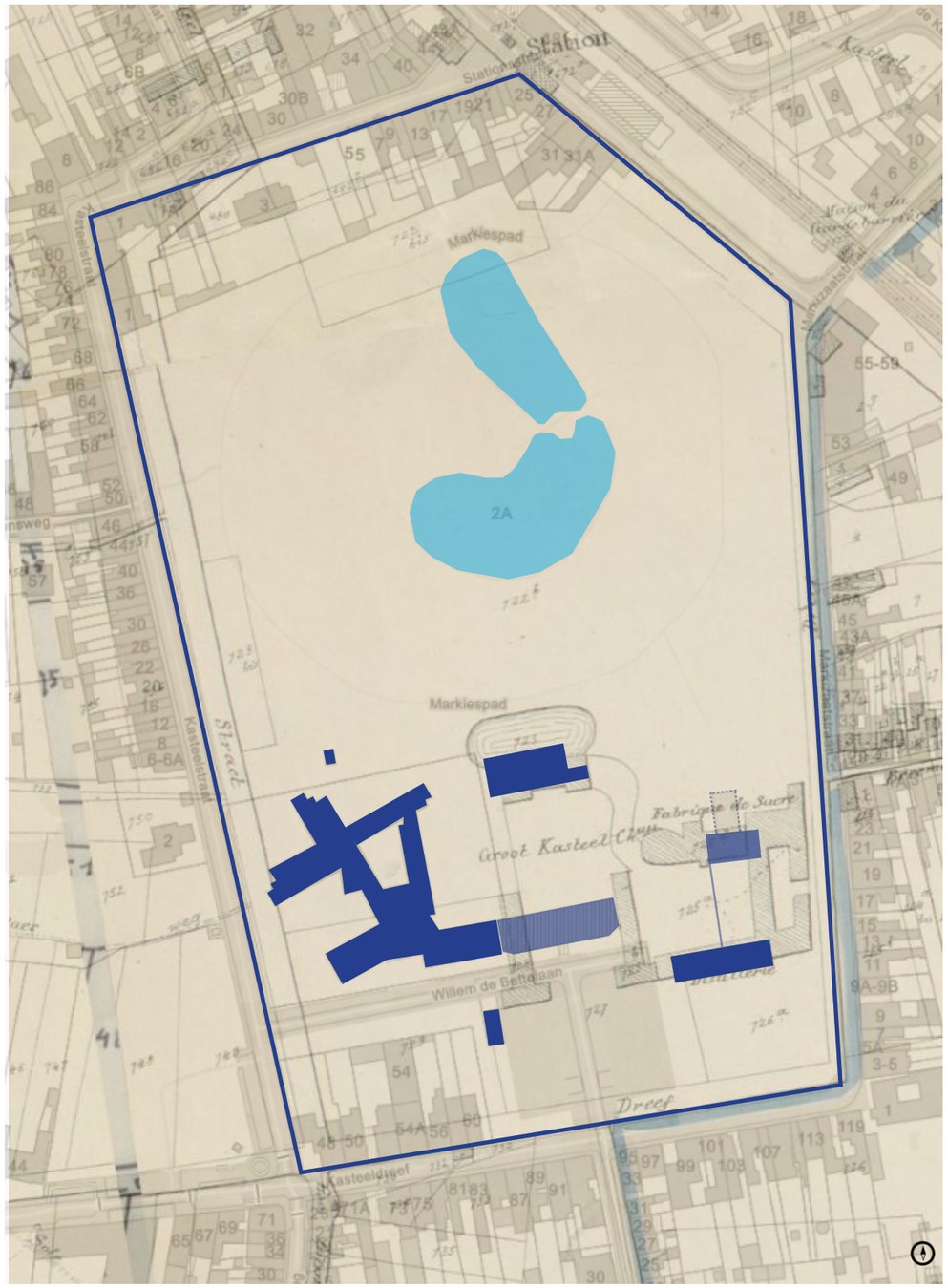
Verdwenen waterburcht

Verdwenen volume (1777-1845)

Verdwenen slotgracht

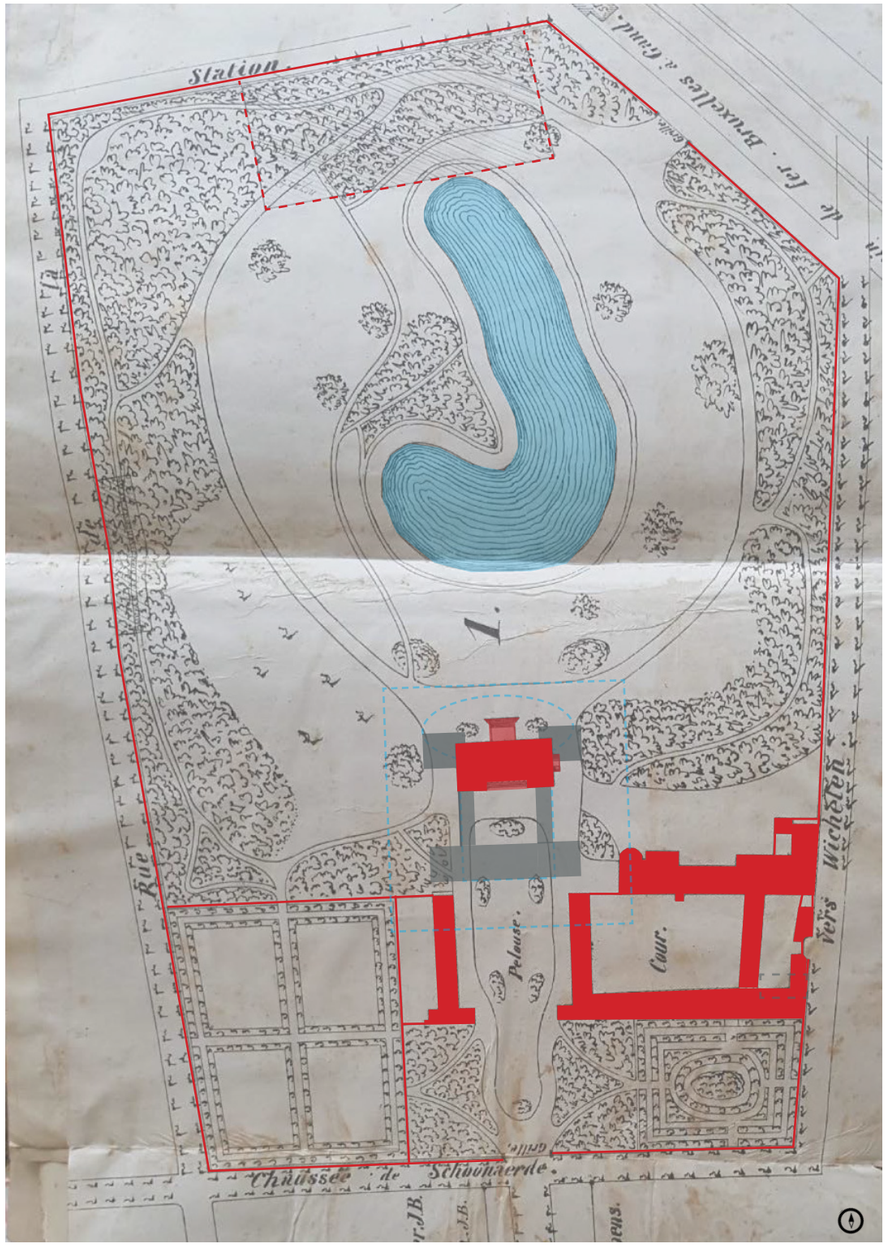
- Ca. 1850: Verbouwing en uitbreiding van voormalig neerhof tot industrievleugels met ingang vanuit de kasteeldreef met werkhuizen
- Ca. 1850: bouw van orangerievleugel (vleugel uit 1777-1824 stond meer naar achter)

Ca. 1850 Poppkaart (1842-1880) x 2025 GRB-kaart

afb. 191: Kaart uit 1842-1880, geprojecteerd op de huidige situatie, met de bestaande bebouwing aangeduid in donker paars.

Tekening uit 1884

afb. 192: 1884: getekend plan van het goed na de aanleg van de spoorweg © C. DE CALUWE, masterscriptie, 2016, p. 16 .

Bestaande bebouwing in 1884

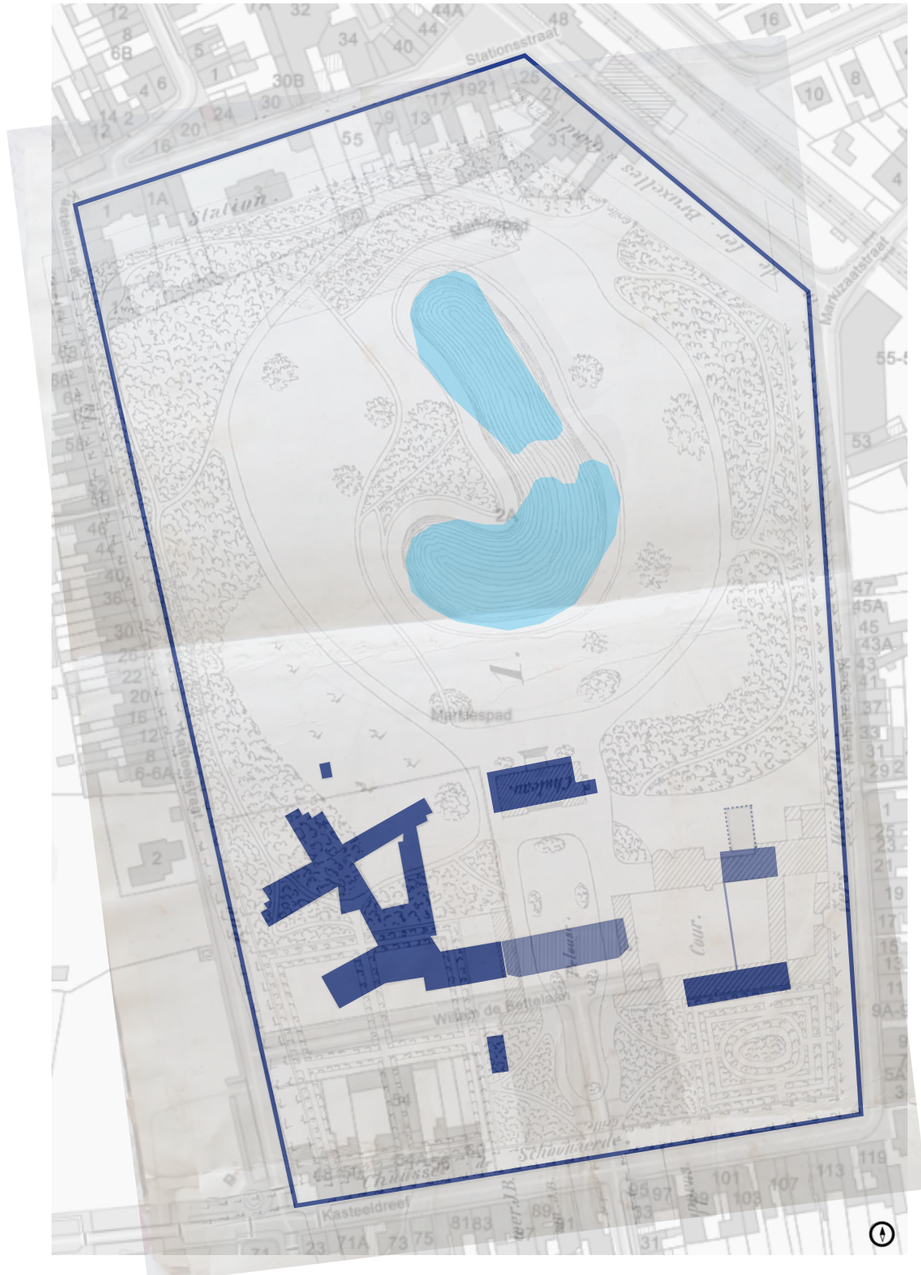
Verdwenen waterburcht

Verdwenen slotgracht en spiegelvijver

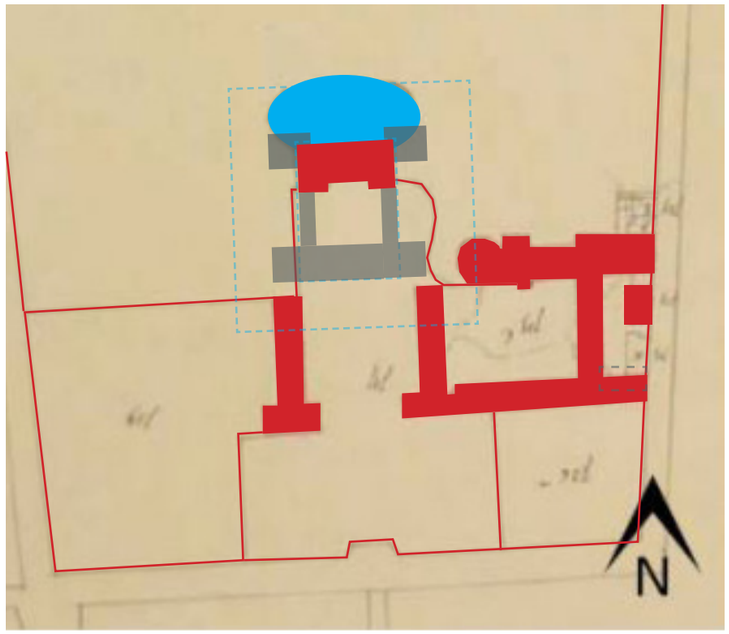
Verdwenen volume (1777-1845)

- Ca. 1884: aanleg van landschappelijk park met serpentinevijver
- Spiegelvijver tegen achtergevel van kasteel wordt gedempt - toevoeging van trappartij tegen achtergevel
- Uitbreiding werkmanshuizen aan Kasteeldreef langs de industrievleugels

Tekening uit 1884 x 2025 GRB-kaart

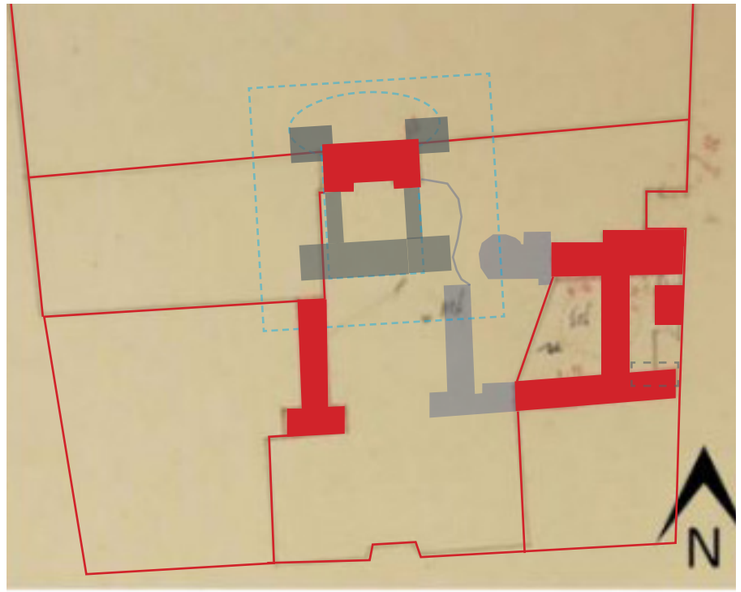

afb. 193: Tekening uit 1884, geprojecteerd op de huidige situatie, met de bestaande bebouwing aangeduid in donker paars.

Toestand vóór 1884

- Afbraak van arbeidershuizen aan kasteeldreef (aan toegang industrie)

Na 1897 - mutatieschets

- Afbraak van T-vormig dienstgebouw (oostkant) (opklimmend tot 17de eeuw)
- Afbraak deel van industrievleugel uit 1850

Verdwenen waterburcht

Verdwenen slotgracht en spiegelvijver

Verdwenen volume (1777-1845)

Verdwenen volumes in 1897 (L-vormige 17de-eeuws dienstgebouw - industrievleugel 1850)

Toestand vóór 1900

- Afbraak van T-vormig dienstgebouw (oostkant) (opklimmend tot 17de eeuw)
- Afbraak deel van industrievleugel uit 1850
- Bouw van arbeiderswoningen aan Kasteeldreef

Na 1900 - mutatieschets

- Afbraak van arbeiderswoning aan Kasteeldreef
- Afbraak deel van industrievleugel uit 1850
- Bouw van kloostervleugel (oostvleugel tegen kasteel)
- Bouw van aalmoezenierswoning van school (hoek Kasteeldreef - Kasteelstraat)

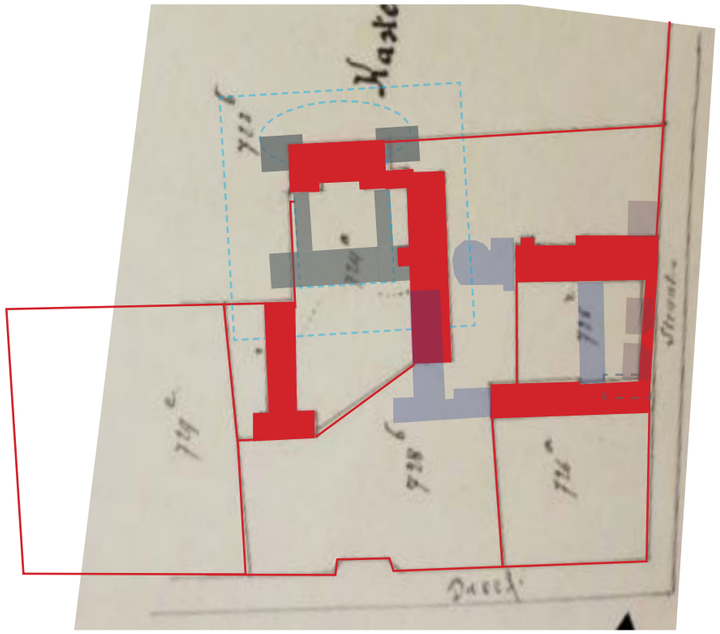
Verdwenen waterburcht

Verdwenen slotgracht en spiegelvijver

Verdwenen volume (1777-1845)

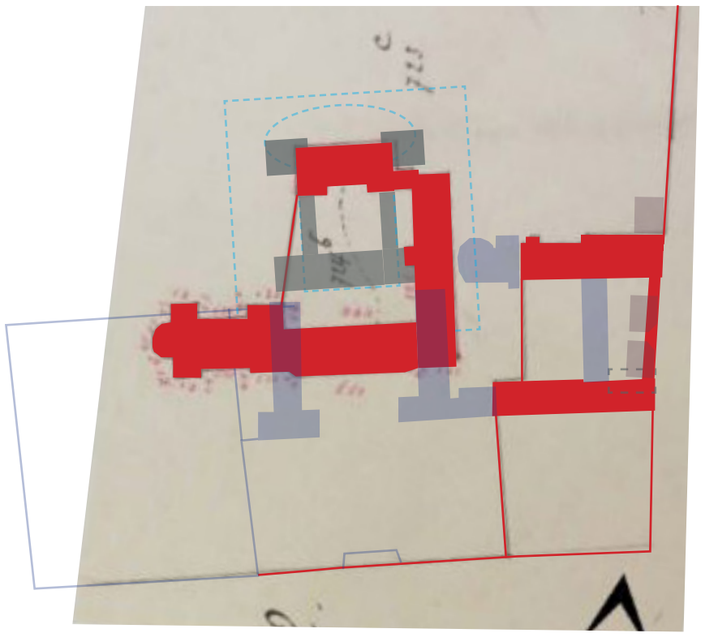
Verdwenen volumes in 1897 (L-vormige 17de-eeuws dienstgebouw - industrievleugel 1850)

Verdwenen volumes in 1900 (industrievleugel - werkhuizen)

Toestand vóór 1906

- Afbraak van verbindingsvleugel van voormalige industrie site
- Bouw van nieuwe poorttoegang aan Kasteeldreef: nieuwe toegang tot kloosterschool

Na 1906 - mutatieschets

- Afbraak van T-vormig dienstgebouw (westkant) (opklimmend tot 17de eeuw)
- Bouw van zuidelijke kloostervleugel met aansluitende kapel

Huidige bebouwing (1906)

Verdwenen waterburcht

Verdwenen slotgracht en spiegelvijver

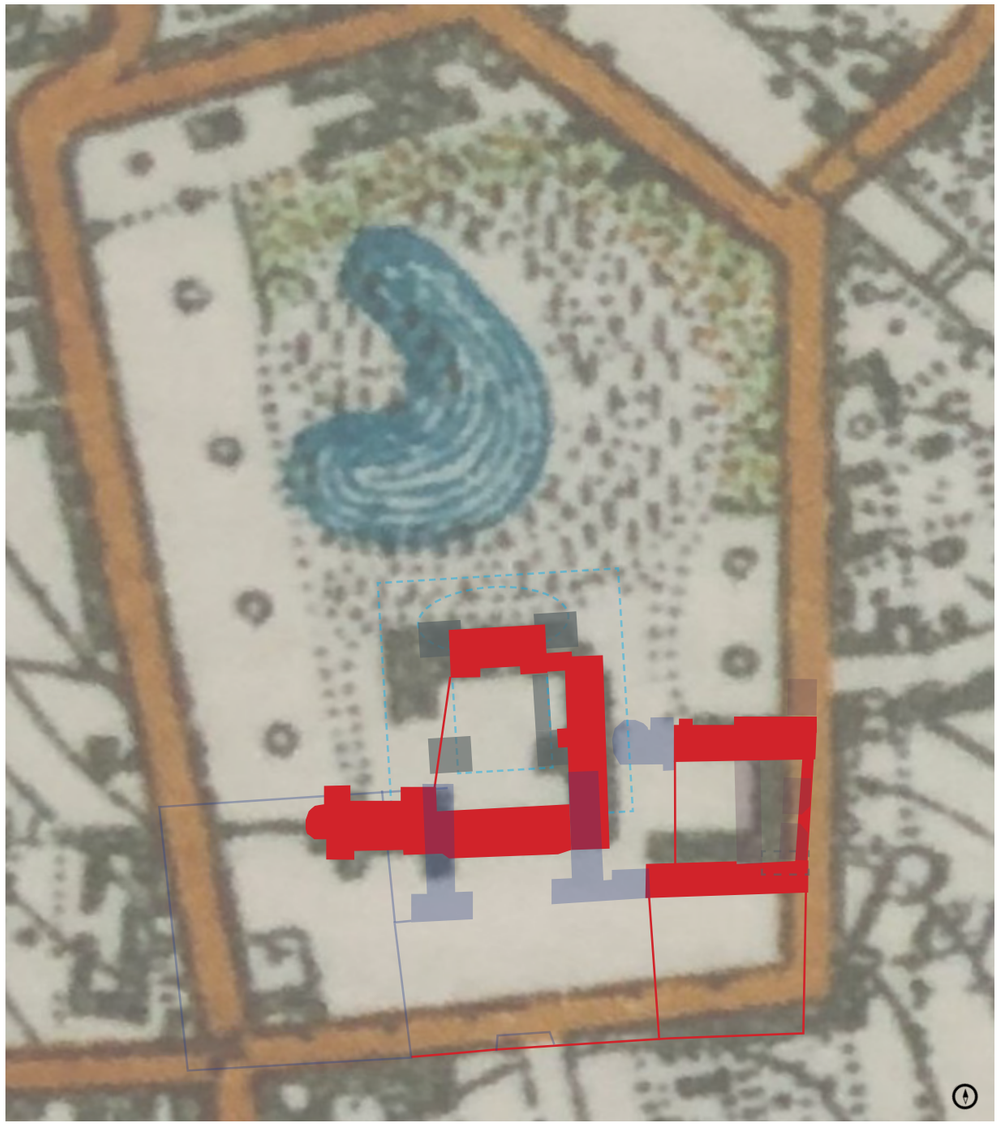
Verdwenen volume (1777-1845)

Gesloopte dienstgebouwen in 1897 (opklimmend 17de-eeuw) & industrievleugels (1850)

Gesloopt werkhuizen (1850) in 1900

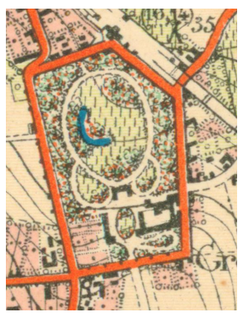
1909 Militaire stafkaart

afb. 194: 1909: Militaire stafkaart © NGI.

afb. 195: 1879: Militaire stafkaart © NGI.

afb. 197: 1893-1904: Militaire stafkaart © NGI.

afb. 196: 1909: Militaire stafkaart © NGI.

afb. 198: 1939: Militaire stafkaart © NGI.

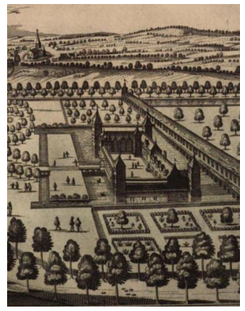
17de eeuw

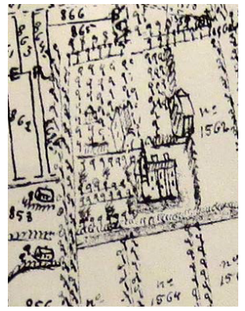
afb. 199: 1612: Kaart van het Land van Aelst door Jacob Josef Lecler © Made in Aalst.

afb. 200: 1626: figuratieve kaart van het Land van Aalst © Collectie van Arenberg, Rijksarchief België.

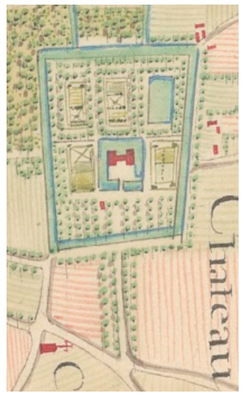

afb. 201: 1641: Sanderus tekening uit Flandria Illustrata © Google books.

afb. 202: Kaart uit 1695 © via masterscriptie van C. DE CALUWE.

18de eeuw

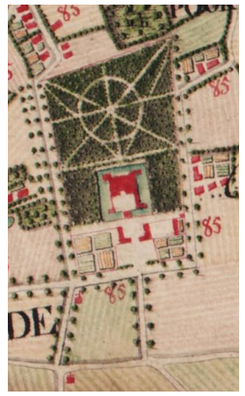
afb. 203: 1745: militaire kaart © Bibliothèque nationale de France.

afb. 204: 1745-1748: Villaretkaart © Geoportaal.

afb. 205: 1764-1771: Ferrarislegger © Arcanum maps.

afb. 206: 1777: Ferrariskaart © Geoportaal.

19de eeuw, eerste helft

afb. 207: 1824-1834: Primitieve kadasterkaart © Rijksarchief, België.

afb. 208: 1833: Kadastraal uittreksel.

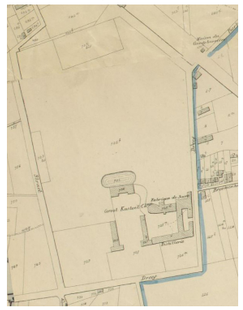

afb. 210: 1843-1845: Atlas der Buurtwegen © Geoportaal.

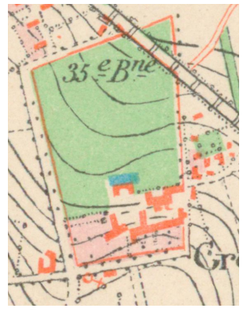

afb. 209: 1846-1854: Vandermaelenkaart © Geoportaal.

19de eeuw, 2de helft

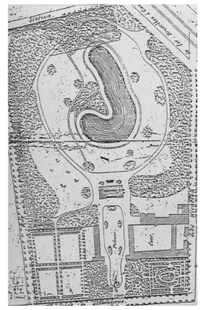
afb. 211: 1842-1880: Poppkaart © Geoportaal.

afb. 213: 1864-1873: Militaire stafkaart © NGI.

afb. 212: 1879: Militaire stafkaart © NGI.

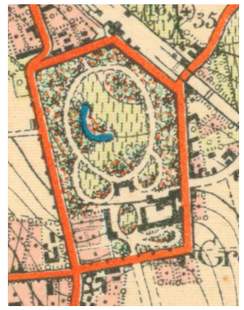

afb. 215: 1881: getekend plan van het goed © Tom & Katia Pollyn-Desmet, huis Verschelden, beheersplan.

Eind 19de eeuw, - begin 20ste eeuw

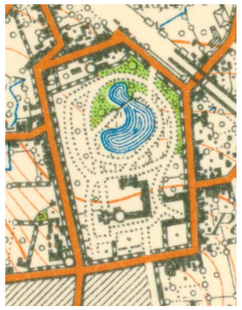
afb. 214: 1885: Verkoop van gronden binnen het domein © huis Verschelden, beheersplan.

afb. 217: 1893-1904: Militaire stafkaart © NGI.

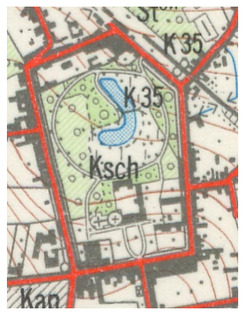

afb. 216: 1909: Militaire stafkaart © NGI.

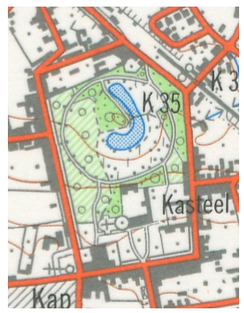

afb. 218: 1939: Militaire stafkaart © NGI.

2de helft 20ste eeuw - 21ste eeuw

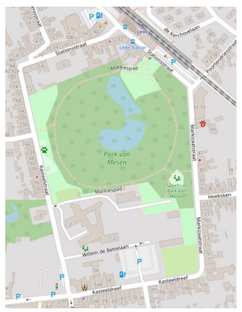

afb. 219: 1969: Militaire stafkaart © NGI.

afb. 220: 1989: Militaire stafkaart © NGI.

afb. 221: 2025: GRB-kaart © Geoportaal.

afb. 222: 2025: Open streetmap © Geoportaal.

LUCHTFOTO'S 2DE HELFT 20STE EEUW - 21STE EEUW

afb. 223: 1969-1979: Luchtfoto © Historical maps.

afb. 224: 1971: Luchtfoto © Geoportaal.

afb. 225: 1979-1990: Luchtfoto © Geoportaal.

afb. 226: 1995: Luchtfoto © NGI Maps.

afb. 227: 2000-2003: Luchtfoto © Historical maps.

afb. 228: 2005-2007: Luchtfoto © Geoportaal.

afb. 229: 2008-2011: Luchtfoto © Geoportaal.

afb. 230: 2009: Luchtfoto © Geoportaal.

afb. 231: 2012 zomer: Luchtfoto © Geoportaal.

afb. 232: 2013: Luchtfoto © Geoportaal.

afb. 233: 2013: Luchtfoto © Geoportaal.

afb. 234: 2014: Luchtfoto © Geoportaal.

afb. 235: 2015: Luchtfoto © Geoportaal.

afb. 236: 2016: Luchtfoto © Geoportaal.

afb. 237: 2017: Luchtfoto © Geoportaal.

afb. 238: 2018: Luchtfoto © Geoportaal.

afb. 239: 2019: Luchtfoto © Geoportaal.

afb. 240: 2020: Luchtfoto © Geoportaal.

afb. 241: 2021: Luchtfoto © Geoportaal.

afb. 242: 2022: Luchtfoto © Geoportaal.

afb. 243: 2024: Luchtfoto © Geoportaal.

HOOFDSTUK 06
BIBLIOGRAFIE

06.01 LITERATUUR

BRUGGEMAN, J, DUPRE, K, *Nota Lede - Willem de Bettelaan Markizaat*, Rapporten (All-Archeo bv 1982), 2024.

BRUGGEMAN, J., REYNS, N., *Archeologienota Lede – Willem de Bettelaan/Markizaat, Bornem* (Rapporten All-Archeo bv 1547), 2022.

BUYS, J., 'Het Markiezaat te Lede na 1792', in *Heemkundige Kring, Ken uw dorp*, nr. 17, 1989.

BUYS, J., *Landboek 1695*, niet gepubliceerd werk, sd..

CLEMENT, C. & PEDE, R., *Lede, domein Mesen*, archeologisch onderzoek, onuitgegeven archeologisch rapport, SOLVA, 2010.

CLEMENT, C. & PEDE, R.,B. CHERRETE, *Lede Domein Mesen,* archeologisch onderzoek, Aalst (Archeologie rapport 11), 2014.

DE BROUWER, *Geschiedenis van Lede*, Lede, 1983.

DE GRAUWE, A., DE CALUWE, C. en HEEMKUNDIGE KRING HEEMSCHUT, *Het kasteel van Lede*, Lede: Heemkundige kring Heemschut-Lede, 2018.

DE CALUWE, C., *Richtlijnen voor het opstellen van een waardebepaling bij ruïnes en de daaruit volgende restauratie- en herbestemmingskeuzes. Case studie: Het kasteeldomein van Lede*, Scriptie, Master in Monumentenzorg, Antwerpen, 2016.

DE CEUKELAIRE, M., 'Geologie van de gemeente Lede, Ken uw dorp', in: *Jaarboek van de heemkundige kring Heemschut-Lede*, jaargang 20, Drukkerij Het Reklaamblad nv, Lede, 1993.

DE POTTER, F. & BROECKAERT, J., 'Geschiedenis der Gemeente Lede, Ken uw dorp', in: *Jaarboek van de heemkundige kring Heemschut-Lede*, 23, 7-100, 1897 (overdruk 1996).

D'HAESE, D., *Het kasteel van Mesen te Lede, Glorie en verval, van Markizaat tot kostschool*, H.A. Van Den Eeckhaut-fonds, 2011.

GUIDOBONI, F., *Giovanni Niccolo Servandoni, architetto, onuitgegeven doctoraatscriptie, Sapienza Universita di Roma, dipartimento di storia, disegno e restauro dell'Architettura*, 2014.

KOLDERWEIJ, E., *Over de vloer. Met voeten getreden erfgoed,* Amsterdam 2008.

NERO BVBA, *Masterplan parkdomein Mesen*, onuitgegeven studie, iov gemeente Lede, 2007.

SANDERUS, A., *Flandria Illustrata*, deel I, boek IV, Colonae Agrippinae, 1641, heruitgave Tielt, 1973.

VAN ACCOLEYEN, P DE GRAUWE, A., Een boerderij met toekomst. Een verhaal van minstens twee eeuwen op de Markizaatsite te Lede, 2019.

VAN DER SNICKT, C., *Van abdij te Mesen tot koninklijk gesticht van Mesen te Lede*, Cultura, Wetteren, 2008.

VAN LANGENHOVEN, B., 'Tabak in Lede in de 19de en 20ste eeuw', in: *Ons Heem* 53, 2 (1999).

VAN LANGENHOVEN, B., DE SWAEF, W., *Lede ondersteboven, een kijk op het verleden*, Lede, 1999.

TOPKE, H., *Het verhaal van 80 jaar gemeente Lede*, 2007.

06.02 WEBSITE

- 'Domein Koninklijk Gesticht Van Mesen', Inventaris Onroerend Erfgoed, https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/9096
- Google Books
- Heemkundige Kring 'Heemschut' Lede: https://www.heemschutlede.be/publicaties/kud-alg-catalogus-op-onderwerp/m/
- Koninklijk Gesticht van Mesen, Beknopte geschiedenis, https://www.kgm-irm.be/historiek/
- Made in Denderland, teksten door B. Van Langenhoven, W. Van Sinay en H. Topke
- Made in Denderland: kranten De Denderbode; Dendergalm; De Volksstem
- MIGOM, S., Giovanni Niccolò Servandoni,2016, http://www.kasteeldursel.be
- 'Portret van Jeanne-Etiennette du Tarte (Rosalide), Inventaris van het roerend Erfgoed Brussel, https://collections.heritage.brussels/nl/objects/36775
- 'Présiaux', Agentschap Onroerend Erfgoed, https://id.erfgoed.net/personen/4079
- Servandoni, Agentschap Onroerend Erfgoed, https://id.erfgoed.net/personen/4434
- TOPKE, H., 'De geschiedenis van de familie de Bette in Lede', http://www.hubert.topke.be/main/hist/hist_bette.php

06.03 BEELDBANKEN

- Agatha - algemeen rijksarchief België
- Beeldbank Agentschap Onroerend Erfgoed
- Cartesius
- Delcampe
- Google books
- KIK-IRPA
- KBR
- Made in Denderland, 'Lede Kasteel van Mesen', https://madeindenderland.be/mediabank/
- TENEO beeldbank KUL
- UGENT Beeldbank
- Wikimedia